

ARHEOLOŠKE BILJEŠKE IZ DALMACIJE I PANONIJE.

IV.¹

DALMATIA.

Doclea.

Prigodom iskapanja, što ih je u novije doba u razvalinama staroga rimskoga grada Docleje (Duga u Crnojgори) poduzeo ruski profesor Rovinski, našao se je oveći broj pisanih spomenika, koje je čuveni francuzki epigrafičar Cagnat objelodanio.¹ Gospodin Ljuba Kovačević, profesor na velikoj školi u Beogradu, boraveći godine 1893. na licu mjesta, prepisao je još daljnja tri dosele nepoznata napisa i jedan četvrti, koji je kod Cagnata netočno priopćen, pa mi ih je imao dobrotu poslati, da ih u „Vjesniku“ priopćim.

Ti napisi jesu:

1) D I V O = Divo Traian(o) d(ecreto) d(ecurionum). Napis je
TRAIAN sigurno bio zapisan na počasnom spomeniku, koji je doklejska
D D općina dala podignuti u čast cara Trajana iza njegove kon-
 sekracije (godine 117.).

2) M · EPIDIO = M(arco) Epidio P(ublii) fil(io) Qu[i]r(ina) La-
P · FIL · QVR tino, dec(urioni). . . . Iz iste obitelji spominju se na do-
LATINO DEC klejskim spomenicima još i neki Epidius Filipus (CIL III
 1707) i neka Epidia Celerina (CIL III 8287), a znade se za
 nju i iz drugih dalmatinskih napisa (CIL III 2696, 3178).

Napis je dole nepotpun. Već Cagnat je opazio, da se tribus Quirina, a i flavijejsko ime na doklejskim spomenicima često opetuje, pa je pravom došao do zaključka, da je Doclea zadobila gradsko pravo ili od samoga cara Vespasijana (69—79) ili od kojega od njegova dva sina. U takovom slučaju uvrstili bi se građani u onu tribus, kojoj je car pripadao, a flavijejski carevi spadali su na tribus Quirina.

¹ I. Viestnik n. s. I. str. 148—183; II. Vjesnik n. s. III. str. 150—205. III. Vjesnik n. s. IV. str. 181—201.

² Comptes rend. de l' acad. des inscr. 1890. p. 142 i sl.

- 3) M · N O V I I O
 ⊗ · I V S T O
 DEC · EX T E S T A
 M E N T O · E I V S
 5 T · N O N I V S M A
 X I M V S F R A
 E R · P O N E N D V M
 C V R A V T ·
 L · D · D · D
- = M(arco) No[n]io Qu(inti) [f(ilio)] Justo de-
 c(urioni), ex testamento eius T(itus) Nonius
 Maximus f[r]ater ponendum curavit. L(oc-
 us) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum). Gentilno
 ime Nonius, za koje se po 5. retku odlučujem, javlja
 se na nekoliko mjesta po Dalmaciji, ali znademo i za
 Novijevce. U 2. retku prepisač ima na prvom mjestu
 Q, u koje je upisano maleno V. Tu bi se očekivala
 u prvom redu filijacija, kako sam ja i nadopunio;
 na oznaku kvirinske tribus u tako neobičnom skra-
 ćenju ne smije se misliti.
- 4) S E R V E N I A E
 M A R C E L A E
 M A T R I ·
 O P T I M A E ·
 5 F L · C · F I L ·
 P R I S C A
 L · D · D · D
- = Serveniae Marcelae matri optimae Fl(ava)
 C(aii) fi(lia) Prisca. L(ocus) d(atus) d(e-
 creto) d(ecurionum). Priopćio Cagnat na nave-
 denom mjestu str. 141 (= CIL III 8287 f), ali sa po-
 greškom u prvom retku i ispustivši drugi redak.
 Obitelj Servenia poznata je iz jednoga dalmatinskoga
 napisa poblize nepoznate provenijencije (CIL III 3190),
 pa iz jednoga u Risnu (CIL III 8402). Flavia Prisca
 našega spomenika može biti je istovjetna sa onom F // AVIA C · FILIA napisa
 CIL III 8281 (= 1706), koja sebi samoj (?) priređuje nadgrobnii spomenik.

Dršnjik u pećkoj nahiji u Albaniji.

G. Ljuba Kovačević, profesor na velikoj školi u Beogradu poslao mi je uz više drugih napisa iz Srbije i Stare Srbije, koji su međutim već drugdje obijelodanjeni, prijepis slijedećega nadgrobnoga napisa, koji je g. 1894 odavle od jednoga učitelja dobio:

D · M
 FL KAPIONI IABER
 TO QVI CASV VIMI
 NACIVM DASMINIA
 5 latRONIBVS ATRO
 ciSSIMA MORTEM

= D(iis) M(anibus). Fl(avio) Kapi[t]oni [li]-
 berto, qui casu Viminacium Dasmini a
 [lat]ronibus atro[ci]ssima[m] mortem....

Napis, koji je dole nepotpun, govori o nekom Flaviju Kapitonu, koji je između Viminacija (Kostolac) i Praetorium Dasmini (negdje oko Aleksinca) od razbojnika okrutnu smrt pretrpio. IABERTO u 2. i 3. retku krivo je prepisano mjesto LIBERTO ili IADERTO. O pogibelji, kojoj su bili putnici po gornjoj Moesiji i Daciji od strane razbojnika izvrženi, priča nam više napisa, a ima za to podataka i u pismenoj tradiciji.¹ Tako doznajemo još iz dva

¹ Sr. Patsch u Bos. Glasniku XI (1899) str 723 i sl., gdje se navode iz pograničnih krajeva

Dacije spomenici CIL III 1559 (= 8009), 1579 i 1585 (= 8021).

gornjomoesijska napisa iz Orahovca¹ i iz Debelice na Timoku² za ljude, koje su razbojnici ubili. Kakovi su to razbojnici bili, koji su te krajeve u drugoj polovici II. i u III. vijeku uznemirivali, ne može se sigurno reći, ali nije nemoguće, da bi to mogli biti domaći ustaše, koji se pobuniše protiv rimskoga gospodstva, a za koje doznajemo, da je M. Aurelije od njih ustrojio neke vojne odjele.³

Studenica u Staroj Srbiji.

U CIL III 8292—8294 priopćena su tri nadgrobna napisa, koji bi se imali nalaziti u Studenici, tri sata na sjever od Peći (Ipek) u razvalinama pravoslavne crkve. U Corpus dospješe ti napisi iz jedne Evansove radnje (u *Archaeologia* XLIX 1 str. 69), ali ovaj ih nije sam vidio, nego preštampao iz Milojevićevoga „Putopisa Stare Srbije“ str. 166. Meni se čini, da se od ovih napisa barem br. 8292 i 8294 imaju uvrstiti među „*inscriptiones falsae*“, jer osobe, koje se u tim rimskim napisima navode, imaju srpska imena, tako u br. 8292 VELS SADRAGITA (= Velša Dragita) i kći joj BLAZZIZA (= Blažica), a pogotovo u br. 8294 MILIZZA BOSSINA (= Milica Božina) i VLPIVS VVLCAS-SINVS (= Vukašin). Tko je ove napise skovao, neznam, jer mi Milojevićev putopis nije pri ruci, ali toliko držim, da je nemoguće i pomisliti, da bi se ikada u jednom srpskom manastiru za domaće ljude mogli latinski nadgrobni napisi na način antiknih sastavljati. Da su ti napisi autentični, što sigurno nisu, to bi oni bili dokazala za egzistenciju slavenskoga življa u Staroj Srbiji još u rimsko doba a možda je ovakova misao i nagnala falsifikatora na ovaj posao.

Kao prilog poglavlju faljčnih napisa⁴ navodim ovdje još nešto, što sam sâm doživio. Prije jedno 10 godina poslao mi je jedan sasma pristojan sabirač starih novaca (pokojni Panaotović u Mitrovici) cijelu kolekciju posve nespretno složenih patvorina latinskih napisa iz Srbije, koje je ujemu bio poslao jedan u Srbiji služeći ovostrani nevaljanac (ime sam zaboravio) u namjeri, da od njega izmami kakovu nagradu. Kako je taj čovjek svršio samo par gimnazijskih razreda, ti su tobožnji napisi, u kojima su veliku ulogu igrali carevi Konstantin i Dušan, vrvili pogreškama protiv gramatičkih i epigrafskih pravila. Nije dakle trebalo mnogo stručnjačke vještine, da se odmah prepozna karakter tobožnjih spomenika i čovjeka, pa ih je onaj dobrijan od g. Panaotovića dobio natrag ne polučiv željenoga cilja.

Vis (Issa).

Stara grčka naselbina, koju je na početku IV. vijeka pr. Kr. zasnovao syrakuški tyran Dionysije stariji, sterala se je po brežuljku Gradini sjeverno

¹ CIL III 8242.

² Patsch n. m.

³ Vita Marci 21, 7 „*latrones etiam Dalmatiae atque Dardaniae milites fecit*. Sr. o tomu pitanju još i Premersteinovo razlaganje u Wiener Jahreshfte III. Beiblatt Col. 151 i sl.

⁴ U Staroj Srbiji se je u sedamdesetim godinama našlo ljudi, koji su iz koristoljublja falsifikovali oveći broj starosrpskih zlatnih novaca, koji se u staro doba nikada nisu ni kovali.

od viške luke.¹ I u rimsko su doba na Gradini i ispod nje bile javne neke zgrade, od kojih se mjestimice vide dosta znatni ostanci zidova, naročito u vinogradu gg. braće Dojmi, koji su mi uz prečasnoga gospodina mjesnoga župnika Don Apollonija Zanellu prigodom mogega boravka u Visu bili na uslugu. U vrtu franjevačkoga samostana, koji zaprema onaj poluotočić, što zatvara višku luku s istočne strane, sačuvaše se temelji rimskoga kazališta,² iz kojega potječu mnogobrojni arhitektonski ulomci, koji se čuvaju u tom samostanu. Prije više godina našla su gg. braća Dojmi na svojem zemljištu više ogromnih kipova rimskih careva prvoga stoljeća, kojima je po svoj prilici bila urešena kurija gradski

Sl. 51. Portret rimskoga cara Augusta. Iz Visa $\frac{1}{6}$ n. v.

uređene općine issejske u rimsko doba. Ti se kipovi dijelomice čuvaju u jednoj kući gg. braće Dojmi (kbr. 492), dočim je jedan kip i jedna glava (Vespasianus) kao dar dospio u dvorski muzej u Beču. Lijepu zbirku starih grčko-dalmatinskih novaca posjeduje domaći župnik i kanonik g. Apollonije Zanella, koji mi ih poznatom svojom ljubezljivosti ne samo na porabu stavio, nego dapače naknadno na točnije proučavanje u Zagreb poslao bio, što mi je od velike koristi bilo. Uz to imaju gosp. Zanella, gg. Dojmi i njihova šurjakinja veći broj grčkih vaza sa slikarijama i bez njih, koje bi, ako i nema među njima primjeraka znatnije vrijednosti, ipak zaslužile, da ih se jednom objelodani. Ne odričem se, da to ne ću možda jednom sâm učiniti, ali bi u tu svrhu još jednom morao par dana boraviti na Visu, pošto u tu svrhu ne dostaju moje bilješke i slabo uspjele fotografije, što sam ih za par ura u Visu načinio.

Ponajglavniji predmeti, što ih gg. Dojmi posjeduju jesu:

1. Glava kolosalnoga kipa sa portretnim crtama, (sl. 51.) od mramora, 0'545 m. visok; visina lica 0'275 m. Dobro je sačuvana, samo što joj manjka komadić nosa; lijeva je strana pokriva

naslagom vapna. Na donjem kraju vrata je odjelana, da se može umetnuti u kip. Prikazana je starija osoba sa tri nabora na širokom čelu, povrhu kojega je u ponešto svinutim čupama poredana po srijedi razdijeljena razmjerno dosta gusta kosa. Ispod plosnato svedenih obrva nalaze se duboko ležeće oči. Brci i brada su obrijani, pa se uslijed toga jače opažaju veoma ističuće se kosti mršavih obraza. Široki obradak izilazi toliko, da leži u istoj visini sa krajevima veoma

¹ O Visu u grčko doba sr. moje djelo: Die Inschriften und Münzen der griech. Städte Dalmatiens. Wien 1898. — Sr. također Ljubić Studi archeologici sulla Dalmazia u

Archiv f. Kunde oest. Gesch. qu. XXII str. 264 i sl.

² Ap. Zanella Teatro romano a Lissa u Bull. Dalm. XVI (1893) str. 72—77, 83—91 sa tablom.

uskih usnica. Pravilna uha ponešto se odalečuju od glave. Izražaj lica je ozbiljan i hladan, skoro bi rekao mrk, pa odaje nešto majestetičnoga, osobu, koja je vična da zapovijeda. Sve ove crte opažaju se na mnogobrojnim portretima rimskoga cara Augusta (+ 14 posl. Kr.), koji su nam se sačuvali,¹ pa ako ova portretna glava u opće prikazuje kojega rimskoga cara, a na to se kod ogromnih njezinih dimenzija jedino može pomišljati, to jedino možemo misliti na cara Augusta. Vanredno malo ima portreta, koji Augusta prikazuju kao stara čovjeka, a i ti se ne podudaraju u svim pojedinostima sa ovom glavom iz Visa, kojoj manjka i svi-nuti čuperak kose, koji na Augustovim glavama redovito nalazimo na obrazima ispred ušijuh. Sve to ne treba da nas mnogo smeta, pošto viška glava ima drugih nesumnjivo karakterističnih crta Augustovih, dočim sa portretima drugih careva nema nikakove sličnosti. Radnja je ostrag i na desnoj strani prilično nemarno izvedena, jer je kip valjda uz zid tako stajao, da se te strane nisu opažale. Glava ne spada na torze, koji se ovdje niže opisuju.

2. Ogroman muški kip, 1.73 m. visok, rađen od dva komada kamena, od kojih se je gornji umitao u odgovarajuću udubinu doljnega. Manjkaju: glava s vratom, cijela desna ruka i lijeva počam od lakta, lijeva noga počam od sredine listova, prednji dio desnoga stopala i komadi odjeće. Od baze je samo lijevo jedan komad sačuvan. Prikazana je zrela muška figura, odjevena himatijem, kojemu je jedan kraj prebačen preko lijevoga ramena, a koji joj omotava samo jedan dio te ruke i doljnji dio tijela do koljena. Do desne noge, na kojoj počiva cijela težina tijela, stoji 0.62 m. visok panj uljike sa osam u dva vertikalna reda poredanih kvrga. Ispod treće kvрге do noge zapisano je APo,² sigurno početna slova imena umjetnika grčkoga porijetla (Apollonios?), od kojega je bio načinjen i drugi jedan kip sa višeke Gradine sasna sličan onomu, što je opisan pod br. 3., koji je g. Dojmi preko admirala Sternecka darovao dvorskomu muzeju u Beču. Taj drugi kip, od kojega sam vidio fotografiju, bio je načinjen od jednoga komada kamena. Ovdje opisani kip prikazuje rimskoga cara pod obličjem Jupitra, pa si ga moramo pomisliti tako nadopunjena, da se je podignuta desnica upirala o žezlo, a spuštenu ljevicu da drži munju.

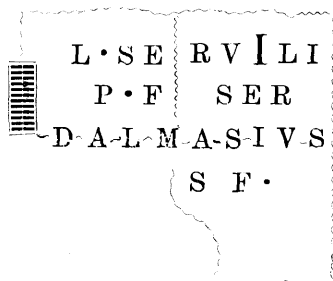
3. Treći ogromni kip sa Gradine prikazuje nam typus kipa rimskoga cara, odjevena bogato nabranom togom, kako u svojstvu vrhovnoga državnoga svećenika žrtvuje. Manjkaju mu glava, ruke i noge, a tijelo je sastavljeno iz tri komada, koji su se jedan na drugi prisastavili (gornji do pojasa, doljnji i komad tijela sa desnim ramenom i rukom). Visina sačuvana torsa 1.40 m.

4. Gol muški torso od mramora, 0.48 m. vis., kojemu je sada manjkajuća glava bila od posebnoga komada kamena rađena i čavlom na tijelo pričvršćena. Manjkaju još obje ruke i noge, od kojih je lijevom bio živo zakoraćio. Radnja srednje ruke.

5. Više arhitektonskih komada, kao ulomci stupova i arhitrava i t. d.

6. Tri ulomka gore i lijevo nepotpune ploče sa napisom, 0.61 m. vis., 0.75 m. šir., 0.275 m. deb.; na desnoj strani otesana. Krasna slova I. vijeka po-

¹ Bernoulli Römische Ikonographie II' str. 55. ² CIL III 3077.

slije Isusa. Objelodanjeno u CIL III 3079 ali sa znatnijom pogreškom. Čitam: . . . L(ucius) Ser-vili[us] P(ublii) f(ilius) Ser(gia) Dalmasius [p(ecunia)] s(ua) f(ecit).

7. Ulomak ploče od vapnenjaka, desno, lijevo i dole okrhan, 0·53 m. visok, 0·50 m. šir. i 0·13 m.

C · I V L I V S · M V S T E L

debeo. Slova kasnijega carskoga doba. Valjda: [C(aius)] Julius Mus[t]el[us]. . .

U prečasnoga gospodina župnika Apollonija Zanelle nalazi se jedna mala ženska glavica od mramora, 0·085 m. vis., sa veoma ispranom površinom; oštećena na nosu. Stoji na vratu ponešto na desno nagnuto. U sredini raščješljana kosa pokriva uši do polovice, a nalazi se u njoj jaružica za diadem, koji je bio od druge tvari, po svoj prilici od kovine. Stražnji dio glave pokriva koprena, koja dopire do ušijuh. Posao je bio ostrag kao obično zanemaren. Prikazana je bila božica, i to valjda najprije Aphrodita ili Artemida.

Karlobag (Vegia).

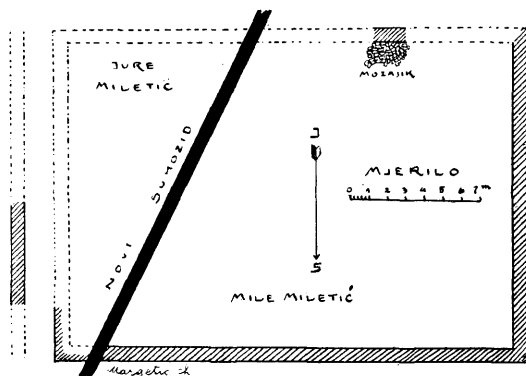
O starinama iz Karlobaga napisao sam opširan članak u ovom časopisu¹, kojim sam nastojao, da dokažem, kako je ovdje već u prvo carsko doba rimsko stajao neki razmjerno dosta važan gradić, za koji mi je vjerojatno, da je bio istovjetan sa mjestom, koje stari pisci nazivlju Vegium, Οἰσύρις i Bigi, kojemu antiknomu imenu, kao da se je osnova očuvala i u današnjem imenu grada Baga. Bivši u rujnu 1900. u Karlobagu imao sam prilike, da obiđem neka nalazišta starina, pa sam tom prilikom doznao za neke nove podatke.

Posve zapuštenom Marija Terezijanskom cestom, sagrađenom za porabu pješaka i tovarnoga blaga — kolnikâ naime u Lici prije francuskoga gospodstva nije bilo —, dolazi se u mali zaselak Drvišicu, gdje je na sjeveroistočnom obronku brda Vidovca glavno nalazište starina. Tu su iskapali Slamnik, Rukavina i Biljan, ali žalibože nije se posao izvodio onako kako je trebalo. Išlo se je za tim, da se nađe predmeta ili zemljište iskrči, kako bi postalo prikladnim za kulturu; na znanstveno istraživanje ili na očuvanje nađenih građevnih objekata, nije se ni u snu pomišljalo, pa se je tu — iskrčilo nešto, što je trebalo pomno pretražiti, a onda sačuvati. Na obronku Vidovca kod Drvišice nalazila se je naime tamo, gdje su si Jure i Mile Miletić iskrčili vrtlove, velika odličnija zgrada sa mozajcima, mramornim pločama i konzolama obloženim zidovima, sa kamenim stupovima i plastičkim uresima, kako to još dokazuju — neznatni ostanci.

Za svoga kratkotrajnoga boravka u Drvišici ja sam uz pripomoć g. Franje Deželića, ravnatelja više pučke učione u Karlobagu, pregledao svaki ulomak ciglje,

¹ Vjesnik hrv. arh. dr. N. s. III. str. 150—171.

što su ju Miletići u zadnje vrijeme izvadili i na nekoliko hrpa sasuli, da nadem takove komade, koji su sprovedeni tvorničarskim pečatima, a onda sam pokušao,

Sl. 52. Tloris rimske zgrade u Drvišici kod Karlobaga. Mjerilo 1:400.

da izmjerim i nacrtam položaj meltom zidanih zidova, od kojih se još dosta znatni ostanci fundamenta vide. Po radi bujno poraslih smokava nije to bio baš lagan posao, pa stoga ne jamčim, da je priloženi nacrt (sl. 52.) posvema točan. Sigurno je, da je sjeverni zid po prilici 25 m. dug, a zapadni 17·85 m., i da se ispred istočnoga pročelja nalazio 1·60 m. širok trijem, koji je bio ograđen 0·62 debelim zidom, od kojega se u zemlji sačuvao 5·40 m. dug komad temelja. Punktirani dijelovi istočnoga i južnoga zida još su u zemlji, samo na jednom mjestu na jugu iskopana je ispred 1·65 m. dugoga komada zida 0·75 m. duboka jama, tako da se može viditi mozajik, sastavljen od bijelih kamenčića. Sjeverni zid ove oblongne zgrade, koja je po Slamniku¹ sastojala od tri prostorije, služi sada na zemljištu Mile Miletića kao ograda jedne terase, a sačuvan je od njega povrh sadanje razine 1·65 m. visok komad; na zapadnoj je strani otkopan samo ugao na 1·50 m. duljine, dočim je ostalo kao što i veći dio južnoga i istočnoga zida još u zemlji. Da li je i na zapadu, pa možda na sjeveru i jugu ispred zgrade bio trijem, kao što je na istoku, nije se dalo ustanoviti. Jure Miletić pripovijeda, da je našao i šareni mozajični pod, koji da je prikazivao ružu, ali da je isti, kada je nastalo hladno vrijeme, popucao i posvema se razasuo.

Iz ove velike po svoj prilici javne zgrade potječe velika većina onih predmeta, koje sam u svojem članku o Karlobagu opisao, naročito svi oni predmeti od kamena (str. 153—157) i pečene zemlje (str. 157—166), dočim je veći dio zemljanih lampica, staklenih i bronsanih predmeta po svoj prilici iz raznih grobova, koji su na drugim mjestima nađeni. I sada sam tu pokupio ulomaka mramornih pločica, kojima su se oblagali zidovi, tri komada mramornih konzola i više ulomaka ciglje sa pečatima, među kojima se nalaze i dva iz dosele u Karlobagu nezastupanih tvornica. Te ciglje jesu: A. od žutkaste zemlje i sa udubljenim slovima:

1. Tri ulomka iz tvornice L. Minicija Pudensa

L·MIN
PVDEN

L·MINI
PVDEN

MINICI
VDENIS

2. Tri ulomka iz tvornice L. Statija Justa

L·S·IVS

L·S·IVS

L·S·IV

¹ Vjesnik hrv. arh. dr. N. s. III str. 151.

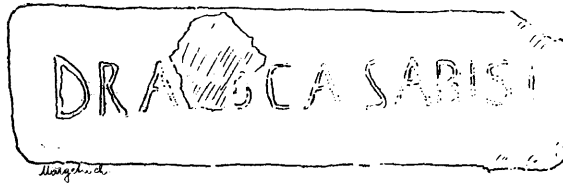
3. Dva ulomka iz tvornice C. Titija Hermeros

C · T I · H E R M E R O

O T

Sl. 53. Ulomak rimske ciglje sa pečatom.
Iz Drvišice.

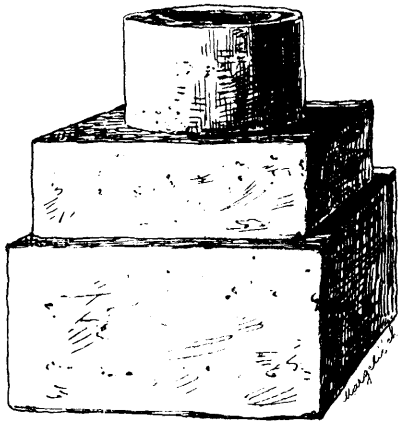
4. Jedan ulomak iz tvornice nekoga Prisca (sl. 53).
Moglo bi se pomišljati na Q. Granija Prisca, koji je

Sl. 54. Pečat na rimskoj ciglji. Iz Drvišice 1/2 nar. vel.

razvio svoje proizvode po istočnim i zapadnim obalama jadranskoga mora.¹

B. od crvenkaste zemlje i sa reljefnim slovima:

5. Ulomak ciglje sa nejasnim 0·10 m. dugim i 0·03 m. širokim pečatom (sl. 54). Sigurna su prva dva slova DR, treće slovo bi moglo biti A ili drugi potez od V, koji bi onda bio u savezu sa predidućim R. Zatim slijedi mjesto, na kojem je površina sa jednim cijelim i jednom polovicom slova uništena, a tu drugo (dotično peto) slovo završuje okruglo. Iza toga su C i A sigurni, a iza maloga razmaka opet S i A; ono što sada slijedi može biti R ili B, a onda još ima tragova od tri slova, od kojih u zadnjem ima sigurno vertikalni potez. Ne usudujem se predložiti ikakovo čitanje, ali toliko mogu opaziti, da se nijedan od dosele priopćenih pečata sa jedne i druge strane jadranskoga mora, ne može s ovim u savez dovesti.

Sl. 55. Kamenica iz Drvišice kod
Karlobaga 1/14 nar. vel.

U blizini zgrade morali su se nalaziti i grobovi sa spaljivanim mrtvacima, što dokazuje jedna kamenica neobičnog oblika, nađena u vrtu Mile Miletića. Ta kamenica od vapnenjaka (sl. 55), za koju vlasnik drži, da je služila kao podnožje za kakovu „banderu“, ima oblik baze sastojće od dvije četverouglaste ploče i obloga nastavka na gornjem kraju. Totalna visina iznosi 0·635 m. (računajući od dole gore 0·305 + 0·175 + 0·155), gornji promjer 0·45 m., srednja širina 0·492 m., a doljnja 0·565 m. U gornjem

oblom dijelu je 0·19 m. duboka izdubina od 0·22 m. promjera, oko koje je bio

¹ Tvornica Q. Granija Prisca morala se je nalaziti u Aquileji ili njezinoj okolici, odakle se za njezine ciglje znade iz Monfalcona i okoline Udina (most Cormos; CILV 8110, 90).

Iz Dalmacije spominju se takove ciglje iz Korčule (CIL III 3214, 7) i Solina (Bulić Inscr. mus. Sal. p. 294 fragm.; 496, 13).

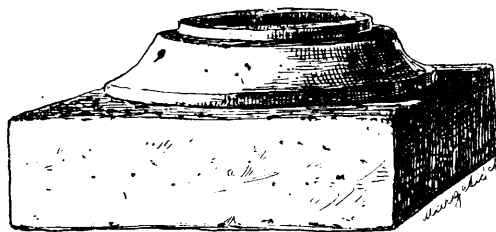
još i 4—5 cm. debeo sada uslijed upliva leda odlomljeni nastavak, na koji je pristajao poklopac, koji se nije sačuvao.

Nadati se je, da će Miletići i kod daljnjega krčenja naći predmeta rimskoga doba, pa će rodoljubivi Karlobažani, a na čelu im načelnik g. Dragutin Smojver, kojega prošlost grada živo zanima, sigurno rado nastojati, da se barem to spasi za narodni muzej.

G. ravnatelj Deželić mi je pripovijedao, da se na zapadnoj strani Vidovca u moru vidi mnogo ulomaka od rimskih vinskih amfora, pa da se u Karlobagu općenito misli, da se je tamo jednom razbio rimski brod, koji je takovim posudama natovaren bio. Da stvar izvidim, odvezosmo se na lice mjesta, gdje sam zaista u moru vidio mnogo takovih hrbina, ali se ujedno osvjedočio, da je ono općenito mišljenje neispravno, pa da su se ti ulomci spuznuli sa obale u more. Na zapadnom obronku brda Vidovca, koje se uzdiže do kakovih 150 m. apsolutne visine, nalazi se naime počam od mora pa sve do razvaline kapelice sv. Vida po veoma gričevitoj zemlji razasuta sva sila ulomaka takovih amfora. Pokušasmo na jednom mjestu nožićima kopati, pa smo odmah pod površinom našli pripaljenih ljudskih kostijuh, nagomilanih ulomaka od barem dvije amfore, četiri poklopca od amfora, od kojih jedan ima samo gukicu za prihvaćanje, dočim ostale imaju: 1. još jednu ekscentričnu gukicu; 2. slovo Δ ; 3. na jednoj strani slovo A, a na drugoj π (?). Nema dakle sumnje, da je ovdje bilo u ranije rimsko doba, kada su se mrtvaci još spaljivali, groblje siromašnjega svijeta, kojemu se je pepeo u amfore metao i tu na Vidovcu pokapao. Amfore su nedga bile u zemlji, ali ovu su tečajem vremena kiša i bura odnijele u more, a sa zemljom učinile taj put i mnoge hrbine, koje su dospjele na površinu.

Dalje gore našao sam i tri ulomka od žrvnjeva, a jedan veći ulomak valjda od rimskoga žrvnja našao sam u samoj kapelici sv. Vida, kamo ga je valjda koji pastir, kojemu se je kamen dopao, doneo. Na glavici Vidovca koči se dosta znatna teško pristupna sredovječna ruševina Vidovgrada, ali nisam smio da se do nje popnem, jer inače ne bi bio dospio u Drvišicu. Tim točnije sam pregledao, izmjerio i nacrtao prilično dobro sačuvanu razvalinu crkvice sv. Vida, koja u arhitekturi ima romanskih i gotičkih elemenata, ali o njoj ću govoriti drugom prigodom.

Rimskih grobova se je našlo i na drugim mjestima, naročito u Baškom Dolcu na sjevernoj strani grada. Karlo Tomljenović, umirovljeni financijski nadmornar u Bagu našao je krčeci g. 1889. svoj voćnjak Pričac, koji se nalazi uz novu cestu, dvije kamenice od vapnenjaka.¹ Jedna neobičnijega oblika (sl. 56.) izgleda kao baza od stupa sa 0.70 m. širokom i 0.20 m. visokom plintom, na

Sl. 56. Kamenica iz Pričca u Baškom Dolcu $\frac{1}{14}$ nar. vel.

¹ Ljubić Viestnik hrv. arh. dr. XI. str. 106; Patsch Die Lika Col. 110.

kojoj počiva 0.12 m. visoko profilirano okruglo podnožje. Promjer 0.27 m. duboke izdubine, koja se prema doljnjem kraju raširuje, iznosi gore 0.415 m. Izvana su na tri mjesta udubine ispunjene olovom za pričvršćenje poklopca, koji se nije sačuvao. U kamenici, koju je g. Tomljenović narodnom muzeju darovao, ali još nije dopremljena, bilo je pripaljenih čovječjih kostiju i ulomaka od zemljanih zdjelica i staklenih bočica. Druga kamenica običnoga oblastoga oblika, 0.38 m. vis. sa isto tolikim promjerom, ima gore zažlijebljen nastavak, na koji je pristajao manjkajući poklopac. U njoj je osim kostiju bila zemljana lampica sa pečatom ATIME,¹ dvije staklene bočice² i dvije staklene zdjelice, od kojih je prva tri komada narodnomu muzeju poklonio g. šumar Karmelo Zajc. Pokraj kamenice našla se je i druga jedna zemljana lampica i bakren novac, velik kao bivša četvorka, sigurno rimski iz I. ili II. vijeka.

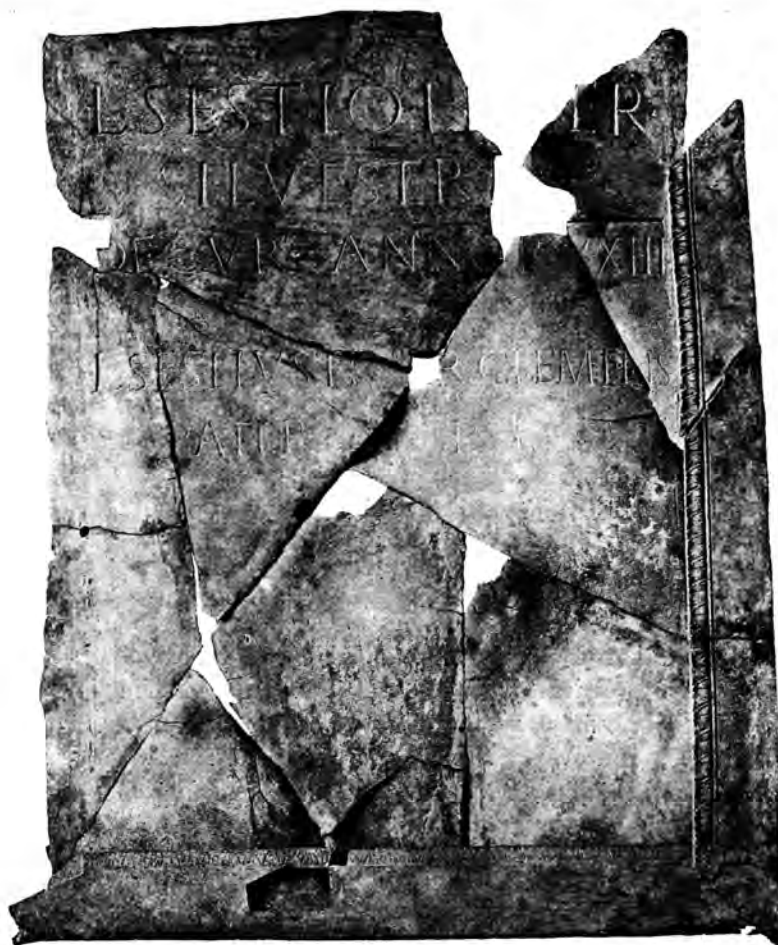
U kući gđe. Ane Milinović nalazi se također jedna kamenica od vapnenjaka, bez poklopca, 0.31 m. visoka, 0.43 m. u promjeru, dole nešto uža. Nađena je od prilike g. 1862 kraj „kraljičine“ (Marija Terezijanske) ceste povrh kuće, koja je negda bila Karla Miletića, dakle u Drvišici.

Slična obla kamenica od vapnenjaka, bez poklopca, leži pred ulazom u zvonik župne crkve sv. Karla. Visina 0.40 m., promjer 0.45 m., promjer 0.275 m. duboke izdubine 0.35 m. Na gornjem su rubu četiri plitke udubine za pričvršćenje poklopca; u trima još ima olova, a u dvije ostanci željeznih čavala. Provenijencija nije pobliže poznata.

Najznatniji spomenik iz Karlobaga je oblongna bronsana škrinjica za pepeo L. Sestija Silvestra, koju je na svojem zemljištu našao Pave Prpić, baški Dolac k. br. 38. Taj se je lijepi i rijetki komad kod vađenja žalibože pokidao na mnogo komada, koji se nisu svi pokupili, pa se tako škrinjica ne može restaurirati. Prpić je te ulomke prodao načelniku Dominesu, od kojega ih je ravnatelj S. Ljubić kupio za narodni muzej. Od ono šest bronsanih 15 mm. debelih ploča, iz kojih je škrinjica sastojala, bile su četiri oblongne, a dvije kvadratične. Od potonjih se nije nijedna sačuvala, a od oblongnih su se dale dvije sastaviti skoro cijele, svaka iz 10 ulomaka, tako da se vidi, da je jedna bila 0.69 m. duga i 0.475 m. šir., a druga 0.67 × 0.478 m. Od trećega komada sačuvalo se 5 ulomaka, koji sastavljaju 0.505 m. dug fragmenat oblongne ploče, a od četvrte ploče se ništa nije sačuvalo. Ploče su bile prikelnjene na 0.066—0.074 m. široke a 4 mm. debele okvirne letve, koje su na svojim nutarnjim rubovima urešene dvostrukim redom listova. Takovih je letvica moralo biti 8 duljih i 16 kraćih, a sačuvalo se je što cijelih što ulomaka od 13 komada. Na dvije okvirne letve, kojima je valjda bila zaokvirena, ona ploča, na kojoj je napis, izrađeno je spomenuto lišće na odskok, a ispod njega nalazi se odebela narezuckana crta; na ostalim komadima lišće je samo plitko zarezano, a dole jednim žljebićem omeđeno. Od tih letava 4 nepotpuna komada su dvostruka, načinjena tako, da je jedna ploča cijelom duljinom pravokutno previnuta. Na jednom od tih komada isječen je oveći komad

¹ Brunšmid Vjesnik hrv. arh. dr. N. s III. 2 N. m. str. 168 br. 1 i 2. str. 167 br. 8.

u obliku nepravilnoga peterokuta, a kako se ta luknja nalazi baš na sredini (potpunoga primjerka), to nije nevjerojatno, da ona stoji u savezu sa zatvaranjem škrinjice. Preostalih 5 letava radeno je svaka osebice, a možda su bile na pristajućim rubovima jedna s drugom skeljene. Tri cijela komada (jedan sastavljen iz dva ulomka) na užim nutarnjim rubovima su duga 0'441, 0'445 i 0'446 m., a

Sl. 57. Bronsana ploča sa napisom od škrinjice za pepeo. Po prilici $\frac{1}{6}$ nar. vel.

na duljim vanjskim 0'563, 0'567 i 0'575 m. Jedini cijeli dulji sa reljefnim lišćem, sastavljen iz 4 ulomka, ima u duljini 0'523, odnosno 0'648 m.

Napis (sl. 57.), urezan lijepim slovima I. stoljeća, glasi: L(ucio) Sestio L(ucii) f(ilio) [S]er(gia) Silvestri, decur(ioni), annor(um) XXIII L(ucius) Sestius T(iti) f(ilius) Ser(gia) Clemens pater t(estamento) p(oni) i(ussit).¹

¹ Spomenik je publiciran od S. Ljubića Viestnik XI str. 105 u CIL III. 10027 i od K. Patscha Die Lika Col. 106.

Iz ovoga napisa doznajemo za jednoga općinskoga vješnika (decurio) karlobaškoga u rimsko doba, koji je u 23. godini života umro. Karlobag je dakle imao

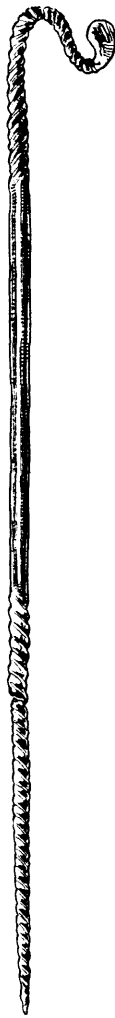
u rimsko doba gradsko ustrojstvo, a sudeći po tribus Sergia, kojoj je mjesto pripadalo, smijemo zaključivati, da je, kao što i Senia, gradsko pravo dobilo po svojoj prilici već od cara Augusta.

Osim onih u predašnjem mojem članku o Karlobagu spomenutih predmeta, našao sam u narodnom muzeju još nekoliko, koji su u starije doba prirasli, a bez točnije oznake, gdje su nađeni. Spomena su vrijedna samo tri predmeta od stakla: 1. i 2. Dvije bočice za parfum od tankoga zlatnožutoga stakla, oko kojih je omotana tanka bijela staklena nit, tako da izgledaju kao narebrene. Na krugljastu tijelu stoji odugačak tanak vrat, koji se na otvoru raširuje. Jedna (sl. 59), 0·085 m. vis., na jednoj je strani razbijena, a drugoj, koja se je pod uplivom vatre, kojoj je kod spaljivanja mrtvaca izvržena bila, navorala i izvitlavila, manjka gornji komad vrata.

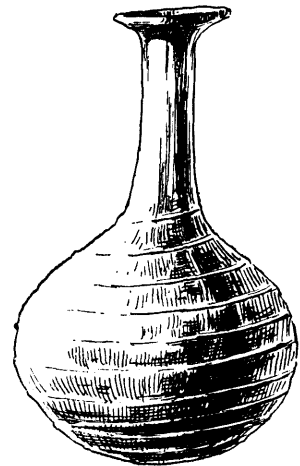
3. Igli naličan predmet od stakla (sl. 58), 0·19 m. dug, na troje slomljen, sa špiralnim zavojima na gornjem i doljnjem dijelu. Na gornjem kraju dole svinut završuje okruglom pločicom. U koju je svrhu ovaj predmet služio, ne znam; valjda nije kao igla ukosnica, nego možda prije kao stilus za pisanje po voštanoj ploči. Poradi krhkosti materijala nije baš za to najzgodniji.

Po vrijednosti neznatan, ali za to ipak važan predmet je gornji ulomak jedne bronsane sjekire (sl. 60) sa vertikalno stojećim porubom, na kojem je samo zabilježeno, da je iz Karlobaga. Ovaj 0·07 m. dugi i 0·03 m. široki ulomak spada valjda u onu vrstu sjekira, koju W. Osborne¹ nazivlje letvičastim celtovima (Leistencelte, hâches à talon), a najviše odgovara onomu komadu, koji je u njegovu djelu naslikan na tabli X. br. 11.; na našem komadu

ne sačuvaše se sjecalo i onaj komad sa poprječnom letvicom, kojoj je bila svrha, da zapriječi, kako ne bi sjekira kod porabe sasama zašla u procijepljeno svoje držalo.

Sl. 58.
Staklena
pisaljka.
Iz Karlo-
baga.
²/₃ n. v.

Sl. 59. Staklena bočica.
Iz Karlobaga ²/₃ n. v.

Sl. 60. Ulomak
sjekire bronsa-
noga doba.
Iz Karlobaga
²/₃ n. v.

¹ Das Beil str. 42 i sl.

Ovaj ulomak dokazuje, da je u Karlobagu svijet živio već prije 3000 godina, a kako se je našlo nekoliko neznatnijih predmeta iz prehistorijskoga željeznoga doba, možemo zaključivati, da je mjesto od toga vremena bilo trajno naseljeno.

Sv. Juraj kod Senja (Lopsica).

Na groblju ovoga mjesta nalazi se razvalina crkvice gotičkoga sloga, u kojoj još stoje na svojim mjestima¹ ornamentovane glavice, na kojima je počivao šiljati svod. Pri gradnji te crkvice upotrijebilo se kao obično i antiknoga materijala, pa sam u sjeverozapadnom uglu našao ulomak dole profiliranoga rimskoga spomenika od bijela mramora, 0·55 m. visok i 0·97 m. širok, sa 0·10 m. visokim slovima ranijega carskoga doba. Sačuvana je samo lijeva veoma otučena strana zadnjega redka: V E I T E R A V

Treće slovo bi moglo biti i R, ali je tamo kamen na desnoj strani otučen. Iza šestoga slova je veći razmak; možda je tamo stojala piknja. Napis se neda nadopuniti.

Na ogradi izvora blizu morske obale leži više tesanih kamenih ploča, na kojima su negda bili rimski napisi, ali su se uslijed atmosferskih upliva posvema izlizali. Na četiri takova ulomka, koji valjda potječu od jednoga te istoga spomenika, još se raspoznaju zarezano okviri.

Na brežuljku tik uz more, gdje još stoje ostanci utvrde XVII. vijeka, iskapao je prije nekoliko godina presvijetli gospodin Dr. Isidor Kršnjavi, koji je tu našao mnogo ulomaka od rimskih posuda. Nema sumnje, da je i ovdje bilo rimsko groblje za spaljivane mrtvace, kojima se je pepeo pohranjivao u zemljanim amforama kao ono na Vidovcu kod Karlobaga, na Nehaju kod Senja i drugdje po hrvatskom Primorju.

Pisani kamen u Lomskoj dulibi (kotar Perušić).

U ovom sam časopisu² već priopćio napis, koji se nalazi na živcu kamenu u državnom šumskom srezu Lomska duliba, a u predjelu Legenac na teritoriju upravne općine Kosinj (kotar Perušić), jedno 20 km. na jug od sela Krasnoga, odakle se najzgodnije onamo doći može. Od toga t. zv. pisanoga kamena, stojala su mi na raspolaganje dva netočna prijepisa, a treći jedan dobio je g. Dr. Karlo Patsch, kustos bosansko-hercegovačkoga muzeja, koji se je također tim spomenikom bavio,³ ali poradi netočnosti prijepisa, koje su načinili nestručnjaci, nismo ni jedan ni drugi mogli doći do konačne redakcije teksta i točnoga ustavnoljenja sadržaja. Poradi toga pošao sam koncem kolovoza 1900. u prijatnom društvu g. državnoga šumara Janothyka iz zaista krasno ležećega Krasnoga, pod

¹ Kako mi priopćuje g. Ilija Šarinić, ravnaajući učitelj u Švici, imalo bi se to groblje prekopati i razvalina demolirati.

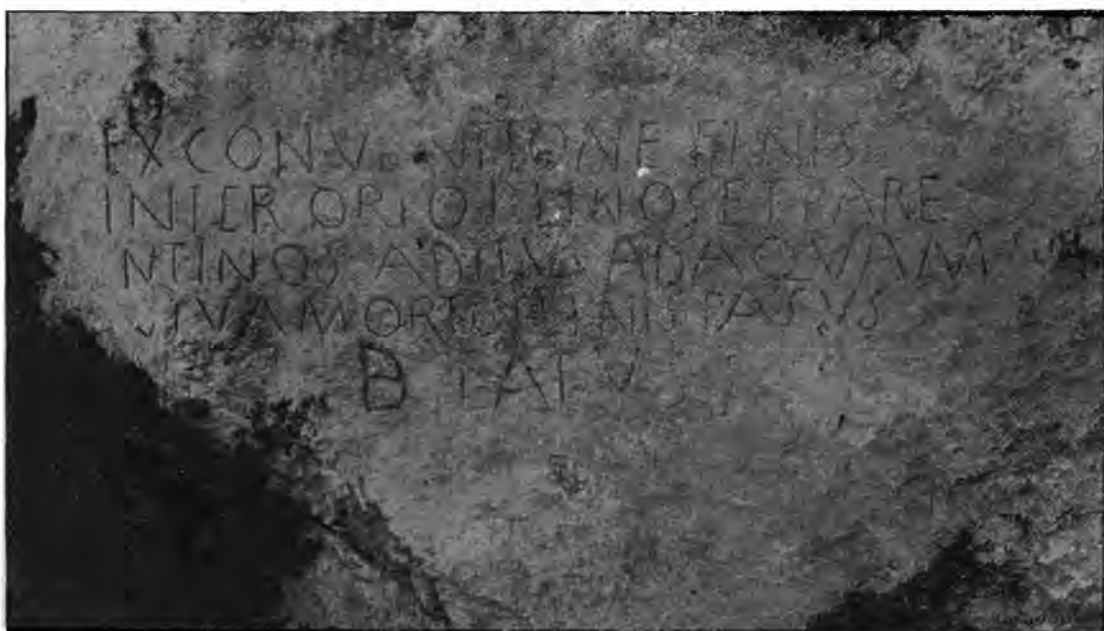
² Vjesnik hrv. arh. dr. N. s. III str. 174—177.

³ Die Lika in röm. Zeit. Col. 22—23

kojega spada Lomska duliba, na lice mjesta, te sam napis fotografisao, otisnuo i prepisao.

/////////
 ///////////
 ANO 1786
 VEXILIFER
 SZECSEN
 ///////////
 ///////////

„Pisani kamen“ je ogroman živac u srijed jelove prašume, od prilike 5 m. visok, a 7 m širok, koji se ničim od svojih mnogobrojnih susjeda ne razlikuje. Pročelje njegovo od naravi oravno, ima danas dva napisa: lijevo je bio plitko udubljen napis od negda sedam redaka, od kojih su prva i zadnja dva besposleni ljudi navodno šumarskim čekićima razbili. Preostala tri pričaju, da je

Sl. 61. Napis na „pisanom kamenu“ u Lomskoj Dulibi.

na tom mjestu godine 1786. bio neki zastavnik Szecsen, koji je ovamo valjda dospio na lov. Bio je valjda Madžar, a služio u ratnoj mornarici.

U sredini „pisanoga kamena“ nalazi se na ne sasna izravnanom kamenu na 0·90 m. šir. i 0·30 m. visokom prostoru dobro sačuvan rimski napis (sl. 61.) koji ja sada ovako čitam :

EX CONVENTIONE · FINIS
 INTER · ORTOPLINOS · ET PARE
 NTINOS · ADITVS · AD · AQVAM
 VIVAM ORTOPLINIS PASVS sic
 5 ⊕LATVS

= Ex conventione finis inter Ortoplinos et Parentinos. Aditu[s] ad aquam vivam Ortoplinis pa(s)sus delatus. U slobodnom hrvatskom prijevodu to znači: „Po dogovoru ovo je međa između Ortoplina i Parentina.

Pristup do žive vode (koja se nalazi na parentinskom zemljištu) Ortoplinima je dozvoljen.

Na koncu napisa nalazi se iza delatus brojka I, što je mene navelo na krivo mnijenje, da se je napis tobože nalazio na prvoj strani (ili potezu) ustanovljene međe, a Patscha, da se tu govori o putu do izvora Begovače, koji bi tobože bio jedan korak širok. Oboje je već zato krivo, što onaj I na starom napisu nigda nije eksistovao, nego je uprav tako u najnovije doba od besposlena čovjeka urezan, kao što i drugo jedno slovo ispod napisa. U 5. r. smo obojica onaj D shvatili kao broj, valjda baš poradi onoga horizontalnoga poteza u njemu, koji je jedina ligatura u cijelom napisu, pa ju stoga u ovako neobičnijem obliku nismo očekivali.

Živa voda, koja se u 4. r. spominje, je Begovača, koja i za najveće suše posvema ne presuši, pa stoga za predjel, koji ljeti mnogo trpi od nestašice vode, imade veliku vrijednost. Kako vidimo iz našega napisa, u rimsko si je doba čak ugovorom jedno susjedno pleme osjeguralo pravo, da se s tim vrelom smije služiti. Kada sam ja tamo bio, bilo je u njoj samo malo kaljužaste vode, koja može samo za blago biti prikladna, ali se je jasno vidilo, da voda bez prestanka pritiče. Možda je Begovača u rimsko doba bila bolje u redu nego danas, gdje blago u nju zalazi, pa ju zamuljuje, ali mislim, da se ona nikada ne bi uređenju htjela pokoriti, pošto ona rado podivlja i poplavi u dolini ležeće kosinjske poljane.¹

Iz napisa na „Pisanom kamenu“ sada mi je posve jasno, što sam prije predmnijevao, da je Begovača bila na zemljištu parentinskom, te da je ovo iz tradicije posvema nepoznato pleme stanovalo negdje oko Kosinja i Perušića. Ortoplinska zemlja ležala je zapadno od „Pisanoga kamena sve do mora, gdje se je nalazio njezin glavni grad Ortopla, valjda na mjestu današnje Stinice.

Spomenuo sam, da bi takovih međašnjih napisa po Lici moglo više biti, pa da ima vijesti o sličnim spomenicima nad jednim vrelom u Švici i u Smrčevoj dolini. Dočim se o onom prvom nije moglo ništa pobližega doznati, ovaj drugi po kazivanju cestara u Oltarima zaista postoji na jednoj pećini, a dimenzije da mu od prilike iznose 0.40×0.25 m. Žalibože mi nije bilo moguće, da zađem u onaj zabitni kraj, a tko pozna strašni terrain lički, ne će mi zamjeriti, što nisam na puko, često puta nepouzdanu pripovijedanje pošao tražiti ostale ovdje spomenute napise u najneprestupnijim mjestima ove zanimive županije, čega se usprkos predstojećim mi štrapacama ne bi bio odrekao, da sam za to imao konkretnih podloga u ma kakovim prijepisima ili nacrtima. Jedan umirovljeni lugar u Krasnom mi je n. pr. pripovijedao, da se jedan napis na živcu kamenu nalazi u srezu brloške šumarije na Kućištu u Jelovcu, jednu uru od Oltarâ na sjever, ali je dodao očito izmišljenu priču o tobožnjem nekom blagu, u kojoj da je on sam igrao neku ulogu. G. brloški šumar Vuković u ostalom mi je obećao, da će prigodice izviditi, što je u stvari. G. Dr. Adolf Scherzer u Senju priopćio mi je, da je doznao od g. Dr. Koreve, koji ima posjed u Kozici, da se tamo blizu u

¹ Fras Topogr. der Karlstädter Militärgrenze str. 231.

Vlaškoj peći nalazi također jedan napis na živcu kamenu. Po svoj prilici sasna druge naravi biti će spomenik, koji se po kazivanju financijalnoga poglavice g. Bartola Prpića u Karlobagu nalazi u Bijelim brigovima od prilike 2 km. na jug od Prizne tik uz more. Spomenik sastoji od reljefa (stojeća osoba) i napisa, a svijet pripovijeda, da bi to imao biti biljeg, gdje je grčki novac — i uvijek taj grčki novac igra po Lici neku ulogu — bio pohranjen, pa da su Grci došli te po plani novac našli i odnijeli. Valjda će to biti zavjetni napis posvećen morskomu bogu Neptunu, a onaj reljef bi mogao prikazivati njegov lik. Napis je navodno prije jedno 10 godina prepisao financijalni povjerenik Miletić, koji je sada u Gospiću. — Kakov je konačno napis na pećini kraj ceste preko Kapele idući od Jezerana, povrhu kojega da je isklesana nekakova kruna, možda će nas izvjestiti koji prijatelj iz ovoga kraja.

Kvarte (kotar Perušić).

Do prije dvije godine nalazila su se kraj ceste u selu Kvartama dva velika kamena, u kojima su izdubljene nekakove oblasti udubine. Već domaći je svijet prepoznao, da su to u starije neko doba bile mjere, a mislio je, da su turske, pa se je o njima i svašta pričalo. Nema sumnje, da je od tih mjera dobilo svoje ime i selce, u kojem su već odavna¹ na cesti ležali izvrženi vremenu i ljudskoj obijesti, koja ih nije poštedila. Gdje je to kamenje, a s njime i treći ogroman kamen kockasta oblika sa još uvijek neprotumačenim a po svoj prilici važnim napisom, nađeno, nije se dalo sigurno ustanoviti, ali biti će, da je negda, valjda kada se cesta gradila, izvađeno iz zidina neke „Crkvine“, od koje se sada još neznatni ostanci istočno od sela raspoznaju. Povrh te crkvine, u kojoj je to kamenje valjda bilo samo kao građevni materijal uzidano, nalazi se mjesto „Megdan“, gdje sam na površini zemlje vidio mnogo ulomaka od posuda prethistorijskoga vremena, pa slutim, što kao da i sadanji naziv potvrđuje, da je tamo bilo groblje halštatskoga doba. Navodno ima takovih ulomaka i na drugim mjestima onoga atara, naročito na t. zv. Čardaku.

Već prije skoro pet godina, kada sam to kamenje kraj ceste u Kvartama prvi put vidio, prepoznao sam, da to nisu turske nego rimske mjere, ali nisam dospio, da se njima bavim. Isto mnijenje izrazio je i Dr. Patsch,² koji je dvije godine kasnije tamo prolazio i prvi pokušao, da mjere uz veoma nezgodne prilike što točnije izmjeri. Takav se posao može točno obaviti samo kada se spomenici nalaze na mjestu, gdje je čovjeku sve pristupno, što mu treba, a u Kvartama to nije. Ne žaleći velikoga troška, koji je s transportom tako teškoga kamenja (oko 55 metr. centi) na kolima iz Like preko Janjčee i Kapele bio skopčan, dao sam stoga te rijetke spomenike³ dopremiti u narodni muzej u Za-

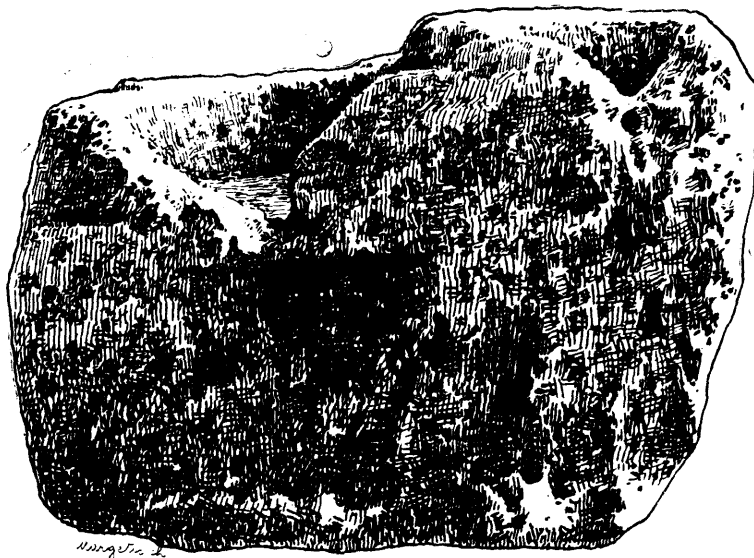
¹ Spominje ih već Fras Topogr. der Karlst. Militärgrenze str. 205.

² Die Lika Col. 67—71.

³ Sa balkanskoga poluotoka poznat je samo

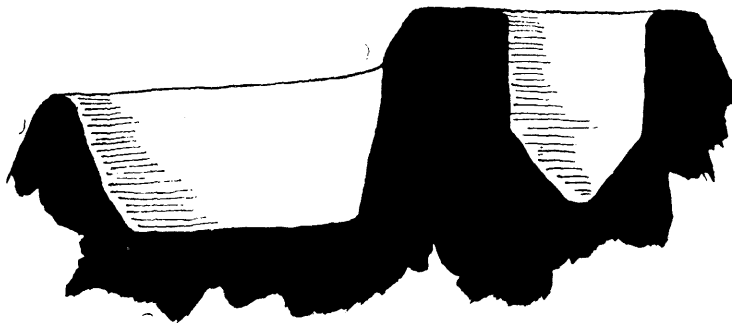
još jedan takov kamen iz Kosova u Bugarskoj. Sr. Domaszewski u Arch. epigr. Mitth. XV (1892) str. 144 i sl.

grebu. Što je na rubovima bilo otkrhan, dao sam po kiparskom vještaku nadopuniti, da se mjere uzmognu točno izmjeriti. U svrhu mjerenja upotrijebio sam sitni pijesak.

Sl. 62. Kamen sa rimskim mjerama od 60 i 12 sextarija. Iz Kvarata $\frac{1}{12}$ nar. vel.

1. Veći kamen (sl. 62., bez dopunjaka), 0·84 m. vis., 1·28 m. šir. i 1·11 m. dub., sadržaje na prednjem svojem dijelu dvije mjere. Veća (vidi prosjek sl. 63.), 0·21 m. duboko izdubljena, sa gornjim promjerom od 0·495 m., sadržaje 33·3 litre

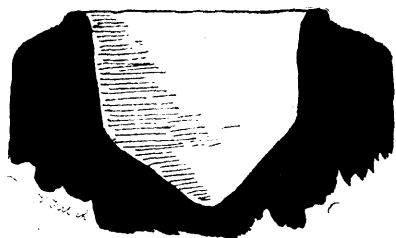
Sl. 63. Prerez gornjih rimskih mjera.

(Patsch ima 30 l.). Na doljnjem kraju iz nje vodi ponešto nagnuta cjevka cjevka šupljina, kojom je imala da isteče tekućina, što se je mjerila, a ispod te rupe kamen je ravno podrezan i otesan, da se može podmetnuti posuda, u koju se imalo pretočiti. Desno do ove veće mjere nalazi se na istom kamenu ali za 0·08 m.

¹ Patscheve mjere su drugačije, jer je kamen dijelom bio u zemlji i što nema posve pravilan oblik.

Sl. 64. Kamen sa rimskom mjerom od 24 sextarija. Iz Kvarata $\frac{1}{12}$ n. v.

Sl. 65. Prerez gornje rimske mjere.

više, manja mjera cilindrična prosjeka, koja dole završuje čunjasto (prosjek sl. 63.). Promjer iznosi gore 0·23 i 0·24 m., a dubljina 0·275 m. Kanalić se nalazi već 0·12 m. ispod gornje razine, a kamen napred nije otesan za podmetanje posude. Mjera sadržaje 7·95 litara, ali je spomenutim kanalićem moglo isteći samo od prilike 6·45 litara tekućine, jer čunjasti nastavak, koji sadržaje 1·5 l., leži dublje od njega.

2. Drugi kamen (sl. 64. nenadopunjen) ima oblik skoro valjkastoga 0·615 m. debela, a 0·69 m. duboka stupa, koji je sada 1·55 m. visok. Prije je bio nešto viši, ali ga se je moralo dole otklesati, da uzmogne uspravljeno stajati. Čini se, da je ovomu stupu služio kao baza onaj veliki kockasti kamen sa napisom i s udubinom na gornjem licu, koja od prilike odgovara mjerama ovoga stupa. Udubljena mjera ovoga kamena u prosjeku (sl. 65.) ima oblik valjka sa čunjastim nastavkom.¹ Na gornjem kraju proteže se oko otvora 0·045 m. širok, 0·02 m. visoko izbočen rub; promjer otvora iznosi gore 0·27 i 0·26 m., a kamen je 0·29 m. duboko izdubljen. Rupa za oticanje tekućine nalazi se 0·20 m. odozgor, a još 0·10 m. dalje dole kamen je ravno podrezan i otesan za podmetanje posude. Mjera sadržaje 13·50 litara, ali je moglo isteći samo 12·40 litre, jer ispod rupe ima još prostora za 1·10 litre.

Za opredijeljenje rimskih mjera za tekućine ima pismenih izvora i spomenika. Kao veća jedinica bila je u porabi amphora (quadrantal) od 26·26 l., koja se je dijelila na 2 urne, 8 congija, 48 sextarija, 96 hemina, 192 quartarija i 576 cyatha.² Uzorci tih mjera, koji su vrijedili kao normalni, čuvali su se u Rimu na Kapitolu, gdje su valjda god. 69. propali, kada su Vitellijevi vojnici Kapitol popalili. Vespasijan je valjda, kako bi se to dalo zaključiti iz napisa od g. 75. na t. zv. farneskom congiju, dao načiniti nove normalne

¹ Risač je taj nastavak učinio nešto dubljim, ² Volus. Maecianus Distributio § 79. nego što zaista je.

mjere, kao što je i obnovio veliki državni arhiv. Nadzor nad mjerama i utezima bio je sve do drugoga vijeka iza Krista povjeren aedilima, a kasnije je to bio posao gradskoga praefecta, kojemu je u tom pogledu bila podčinjena cijela Italija.

Amphora je u teoriji imala da prikaže sadržinu rimske kubične stope vina ili kišnice, a ta se je sadržina određivala po težini, koja je imala da iznosi 80 rimskih funti. Uz ovakovo postupanje moglo se je polučiti samo približna točnost, jer razna vina, a i kišnica pri raznoj temperaturi, imaju raznu specifičnu težinu. Kada bi se mjera izračunavala iz kubične stope, dobila bi se opet druga vrijednost nego li na temelju vage, a druga i to veća vrijednost se dobiva, ako se uzme za podlogu već spomenuti farneški congus draždanskoga Antikencabineteta, koji drži 3·38 litre, a koji je svakako bio propisno baždaren.

Da vidimo, kako se slažu mjere iz Kvarata sa iznosima rimskih mjera:

I. Najveća mjera sadržaje 33·3 l., a tomu odgovara po Hultschovom¹ računu skoro 61 sextarius, a na temelju farneškoga congija 59 $\frac{1}{3}$.

II. Srednja mjera od 12·4 l. imala bi po Hultschu skoro 23 sextarija, a po farneškom congiju 22, pa je svakako bila nešto premalena, jer je sigurno imala da sadržaje 24 sextarija. Kada bi se uvažio čunjasti doljnji nastavak, što se u ostalom nikako ne će smjeti, to bi 13·5 l. bilo blizu 25, odnosno skoro točno 24 sextarija.

III. Najmanja mjera od 6·45 l. ima po Hultschu skoro 12, a po farneškom congiju 11 $\frac{1}{2}$ sextarija. Sa čunjatim nastavkom, koji ne uvažujem, bila bi ta mjera prevelika (7·95 l. = 14 $\frac{1}{2}$ odnosno 14 sextarija).

Iz ovoga promatranja prilično jasno izbija, da je velika mjera imala da sadržaje 60 sextarija, najmanja imala je, da joj bude $\frac{1}{5}$ t. j. 12 sextarija, a srednja $\frac{2}{5}$ t. j. 24 sextarija ili jedna urna. Rimljani su kod svojih mjera duodecimalni sustav veoma mnogo rabili, a i ovdje vidimo, da je takov sustav barem kod količine sextarija proveden. Slične mjere, ali za suhe stvari, našao je Benndorf u Ephesu,² sa sadržajem od 66 i 68, odnosno 13·95 litara, a to u savezu sa našim mjerama iz Kvarata dokazuje, da su mjere od 12 i 24 sextarija u rimskoj državi općenito u porabi bile. Velika mjera iz Kvarata opet nas upućuje, da je barem u sjevernoj rimskoj Dalmaciji u širem prometu običajna bila i mjera od 60 sextarija.

Široka Kula³ (kotar Gospić).

Pred pravoslavnim parohijalnim stanom stoji ulomak obloga stupa od tvrdega vapnenjaka, 0·65 m. vis., 0·35 m. u promjeru. Naden je pred crkvom, gdje je služio kao spomenik na nekom grobu novijega doba, kako to dokazuje plitko urezan dugokraki krst.

Na katoličkom groblju nalazi se nekakova duguljasta povišica, koju svijet nazivlje rimskom cestom, ali bez prekopavanja nije moguće reći, da li je to pričanje ispravno.

¹ Griech. und röm. Metrologie. II. izd. str. 705. ³ Sr. ovaj Vjesnik str. 63 i sl.

² Wiener Jahreshelte, Beiblatt Col. 62.

Patsch u svojoj lijepoj publikaciji o Lici¹ spominje pred kućom Dane Čanka (br. 306) tobožnju rimsku nadgrobnu ploču, koja je služeći dugo kao kućni prag tako izlizana, da se jedva raspoznaju neka slova, od kojih on u 1. r. bilježi CLEP, a na koncu 3. IENT = [p]ient[issim . . .]. Taj kamen, koji je od takova materijala (tamnoplavi vapnenac), kakov se dosele nije na nijednom rimskom spomeniku iz Like konstantovao, nije nikada nosio rimski napis, nego je na njem bio građevni napis mosta na cesti iz Kule u Osik iz francuzkoga doba. Počimao je, kako to i Patschov prijepis nekih slova prvoga retka potvrđuje ovako: Ce pont est construit itd., a spominjao je, da je most bio sagrađen u doba uprave maršala Bertranda, nasljednika Marmontovoga. G. paroh Krajinović prije više ga je godina mogao još posvema jasno čitati.

Prozor (Arupium) kod Otočca.

U blizini ovoga sela, a na istočnoj ostrmini brda Vitla i susjednim poljima u ravnici sve do državne ceste prostirao se je Arupium, ponajznatiji grad rimskoga vremena, što ga je današnja ličko-krbavska županija imala. Mnogi spomenici i znatniji građevni ostanci u Prozoru i susjednim mjestima dokazuju, da je ova gradskim pravom odlikovana općina imala više od kamena uz porabu ogromnih stupova građenih hramova i javnih zgrada, a među potonjim morala se je nalaziti i gradska vjećnica, urešena kipovima nekih rimskih careva, od kojih se baze sačuvaše do današnjega dana.²

O Prozoru i njegovim starinama progovorio sam u ovom časopisu³ već jedanput, a opširno se njime bavi i dr. Karlo Patsch.⁴ Ovdje samo dodajem, što prije nisam spomenuo.

G. Mato Brajković, koji mi je pri mojem boravku u Prozoru i okolici bio od velike koristi, našao je na vrh Vitla lijevi gornji ugao velikoga žrtvenika (ara) od vapnenjaka, 0.37 m. visok, 0.25 m. širok i 0.40 m. dubok (ostrag nepotpun), na kojem se sačuvaše neka slova iz prva četiri retka nekoga izvan svake sumnje zavjetnoga napisa. Nije tako lako moguće reći, komu je taj spomenik bio posvećen, ali najprije da će se smjeti čitati: S(oli) i(nvicto) d(eo) R sa[cr(um)]. L(ucius) Lucca[eus] U 4. retku vide se ostaci jednoga zaokruženoga i jednoga šiljatoga slova.

S I D R
S A
I · L V C C A

Blizu ovoga ulomka našao se još jedan profilovan četverouglasti stup bez napisa, koji se je sa Vitlova vrha odronio, pa leži jedno 15 m. dalje dole. Drugi takov stup, da je sa vrha Vitlova odvezao limar Ostović u Čoviću, a treći umirovljeni lugar Tomo Orešković u

¹ Die Lika in römischer Zeit. Col. 64 br. 3.

² Nedavno se je našla opet jedna ogromna baza sa napisom na čast cara Gordijana III.

³ Vjesnik n. s. III. str. 184. i sl.

⁴ Die Lika Col. 71—90.

Prozoru. Za potonja dva komada nisam mogao doznati, da li imaju napise, a sâm nisam imao prilike, da ih pođem viditi.

Sudeći po ovom ulomku sa napisom i onom žrtveniku bez napisa moralo je na vrhu Vitlovu biti neko svetište, a veoma je vjerojatno, da je bilo posvećeno kojemu nebeskomu božanstvu, n. pr. rimskom Solu, s kojim je možda bilo izjednačeno neko epihorsko božanstvo, što se prije tamo štovalo, kao n. pr. kod

Bišća epihorski Bindus sa rimskim Neptunom. Da li je na Vitlovom vrhuncu bio hram ili se božanstvo štovalo pod vedrim nebom, teško da će se moći ustanoviti.

U dvorištu Markovićeve kuće u Prozoru nalazio se je do g. 1896., kada sam ga za narodni muzej nabavio, žrtvenik neobična oblika (Sl. 67). Spomenik od čvrsta vapnenca ima obli oblik, sada je 0.48 m. visok, a ima 0.56 m. u promjeru. Čini se, da je na gornjem dijelu završavao čunjastim nastavkom kao dva spomenika, koje sam vidio u zadarskom muzeju, a na vrhu da je imao veću okruglu udubinu za ulijevanje žrtve; rupa za učvršćenje kulna kipa ili kakova

Sl. 67. Rimski žrtvenik sa napisom. Iz Prozora. $\frac{1}{12}$ n. v.

akroterija to na nikakov način nije. Napis je više puta publiciran¹, a najbolje od Patscha, koji ga čita: I(ovi) c(onservatori?) D(olicheno) s(acrum). Octavius Eu[f]emus. Iskreno moram reći, da me čitanje prvoga retka ne zadovoljava, ali sâm također ne znam boljega razriješenja.

Na zemljištu Mike Premuža ispod istočne strane Vitla nađen je komad na svim stranama otučena kamena (sl. 66), koji na pročelju ima u reljefu izradenu žensku glavu sa raskuštranom kosom, okrenutu spram gledaoca. Kako nešto sličnoga² već poznajemo na ulomku jednoga sarkofagova poklopca ispred sv. Marka kod Poduma, to ne može biti sumnje, da je i ovaj ulomak sa poklopca jednoga rimskoga sarkofaga. Dimenzije: vis. 0.10, šir. 0.16, dub. 0.24 m. Darovao g. Cv. Vurster inžinir u Otočcu.

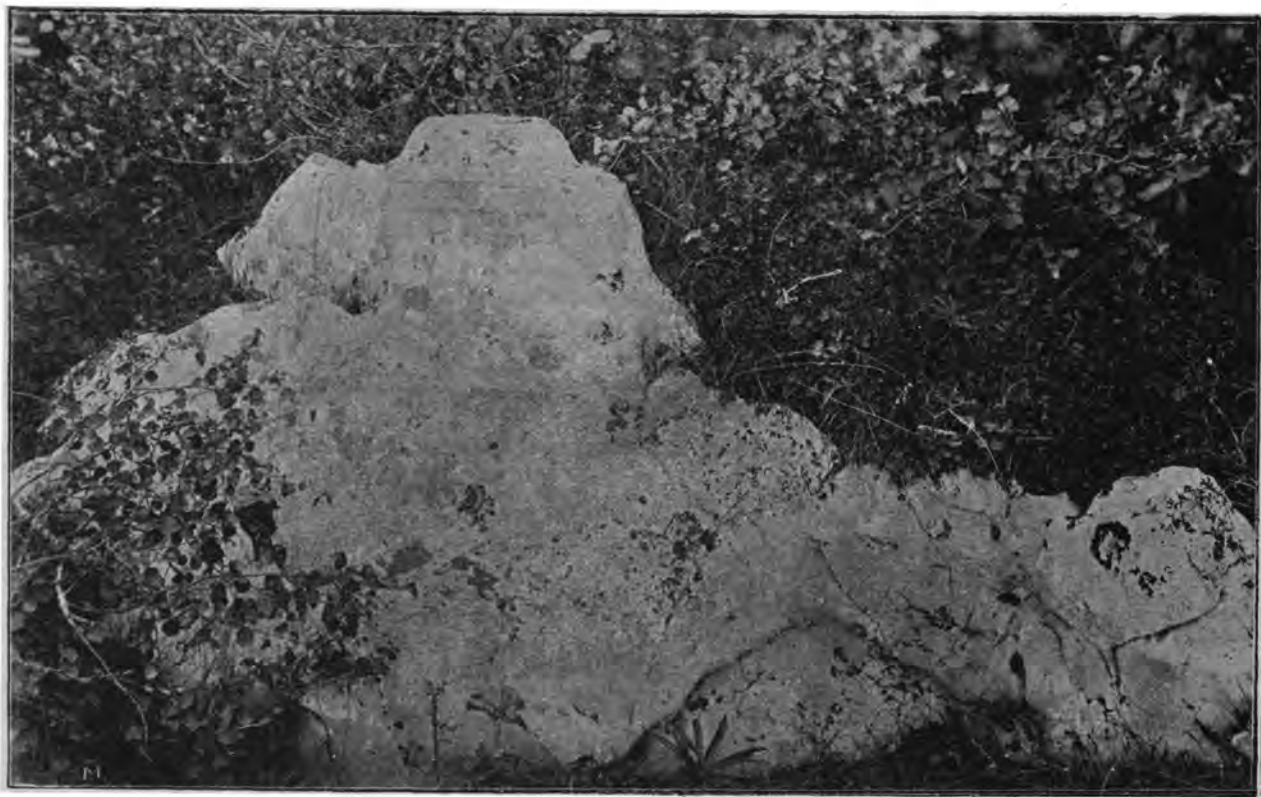
Sa poblizje nepoznatoga mjesta u Prozoru potječe jedna trbušasta posuda

Sl. 66. Ulomak sarkofagova poklopca sa reljefom. Iz Prozora. $\frac{1}{2}$ nar. vel.

¹ CIL III 10044 i Patsch Die Lika Col. 86.

² Sr. ovaj Vjesnik str. 46.

Sl. 68. Žrtvenik posvećen Jupiteru, isklesan iz živea kamena na Vitlu kod Prozora.

Sl. 69. Rimska zemljana posuda sa slikarijama. Iz Prozora. $\frac{1}{2}$ nar. vel.

(sl. 69) crvenkasto smeđe boje sa dvije vertikalno nastavljene ručice, koje ju za gotovo 30^{mm} nadvisuju. Vis. 0 133 m (od najviše točke ručica 0 162 m.), najveći promjer posude 0 172 m. Veoma velike ručice sastoje od po dva žlijebom razdijeljena članka. Na najvišem mjestu nastavljene su po dvije grbe, čime se je dobilo nešto, što sjeća na ansu lunatu. Oko vrata posude teče crnom bojom naslikana nepravilna valovita linija, a na leđima vijenac paromice poredanih duguljastih listića. Niska nožica neznatno je profilirana. Posuda je bila pokidana, ali se je iz ulomaka opet sastavila. Darovao ju je muzeju g. Stjepan Šegavčić, trgovac u Otočcu.

Sl. 70. T. zv. kanape na podnožju Vitla kod Prozora.

U prijašnjem jednom članku¹ spomenuo sam neke spomenike, koji su na živcu kamenu isklesani, i obećao, da ću njihove slike priopćiti, kada budem imao zgodnih fotografija. Međutim se je s njima opširno bavio dr. Karlo Patsch², kustos bosansko-hercegovačkoga muzeja, koji je međutim priopćio samo jedan ne posvema točan nacrt, dočim su mu se fotografski snimci poradi znatizeljnosti seljaka pokvarili. Iza njegovih lijepih opisa mogu da budem kod opisivanja nešto kraći.

1. Na obronku Maloga Vitla nalazi se živac-kamen, iz kojega je isklesan žrtvenik (sl. 68), posvećen bogu Jupiteru.³ Od napisa, koji se slabo raspoznaje, sigurno se može pročitati samo 1. redak: I(o vi) o(ptimo) m(aximo); u 2. r. kao da se je htjelo zapisati Ju[noni], ali su se zapisala samo prva dva slova; ostalo što slijedi u 2. r. i kratice v(otum) s(olvit) u 3. r., zapisano je manjim

¹ Vjesnik n. s. III. 185.

² Die Lika Col. 76-85.

³ CIL III 10045.

slovima po svoj prilici kašnje od druge ruke. Da li se je taj žrtvenik nalazio u kakovom hramu, koji je bio oko njega sagrađen ili u otvorenom svetištu pod vedrim nebom, sada se ne može kazati.

2. Dalje na sjever jedan je grič na jednoj strani tako otesan, da to izgleda kao kakova klupa (sl. 70), na kojoj bi bilo mjesta za desetero svijeta. Netko je to nazvao kanapéom, pod kojim je imenom ta klisura sada općenito poznata.

Sl. 71. Mithras žrtvuje bika. Relijef na živcu kamenu između Prozora i Sinca.

Valjda je ovdje bio upotrijebljen naravni grič kao zid za neki hram ili zgradu, pa mu se je u svrhu praktične porabe primjereno otklesala ona strana, koja se je u nutrašnjosti nalazila.

3. Jugozapadno od razvaljene crkvice sv. Marka strši iz zemlje hrpa klisura, koja se je upotrijebila, da se tu načini umjetna špilja u svrhu kulta orijentalnoga boga Mithre, koji je u rimsko carsko doba po dunavskim pokrajinama imao veoma mnogo štovatelja. Na istočnoj strani toga svetišta nalazi se naravna niša polukružnoga oblika, a tu su na živcu kamenu isklesani reljefi, koji se odnose na glavni kulturni čin Mithrasova bogoštovlja, naime na žrtvovanje bika. U sredini povrh 0-80 m. visokoga klupi naličnoga žrtvenika glavna je grupa (sl. 71),

kojoj visina sada iznosi od prilike 1 m. Na lijevo okrenuti Mithras, kojemu manjka glava, lijevom je nogom klekao na bika, kojega je na zemlju šrušio, lijevom ga je rukom uhvatio za gubicu, a desnicom mu je zatjerao nož u vrat. S desne strane zaskočio je protiv bika pas, dočim ostale životinje (gavran, zmija i škorpion), koje su kod Mithrine žrtve obično prisutne, nisu sačuvane. Patschu¹, koji je priopćio tloris klisura obijuh prozorskih Mitreja, pričinilo se, kao da su jedne

Sl. 72. Mithras se rađa iz pećine i žrtvuje bika. Relijefi na živcu kamenu na Rajanovom griču kod Čovića blizu Otočca.

škare škorpionove kod desne prednje bikove noge sačuvane, ali ja to nisam mogao opaziti. Povrh bikove glave nalazi se doljnji dio poprsja Lune, a doljnji dio odgovarajućega poprsja Solova opaža se iza Mithre. Desno i lijevo na kraju niše završuju grupu bakljonoše, desno Cautes sa podignutom a lijevo Cautopates sa spuštrenom bakljom. Godine 1896. iskapao je u ovom Mithreju na muzejski trošak muzejski povjerenik Jerko Pavelić, za onda ravnajući učitelj u Lešću,² ali je žali-bože morao konstatovati, da su to i prije njega — valjda u doba Krajine — drugi,

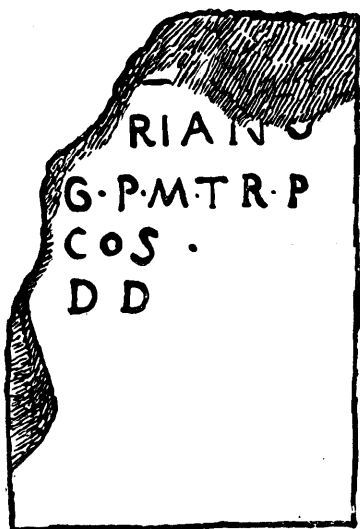
¹ Die Lika Col. 83 i 84.

² Vjesnik n. s. II. str. 158.

možda i višeputa, učinili. Poradi toga našao je on samo neznatnih ulomaka od rimskoga ravnoga crijepa i kubura, kojima je krov svetišta negda bio pokrit, ulomaka od zemljanih posuda, među kojima komadića od jednoga većega tanjura od terra sigillate, par neznatnijih ulomaka od t. zv. firma-lampica, dva sitnija ulomka od staklenih posudica, komad olova, kojim je bio zaljeven jedan čavao, upotrebljen za vezanje kamenja i sedam komada rimskih novaca, koji spadaju u vrijeme od sredine trećega do sredine četvrtoga stoljeća. Od tih novaca spadaju 3 komada na cara Gallijena (Coh. 5. Abundantia aug. B., Coh. 158. Dianae cons. aug. Jelen na l., Coh. 165 Dianae cons. aug. Antilopa na l.), 1 na Klaudija II. (Coh. 84 Fides exerci), 1 na Konstantina Velikoga (Coh. 454. Providentiae augg), 1 na Urbs Roma ili Constantinopolis, a 1 je posvema izlizan. Za čudo našao se je tu i ulomak neolitičkoga artefakta od kremenca, iz kojega vremena iz Like dosele veoma malo predmeta poznajemo.

4. Drugi Mithraeum leži kraj jedne struge spram sela Čovića u neposrednoj blizini državne ceste na t. zv. Rajanovom Griču. I tu su za proizvodnje umjetne špilje (spelaeum) upotrijebljene naravne klisure, koje su ovdje i mnogo više nego u gackom polju, a zapremaju i veći prostor. Relijefni kulturni lik (sl. 72) koji na obični način prikazuje žrtvovanje bika, okrenut je spram jugoistoka, a isklesan je u jednoj 140 m. visokoj i dole 145 m. širokoj niši, ispred koje se je valjda također nalazio žrtvenik u obliku klupe kao kod svetišta u gackom polju. Likovi su veoma surovo izrađeni, a uz to je spomenik veoma mnogo trpio od vremena i mahovine, koja se je nanj sjela i površinu mu uništila. Pokraj niše bili su u malenim dimenzijama izrađeni bakljonoše, od kojih se onaj na lijevo prilično dobro raspoznaje, dočim se onaj na desnoj strani slabo više vidi. Običnim

životinjama (pas, gavran, zmija, škorpion) i poprsjima (Sol i Luna) nema sada više traga. Ispod lijevoga bakljonoše u mnogo je većem mjerilu prikazano, kako se Mithras iz pećine rada; u desnoj ruci drži bodež, a u lijevoj baklju, koja se je slabo sačuvala. Ispred Mithreja na Rajanovom griču sam je kamen, pa s toga nije bilo moguće prekopavanje u tom svetištu.

Sl. 73. Baza sa napisom u počast cara Florijana. U Otočcu. $\frac{1}{10}$ n. v.

kinu ravnicu, a iz kojega je mnogo građevnoga materijala odveženo u više mjesta tamošnje okolice.

Otočac.

U ogradi vrta g. Stjepana Šegavčića, trgovca u Otočcu uzidana je već odavna prizmatična baza od vapnenjaka (sl. 73), gore i lijevo nepotpuna i otučena 069 m. vis., 040 m. šir. i 030 deb. Veoma je vjerojatno, da taj kamen nije u samom Otočcu nađen, nego da je dovežen iz razvalina kakove javne zgrade rimskoga grada Arupija, koji se je spuštao sa istočnoga obronka brda Vitla u Gackinu ravnicu, a iz kojega je mnogo građevnoga materijala odveženo u više mjesta tamošnje okolice.

Napis nadopunjujem ovako: [Imp(eratori) caes(ari) M(arco) Ann(io) Flo]riano [au]g(usto), p(ontifici) m(aximo), tr(ibunicia) p(otestate), co(n)s(uli) d(ecreto) d(ecurionum). U 1. retku sačuvao se doljnji poprečni potez slova E od Caes. Od imena rimskih vladara, na koja bi moglo spadati ono RIANO u 2. retku, samo su četiri moguća, naime Hadrianus, Valerianus, Florianus i Numerianus, ali Valerijanovo i Numerijanovo ime otpadaju, jer ispred slova R je stajalo neko okruglo slovo, a nipošto slovo E. Poradi kasnijega oblika slova na Hadrijanovo se doba nikako ne smije pomišljati, a Hadrijan je uza to, kada je postao carem bio već dvaputa konzulom, dočim napis spominje osobu, koja je konzulat prvi put obnašala. Vjerojatno je s toga, da se napis odnosi na cara Florijana, koji je g. 276. doduše samo dva mjeseca vladao, ali za kojega po jednom miljokazu iz Bakarca¹ znademo, da su ga u sjevernom dijelu Dalmacije priznavali za cara i dizali njemu na čast spomenike.

Spomenik iz Otočca po svoj je prilici bio baza carskoga kipa, koji je negda rijesio gradsku kuriju u Arupiju. Takovih baza sa napisima na počast rimskih careva iz Arupija se je sačuvalo još i od careva Augusta², Nerve³, Antonina Pija⁴, M. Aurelija kao Caesara⁵, Decija⁶, ovih dana našla se jedna na čast Gordijana III., a valjda amo spada jedna sa zamazanim napisom, koja se nalazi u sinačkoj crkvi, gdje služi kao reservoir za svetu vodu.

Crikvenica.

G. Ivan Župan u Crikvenici k. br. 189 našao je g. 1882, kada je u svojem dvorištu vadio materijal iz jedne male špilje, iz koje je načinio pivnicu, ljudskih i životinjskih kostiju, ognjište sa ostancima ugljena i više predmeta i novaca rimskoga doba, iz čega je jasno, da se je u toj špilji ili do nje negda stanovalo, a u rimsko doba, a možda i kasnije da je ona služila za pokopavanje mrtvaca. Među predmetima, koji su sigurno pokojnicima u grob položeni bili, bilo je četiri zemljanih lampica rimskoga vremena, od kojih je najbolje sačuvani primjerak odnijela nadvojvodkinja Štefanija; druga nepotpuna kasnijega doba, bez tanjurića na gornjoj strani, a sa malim prihvatom na jednom kraju, 0·085 m. duga i 0·033 m. visoka, dosta je surove radnje, a od ostale dvije, koje također spadaju u kasnije rimsko doba, sačuvali su se samo gornji dijelovi. Od bronsa našao se je ulomak urezanim crtama urešene pločice, koja je služila za to, da se s njom jedna pređica na kajiš pričvrsti. Duljina toga ulomka iznosi 0·036 m., a širina 0·047 m. Bilo je tu i raznoga željeznoga alata, koje se žalibože nije sačuvalo: među ostalim jedan rezilnik obručnjak, što ga rabe kolari i bačvari i jedan komad širokoga i debeloga željeza od nekoga oruđa, kojemu porabu g. Župan nije mogao prepoznati. Našao se je i jedan komad tesanoga kamena

¹ Vjesnik hrv. arh. dr. N. s. I. str. 155.

² CIL III 3008=10046; sa udubinami za pričvršćenje velikoga kipa; u narodnom muzeju.

³ CIL III 3006

⁴ CIL III 10047 i k tomu Patsch Die Lika Col.

74, koji dokazuje, da je ulomak od cara Pija, a ne od Hadrijana.

⁵ CIL III. 3007.

⁶ CIL III 10048; u narodnom muzeju.

sa luknjom, u kojoj se nalazi učvršćen komadić željeza i konačno više rimskih novaca počam od Augusta do Theodosija, iz kojih se može samo zaključivati, da se je u Crikvenici stanovalo kroz cijelo vrijeme rimskoga carstva.

Kuća g. Župana nalazi se u neposrednoj blizini bivšega pavlinskoga samostana, gdje se je u Vitezovićevo doba našao kamen s napisom rimskoga

doba.¹ Za sada se po svim tim našašćima u ostalom još ne može sigurno reći, da li je na mjestu Crikvenice stajalo rimsko mjesto Ad Turres, kako sam ja pomišljalo, ili u obližnjim Selcima, gdje se je dosele mnogo više starina našlo.

Sl. 74. Zemljana rimska lampica iz Crikvenice. $\frac{3}{4}$ nar. vel.

Osim u ovom časopisu već spomenute staklene bočice nalazi se od prije u narodnom muzeju iz Crikvenice još i jedna lampica od pečene zemlje, a darovao ju je g. Slavko Potočnjak. Po obliku spada ovaj 0'084 m. d., 0'06 m. š. i 0'021 m. visoki primjerak sa jednom luknjom za fitilj na noscu i jednom za ulijevanje ulja na tanjuru u red onih reljefnih lampica, koje se obično nađu u grobovima I. i II. stoljeća posl. Kr. Na tanjuru nalazi se na desno stupajući Pegasus u reljefu (sl. 74.).

Selce u Vinodolu (kotar Crikvenica).

Skoro cijelom duljinom, kojom se proteže današnje lijepo ležeće mjesto, a u blizini obale sve do punte, pred kojom je smješteno kupalište, nalazilo se je i nade se je još i sada kod gradnja i kod obdjelavanja zemlje, osobito u predjelu, koji se zove Dolac, staroga zida, mozajičnih podova, stare ciglje, ulomaka zemljanih i staklenih posuda, predmeta od bronsa i željeza i po koji rimski novac. Prije, kada se je toga češće nalazilo, nije se na to mnogo pazilo, pa bi se opet pogubilo ili uništilo, a sada je opet zemljište, na kojem su negda stojale rimske zgrade, većim dijelom prekopavanjem već tako prerovano, da može samo sretni slučaj iznijeti na vidjelo koji zanimiviji predmet, dočim sustavno iskapanje ne bi imalo nade na kakov osobitiji uspjeh. Po svemu, što se je dosele našlo, ipak se vidi, da je kod današnjih Selaca u rimsko doba stajalo neko oveće selo ili gradić, možebiti mjesto Ad Turres, koje je svakako stajalo negdje oko Crikvenice.

Hvale vrijednim nastojanjem nekih rodoljubivih domaćih ljudi, koji su shvaćali, da ovakovi starinski predmeti imaju neku važnost za spoznanje prošlosti i kulturnih prilika njihova rodnoga mjesta, pa da ih stoga valja sačuvati i pohraniti u zemaljskom zavodu, dospjelo je odavle nekoliko starina u narodni muzej u Zagreb. Prije jedno 30 godina prekapao je Vicko Antić k. br. 30 svoje

¹ Vjesnik hrv. arh. dr. N. s. IV. str. 185.

zemljište, pa je na doljnjem kraju blizu ceste našao temelja zgrada sa raznobojnim mozajikom, što je sve povadio. Dalje gore našao je grob, koji je bio obzidan betonom, u kojem se je nalazilo kamenja i ulomaka ciglje, kako se to vidi na jednom ulomku, koji još tamo leži. U grobu se je nalazio čovječji kostur, a uzanj staklenka, posuda i kojekakovi drugi predmeti, koje je darovao nekome staromu financijalnomu savjetniku. I kod Antićeva susjeda povadjeni su zidovi i mozajici, ali se nitko više ne sjeća, kada se je to učinilo.

Godine 1876. darovao je g. Ardoje Potočnjak nekoliko predmeta, koji su valjda zajedno u jednom ili više rimskih grobova nađeni. Na dvije staklene bočice

Sl. 75. Rimske staklene bočice. Iz Selaca u Vinodolu. (2 1/2 nar. vel., 1 i 3 u nar. vel.)

zabilježeno je, da su nađene u mjestu Pešćac pod Knežinom kod Selaca, dočim kod ostalih samo piše, da su iz Selaca. To su oni isti predmeti, koje spominje naš povjerenik g. Ivan Lončarić Papić mlađi¹ u svojem izvještaju, samo što se seljak, od kojega je to čuo, nije više točno sjećao, kada je sve to našao. Ti predmeti jesu:

1. Lampica od crvene pečene zemlje, 0.104 m. duga, 0.072 m. šir. i 0.035 m. visoka, sa pečatom tvorničara CRESCES.

2. Bočica od običnoga stakla (sl 75, 2). sa čunjastim tijelom i dugim vratom, 0.147 m. visoka.

3. Bočica od običnoga stakla sa plosnatijim čunjastim tijelom i dugim vratom, 0.138 m. visoka.

¹ Vjesnik hrv. arh. dr. N. s. IV str. 228.

4. Bočica od veoma tankoga žutoga stakla (sl. 75, 1), po obliku nalična na lukovicu, 0·046 m. vis., sa promjerom tijela od 0·05 m.; grlašće okrhano.

Sl. 76. Bronsana zdjelica iz Selaca. $\frac{1}{5}$ nar. vel.

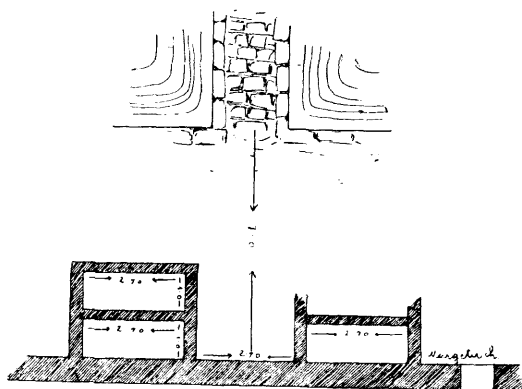
mjerno velika.

6. Četiri dugmeta od crnoga neprozirnoga stakla sa promjerima od 15—17 mm.

7. Plitka zdjelica od bronsa (sl. 76.), 0·022 m. visoka, sa promjerom od 0·106 m. Široki rub urešen je sa pet kružnih poteza, a na sploštenom dnu nalaze se izvana četiri koncentrična reljefna obručica.

8. Plosnat 11 mm. širok kolobar sa vanjskim promjerom od 0·134 m., urešen sa četiri reljefna okruga. Negda je bio prikelnjen na gornjem rubu veće bronsane posude.

Početkom godine 1899. gradila se je uz obalu cesta do selačkoga kupališta. Tom prigodom naišlo se je na zemljištu Jure Jeličića na fundamente jedne

Sl. 78. Tloris rimskih zidova blizu kupelji kod Selaca.

krajeve na obje strane sjevernoga dijela jadranskoga mora.¹

5. Bočica od istoga tankoga žutoga stakla (sl. 75, 3), šiljato čunjastoga oblika; vrati grlo okrhano; sada još 0·046 m. visoka. Bočice pod 4. i 5. služile su sigurno za fine mirise (parfum), koji su iz njih mogli samo u sitnim kapljicama izlaziti; sadržina one pod br. 4. prema njezinoj je visini raz-

Sl. 77. Pečat na ciglji iz Selaca $\frac{1}{2}$ nar. vel.

zgrade sa mozajikom, koji je sastojao od samih bijelih kamenčića. Za približno datiranje te zgrade imamo barem nekakov podatak u jednom ulomku ciglje sa tvorničkim pečatom pansijanske tvornice iz doba cara Tiberija (sl. 77, duljina pečata 0·16 m., visina 0·031 m.), koji se je tu našao, a od općinskoga poglavarstva darovao narodnomu muzeju. Pansijanska tvornica, koja je ležala između Pesara i Riminija, bila je vlasnost rimskih careva počam od Augusta do Vespasijana, radila je veoma mnogo, a svoje je proizvode izvozila u sve

¹ Cigalja sa ovim pečatom iz naših krajeva znademo iz Bakra (Viestnik IV. str. 77.).

Tako ranomu datiranju rimske zgrade u Selcima ne protive se ni novci, koji su prigodom gradnje obalnoga puta nađeni, a od kojih su nekoliko komada darovali kr. županijska oblast u Ogulinu, g. Ivan Lončarić Papić mlađi i g. bilježnik Jakov Papić. Od tih je novaca jedan bakren autonomni novac lakonski, kovan prije Augustova vremena (Poprsje Apolonovo sa tenijom, na d.) (Na desno okrenuti stojeći orao i na-

pis $\overset{\wedge}{\kappa} - \overset{\wedge}{\kappa}$), dva su od Augusta, jedan od Tiberija, jedan od Tita, jedan od Domicijana, a dva neopredjeliva mogla bi biti iz II. vijeka (možda od Hadrijana i M. Aurelija).

Kr. županijska oblast u Ogulinu poslala je odatle i nekoliko bronsanih ulomaka, koji potječu od pokidanih rimskih fibula prvoga vijeka, a ja sam na licu mjesta u obližnjoj okolini u zemlji vidio komad prostoga mozaika, sastavljena od bijelih i crnih kamenčića i pokupio ulomaka crveno bojadisana maza, dva bronsana manja i jedan željezni veći čavao, ulomaka zemljanih i staklenih posuda, a među njima ulomak ručice od velike amfore, spletene od tri valjkasta komada.

Kod gradnje ceste do kupališta našao se je spram zemljišta Jose Lončarića na Dolcu po prilici 0.60 m. pod zemljom jedan dulji zid, a ispred njega zide od betona, od kojega se ovdje prilaže nacrt (sl. 78.) gospodina Ivana Lončarića Papića mlađega. Kako se je u onim predjelima sa dimensijama 2.70 × 1.0 m. našlo ljudskih kostiju, to nema sumnje, da su to bili od betona načinjeni sarkofazi, kao što je bio onaj na zemljištu Vicka Antića, a pokopavali su se tu mrtvaci u kasnije rimsko doba, kada je bio napušten običaj spaljivanja.

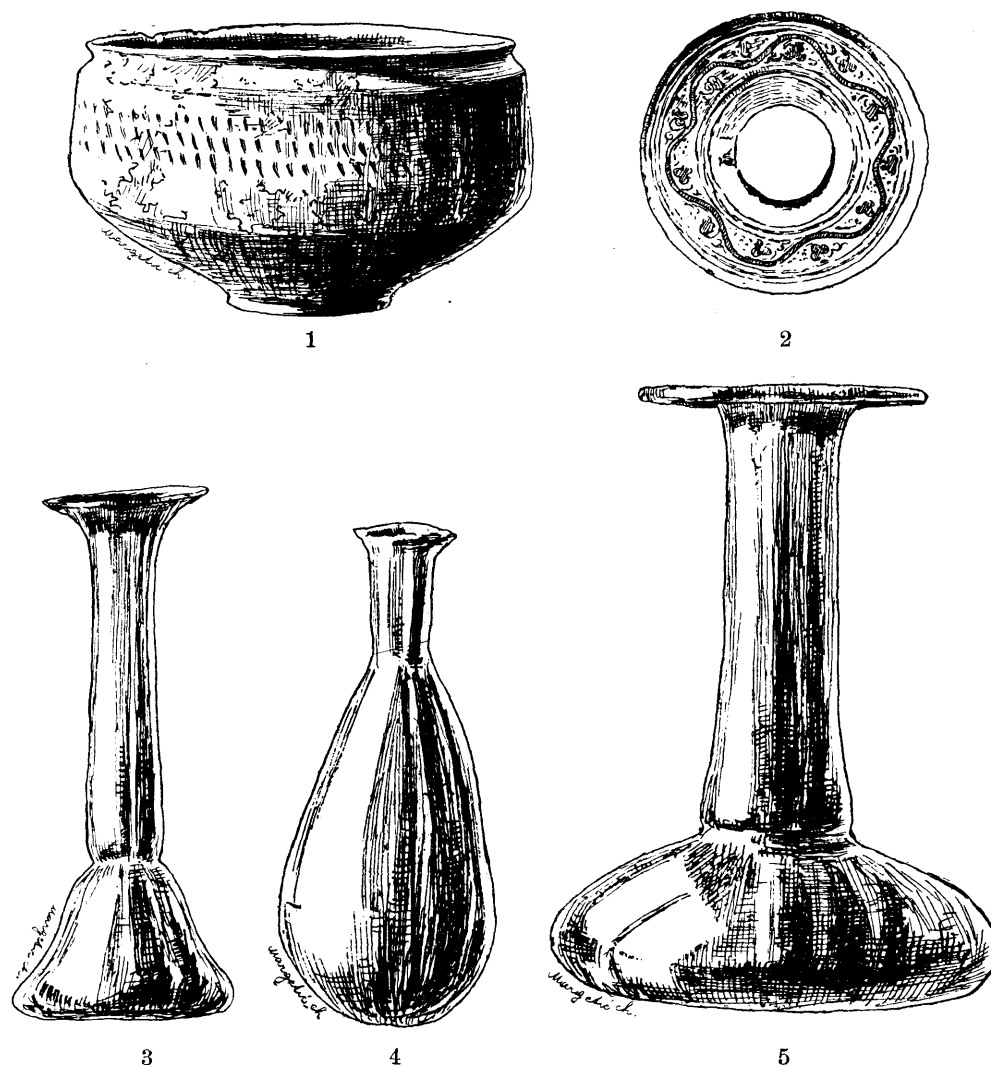
Najljepši predmet iz Selaca našao se je, kada se je koncem godine 1900. kopala jedna jama na Dolcu. To je zeleno patinirana ručica (sl. 79.) bronsane posude za grabljenje, kojoj maksimalna duljina iznosi 0.178 m. Ručica, koja se kao dar g. Ivana Lončarića Papića mlađega nalazi u narodnom muzeju, ima oblik ukusno modelovanoga morskoga raka, a prisastavljao se je na posudu 0.13 m. širokim komadom, na kojem su načinjena dva delfina, koji se repovima dotiču rakova tijela.

Sl. 79. Držak
rimske bron-
sane posude.
Iz Selaca.
Skoro $\frac{2}{3}$ n. v.

Sv. Jakov-Siljevica (kotar Crikvenica).

Južno od Sv. Jakova nalazi se poluotočić Glavina (kulminacija 62 m. vis.), koji se mjestimice okomitim stijenama ruši u more. Na dva mjesta zalaze unj oveće dražice, kraj kojih ima položitijega zemljišta, koje je negda u jačoj mjeri

Sl. 80. Rimski predmeti iz Sv. Jakova-Šiljevice. (2—5 u nar. vel., 1 u $\frac{3}{4}$ nar. vel.)

kultivirano bilo nego danas. Tu je na Dirači (Trstena) i na Rteu obala posuta ulomcima rimske ravne ciglje, kubura, amfora, drugih zemljanih posuda i melte od zidova. Svega toga ima i u samom dosta plitkom moru, u koje se je tečajem vremena plodna zemlja sa obronaka Glavine staložila. Iz rimskih ostanaka, koje sam u kolovozu 1900. na licu mjesta vidio, dalo bi se zaključivati, da je tu u

rimsko doba bilo groblje, u kojem se je sahranjivao pepeo spaljenih mrtvaca u amforama i od ciglje sazidanim malim rakama ili škrinjicama. Gdje je stajalo svakako neznatnije naselje, to se nije dalo ustanoviti, ali nema sumnje, da je bilo u neposrednoj blizini groblja.

Na Glavini se nađe katkada i po gdjekoji novac. Mate Pavlič iz Sv. Jakova mi je pripovijedao, da je lomeći tamo kamen našao jedan navodno zlatan rimski novac, ali da mu se je izgubio.

Godine 1872. je jedan čovjek od Mikinih iz Kloštra krčevići zemlju na Rtcu, tamo gdje se danas nalazi malen ograđen vrtić, naišao na dvije kamene žare sa mrtvačkim pepelom, a u njima je bilo i nešto predmeta, koji su dospjeli u narodni muzej. Biti će, da su to oni predmeti, uz koje je zabilježeno, da su iskopani u Šiljevici kod Sv. Jakova pri moru, a darovani od tamošnjega župnika Pavla Šekulje. Ti predmeti jesu: 1. Zdjelica (sl. 80, 1) od fino smiješane plavkastosive ilovače sa tankim bočinama, urešena sa tri pojasa vertikalnih možda noktom zaparanih crtica; vis. 0·048 m., promjer 0·087 m. 2. Bočica za parfum (sl. 80, 3) običnoga oblika (t. zv. suzna bočica) od prostoga stakla, čunjastoga oblika sa nastavljenim dugačkim vratom, 0·071 m. vis. 3. Bočica za parfum (sl. 80, 4) jajastoga oblika sa kratkim vratom, od bijeloga veoma tankoga stakla, 0·069 m. 4. Plosnata bočica od bijeloga stakla; vrat sa grlom manjka; visina preostavšega ulomka 0·047 m., šir. 0·046 m., debljina 0·01 m. 5. Bronsana srebrom tauširana 0·039 m. široka okrugla pločica (sl. 80, 2) sa 0·014 m. širokom rupom u sredini. Ornament od uložene srebrne žice sastoji od po šest puta konveksno i konkavno uvijajuće se hvoje, iz koje izmjenice na vanjskoj i nutarnjoj strani niču manje grančice sa po jednim listićem, grozdićem i zaperkom. Predmet je mogao služiti kao poklopac cilindrične posudice za kakovu pomast, a bio je negda na nju prikeljen (prilotan). Ona luknja po srijedi zatvara se manjim zaklopcem, koji je, kako se još može raspoznati, bio šarnirom pričvršćen. 6. Bronsani okov polumjesečasta oblika, 0·031 m. dug; možda sa kakove drvene škrinjice. S meni nikako nepojmljivih razloga Ljubić¹ je ovdje pod br. 5 i 6 opisane predmete metao u prethistorijsko doba, dočim o tomu ne može biti dvojbe, da su rimski i da spadaju od prilike u I. ili II. stoljeće poslije Krista.

U narodnom muzeju nalazi se još i jedna veća bočica za parfum (sl. 80, 5) u obliku krugljina segmenta sa nastavljenim dugim vratom, od običnoga prostoga stakla, 0·081 m. visoka, kod koje je zabilježeno, da je iskopana na Stavišću kod Sv. Jakova u Vinodolu, a darovana od Nikole Grbčića iz Sv. Jakova. Da li je ta bočica sa istoga mjesta na Glavini ili s kojega drugoga u svetojakovljanskoj najbližoj okolici, nisam imao prilike da ustanovim.

Odavle su konačno i tri ulomka ravnoga crijepa sa pečatima, koje je muzeju darovao g. Pavao Švrljuga (nije li možda i to od g. župnika Pavla Šekulje)

Jedan ulomak sa 0·032 m. širokim pečatom a izbočenim slovima s O L O N as

¹ Ljubić Popis ark. odj. nar. muz. I, 1 str. 159 C.

potječe iz tvornice, koja je svoje proizvode raspačavala po dalmatinjskoj¹ i talijanskoj² obali jadranskoga mora. U rimskoj Dalmaciji su primjerci nađeni u Promaljani kod Makarske, Županju,³ Solinu, Zadru, Brinju, Bakru,⁴ Labinu, Donasdolcu na Hvaru i Starom gradu hvarskom. Druga dva ulomka potječu iz tvornice Q. Clodija Ambrosija, koja je svoje proizvode također u istim krajevima prodavala.⁵

{ Q C L O D }

{ A M B R O }

PANNONIA SUPERIOR.

Kraljevo selo kod Bosiljeva (kotar Vrbovsko).

U zbirkama starina narodnoga muzeja razmjerno veoma je slabo zastupana modruško-riječka županija. Razlog tomu ne leži možda u tomu, što bi teritorij te županije u staro doba bio nenastavan, jer imamo dokaza, da je tu na raznim mjestima bilo svijeta u bronsano i halštatsko, a valjda i la tènsko doba, a naročito u rimsko doba nizala se je u primorskom kraju te županije naselbina do naselbine.⁶ Tragova predrimske i rimske kulture ima i u zabitnijim gorskim krajevima njezinim,⁷ samo se veoma rijetko tkogod sjeti, da narodni muzej o nađenim ostancima izvijesti, dotično nađene predmete muzeju na dar ili otkup pošalje. Nadajmo se, da će tu na diku zemlji, a na korist njezina zemaljskoga zavoda u skoro biti bolje.

¹ CIL III 3214, 13.

² CIL V 8110, 136. IX 6078, 152.

³ Bos. Glasnik VI (1894) str. 306.

⁴ Viestnik hrv. arh. dr. IV. str. 77.

⁵ Sr. Vjesnik n. s. III str. 161.

⁶ Sr. Brunšmid u „Vjesniku“ n. s. I. str. 154.

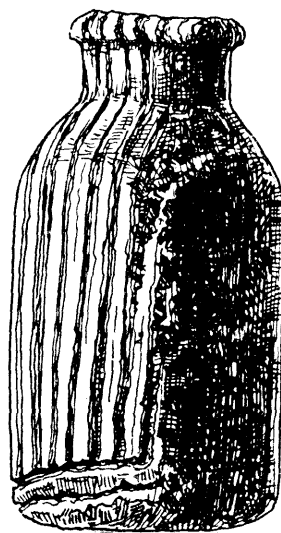
⁷ Tako se n. pr. znade, da je kod župne crkve u Marija Trostu (kotar Ogulin, općina Dubrave) bilo prethistorijsko groblje sa zemljanim posudem i svakojakim oruđem, poimence sjekirama, čekićima od kamena i koječim drugim. Blizu sela Hrsine (opć. Bosiljevo) nalazi se od ljudskih ruku nanešen humak, a na sjenokoši kod Korenić sela (opć. Bosiljevo) ih ima tri. Vjerojatno je, da su to prethistorijske naselbine. Na mjestu Građišću kod Lešća (opć. Bosiljevo) našlo se starih novaca, komada izrađena željeza, ruča

od kotlova i drugih posuda, ciglje, tuta i raznih cijevi, a rimskih novaca se je kod Lešća našlo na više mjesta. U Radočajima na Dobri (opć. Bosiljevo) našlo se rimskih novaca i ovelik zlatni prsten sa emajlom. (Lopašić Oko Kupe i Korane str. 61—62). Od svega toga nije žalibože ništa u narodni muzej dospjelo, pa je za nas posvema propalo. Trebalo bi stoga pripaziti, ne će li se na tim i drugim mjestima naći opet kakovih stvari, a te onda valja svakako skloniti u narodnom muzeju. U samom Bosiljevu našlo se je u šesdesetim godinama na mjestu „Kloštar“ blizu crkvice sv. Ane tesanoga kamena sa rezbarijama navodno u romanskom i istočnom slogu, nekoliko mužara i drugih manjih stvari (Lopašić n. m. str. 60). Ni za te se stvari ne zna, kamo su dospjele.

Sl. 81. Srebrna glavica od igle ukosnice. Iz Kraljeva sela. Nar. vel.

Ovdje priopćujem neke rimske predmete, koje je narodnomu muzeju godine 1899. darovao gospodin Josip Pupiće, upravitelj dobara grofa Nugenta u Bosiljevu. Prigodom krčenja šume bosiljevačkoga vlastinstva između Kraljeva sela i Vrhove gorice naišlo se je bilo na grobove rimskoga doba, u kojima je uz mrtvace bilo i nešto predmeta. Sačuvala su se samo dva predmeta, naime jedna 0.015 m. duga srebrna glavica od igle ukosnice u obliku sjekirice (sl. 81.), koja je ostrag na obje strane urešena zarezanim ornamentom u obliku $\text{IXI}\Xi$ i 0.108 m. visoka cilindrična posudica za parfum, istesana od prugastoga aragonita (sl. 82.), koja ima debele bočine, a gore 0.02 m. visoki vrat, koji završuje plastičkim rubom. U narodnom muzeju je to prvi primjerak toga oblika i od takova materijala, što ga dosele imamo. Vrijeme toga groblja jedino po ova dva predmeta se ne da točnije ustanoviti.

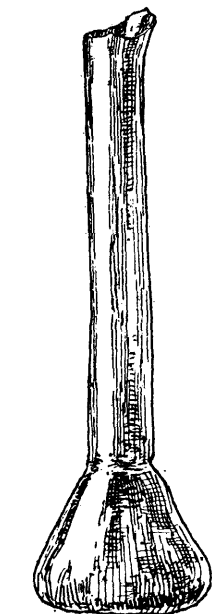
Sl. 82. Posudica za parfum od aragonita. Iz Kraljeva sela. $\frac{2}{3}$ n. v.

Kaštel kod Karlovca.

Na nekadanjem dobru grofa A. Nugenta u Kaštelu našao se je prije više godina jedan rimski grob, iz kojega je g. Josip Pupiće, upravitelj dobara u Bosiljevu, sačuvala jednu 0.082 m. vis. staklenu bočicu za parfum (sl. 83.) sa okrhanim gornjim rubom. To je staklenka od one vrste, koja se obično nazivlje „suznim bočicama“. Sada se ona nalazi kao dar g. Pupiće u narodnom muzeju.

Čini se, kao da rimski ostanci u tamošnjoj okolici nisu rijetki, jer se među ostalim navodno i u rijeci Kupi nalazi jedan rimski sarkofag, koji se je uzalud kušalo iz rijeke izvaditi.

Sisak (Siscia).

Sl. 83. Staklena bočica za parfum. Iz Kaštela kod Karlovca. Nar. vel.

1. U mjesecu kolovozu 1900. naišli su radnici, iskopavajući pivnicu ispod novo prigradenih prostorija gostione „Maloga Kaptola“ u Sisku na više ostanaka rimskih građevina, koji dokazuju, da se je na tom mjestu negda morala nalaziti neka znatnija zgrada. O tomu našašću muzejsko je ravnateljstvo odmah obavijestio muzejski povjerenik g. Ferdo Hefe, učitelj na građanskoj školi u Sisku, a muzejski je ravnatelj skoro zatim na licu mjesta sve izvidio. U dubljini od skoro 2 m. našli su se temelji zida, sagrađena od cijelih rimskih cigalja, od kojih se neki u temelju sadanje

zgrade još vide. Tamo gdje je sada temeljni zid na desnoj strani do stepenica, koje vode u pivnicu, našao se je 27. kolovoza u dubljini od 1·5 m. gornji ulomak profiliranoga rimskoga žrtvenika (ara) običnoga oblika. Spomenik, koji je narod-

I · O · M · E ·
I V N O N I · S A C
P R O · S A L V E · S V
E C O L L A T O R A M

nomu muzeju darovao g. Ignjat Golenko, gostioničar u Sisku, načinjen je od vapnenjaka, 0·42 m. je visok, 0·39 m. širok i 0·305 m. dubok. Na njem je napis posvećen Jupiteru i Junoni od neke osobe, kojoj se ime nije sačuvalo, a koja je zavjet ispunila za zdravlje svoje i drugih nekih prinosa. Publiciran je po mojemu prijepisu u Corpus inscriptionum latinarum III 15127. Broj sisačkih spomenika, posvećenih Jupiteru, ovim je komadom narasao na 15,¹ ali je ovo prvi iz Siska, koji uz Jupitra spominje i njegovu suprugu Junonu. Samo potonjoj iz Siscije je također jedan spomenik posvećen.²

Nešto dalje na jug našao se je u istoj pivnici „Maloga Kaptola,“ a u dubljini od 1·7 m. pod, sastavljen od velikih vapnenjačkih ploča, koje blizu vanjskoga ruba cijelom svojom duljinom imaju polukružno izdubljen 0·10 m. dubok ober,³ kojemu je gornja širina 2 × 0·10 m. Od tih se je ploča izvadilo onih šest, koje su se nalazile na otkopanom prostoru

10 m. dugačke pivnice, a i nešto dalje, ali ih je valjda još preostalo u netaknutom susjednom zemljištu. Mjere tih komada jesu: 1. duljina 2·66 m., širina 0·92 m., debljina 0·28 (sl. 84.); 2. polomljena; d. 2·60 m., š. 0·91 m., deb. 0·30 m.; 3. d. 1·27 m., š. 0·98 m., deb. 0·31 m.; 4. okrnjena; d. 1·53 m., š. 0·83 m., deb. 0·28 m.; 5. okrnjena; d. 1·66 m. š. 0·94 m., deb. 0·28 m.; 6. slomljena na dvoje; d. 2·02 m., š. 0·86 m. deb. 0·34 m. Totalna duljina svih komada, položenih jedan do drugoga, iznosi dakle 11·74 m.

Sl. 85. Ulomak rimskoga spomenika sa napisom. Iz Siska. $\frac{1}{10}$ nar. vel.

Sl. 84. Ploča sa žlijebom iz poda jedne rimske zgrade. Iz Siska. Po prilici. $\frac{1}{40}$ nar. vel.

2. Prigodom iskapanja temelja za kuću g. Antuna Krivošića, trgovca u Sisku (br. 70) našao se je u svibnju 1900. ulomak jednoga spomenika sa napisom (sl. 85.) koji je vlasnik narodnomu muzeju darovao. To je doljnji odlomak odebele ploče od pjeskovitoga vapnenca, 0·47 m. široke i 0·20 debele, koji je sada još 0·445 m. visok. Od toga je veća doljnja polovica (0·23 m.) nešto deblja i samo surovo odjelana, da se spomenik, kada bi se u zemlju usadio, uzmogne bolje učvrstiti. Lijevi doljnji ugao je okrhan, a okrhao se je

¹ CIL III 3946—3949, 10839 (= 3950), 3951 — 3955, 10840—10843.

² CIL III 10838.

³ To je po g. Hefelu narodni izraz za rigol.

i lijevi brid kamena, ali tako da tamo od napisa ništa bitnoga ne manjka. U poznije doba je kamen bio rabljen ili kao pornjak za neku drvenu gradu ili u sličnu inu svrhu, kako to dokazuje polukrugljasti izdubak na gornjoj strani. = M(arcus) Aur(elius) [Diog]ene[s], leg(ionis) XIII G(eminae) [Sever(iana)] b(ene)f(iciarii) co(n)s(ularis) v(otum) s(oluerunt) l(ibentes) m(erito). — Spomenik su u nepoznatu nam sada svrhu dali napraviti beneficiariji 14. legije gemine u doba vladanja cara Severa Aleksandra (222—235), a od njihovih imena sačuvalo se je samo ime na zadnjem mjestu zapisanoga, koji se je zvao M. Aur(elius) Diogenes. U drugom je retku pridjevnik legije, što ga je imala po imenu carevomu, naknadno namjerice izradirano, a to se je dogodilo iza careve smrti, kada mu se je uspomena oficijelno proklela (damnata memoria).

Četrnajstu legiju, kojoj su bili pridjevci Gemina Martia Victrix, zasnovao je već car August. U prvom je stoljeću više puta mijenjala svoje logore, dok nije na koncu stoljeća bila premještena u Carnuntum (Deutsch Altenburg na Dunavu kod Beča), gdje je ostala kroz cijelo vrijeme, doklegod je onaj kraj spadao pod rimsko carstvo. Za izvođenje raznih poslova ili obavljanje službenih funkcija bili su mnogi njezini pripadnici komandirani po raznim mjestima Gornje Panonije, u kojoj je ona službovala. U panonskim krajevima južno od Drave spominju se slijedeći:

U Trebnu u Kranjskoj (Municipium Latovicorum) u Gornjoj Pannoniji.

1. CIL III 3905. I. o. m. et gen. loc. M. Aur. Valentinus bf. cos. leg. XIII gem. v. s. l. m. !!!!! Kal. Nov.

2. CIL III 10784 (= 3909). I. o. m. D. M. Aur. Valentinus bf. cos leg. XIII g. v. s. l. m. im!!!! t!!! et P. !! sc!!! cos. Kal. Novembrib. Dedikant je ista osoba kao i kod br. 1.

U Haselpachu kod Krškoga u Kranjskoj (Municipium Flavium Neviodunum) u Gornjoj Pannoniji.

3. CIL III 3918. I. o. m. [et] ge[ni]o loci A[ur]. Marcus b[f]. cos l. XIII. gem. pro s[e] e[t] suis v. s. l. m.

U Sisku (Colonia Septimia Siscia) u Gornjoj Pannoniji.

4. CIL III 3943. Genio provinc. P. A. Ci[t]us op. l. XIII. v. l. s.

5. CIL III 10855 (= 3972). C. Sempron. Severo, cornicul. leg. XIII.

7 (sic!) XXXXI Julia Florentina coniugi carissimo viva fec.

6. Ovdje na str. 122. M. Aur. [Diog]ene[s], leg. XIII. g. [Sever]. bfff. cos. v. s. l. m.

7. CIL III 3970. M. Aurel. Glabrio, vet. leg. XIII g. ex bf. cos. vivus sibi et Septimiae Matronae coniugi fecit.

U Topuskom (Ad Fines) u Gornjoj Pannoniji.

8. i 9. Vjesnik hrv. arh. dr. N. s. I. str. 158, 2. Silvano sac. Pap. Terminalis et Jul. Atlius, mil. leg. XIII. g. v. s. l. l. m.

10. Vjesnik n. s. I. str. 158, 4. Silvano sacr. Cepasius Secundus mil. leg. XIII. [g]. v. s. l. l. m.

11. Vjesnik n. s. I. str. 159, 7. Silvano Fla. Albinus, mil. leg. XIII. g. v. s. l. l. m.

U Osijeku (Colonia Aelia Mursa) u Doljnoj Panoniji bio je pokopan jedan njezin centurio, za kojega nemamo pravoga povoda za pomisao, da se je tamo u službenom poslu nalazio. CIL III 3284. D. m. Aurel. Secundo, 7 leg. XIII. ge. m. v., qui vix. ann. XL m. VIII d. XV. Aur. Annianus 7 et Maximianus sig. paren. bene merito pos. Sudeći po jednoj ciglji sa njezinim pečatom, koji se je davno našao kod Petrijevacu (CIL III 3755 [le]g. XIII g. m. v.), ipak se čini, kao da je 14. legija i u blizini Osijeka neke radnje izvodila.

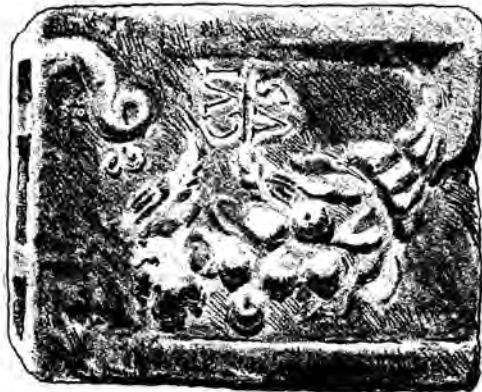
Za jedan nadgrobni spomenik nekoga M. Ulpija Tita u Oповu u Srijemu (CIL III 3259), koji je kao centurio službovao u više legija, čini se, da je neispravan nazor, kao da se je na njem spominjalo i ime 14. legije.

Spomenike iz rimske Dalmacije, koji navode pripadnike XIV. legije nedavno je sakupio Dr. K. Patsch.¹ Među njima nalazi se i jedan napis iz hrvatskoga dijela pokrajine Dalmacije, nađen u Crkvini kod Kopolja u ličko-krbavskoj županiji, kamo se meće rimsko mjesto Avendo. CIL III 10050. I. o. m. Jul. Sextilius b. cos. [e]x leg. XIII. gem. v. s. l. m.

Iz Siska imademo razmjerno dosta velik broj spomenika, koje su kao što i ovdje priopćeni podigli beneficiariji, što su tamo poradi stanovitih nama nepoznatih službovnih zahtjeva, dijelom valjda poradi obavljanja službe sigurnosti

štacionirani bili. Barem za jedan dio tih ljudi, od kojih kao da je većina u Sisku bila u prvoj polovici trećega stoljeća, vjerojatno je, da su bili iz četirnajste legije.

3. Usljed posredovanja muzejskoga povjerenika g. Dr. Frana Gundruma, gradskoga fizika u Križevcima darovao je g. Hinko Pšerhof u Križevcima narodnomu muzeju iz Siska potječući ulomak reljefom urešene arhitravne grede od vapnenjaka (sl. 86.), koji je u novije doba služio kao reservoir pred bunarom na šmrk. Gređa je bila 0.54 m. visoka i 0.48 m. debela, a sačuvala se je od nje desna 0.66 m. duga polovica. Na

Sl. 86. Ulomak arhitravne grede sa guirlandom. Iz Siska. $\frac{1}{12}$ nar. vel.

njoj je u visokom reljefu isklesana polovica jedne guirlande, spletene od grančica sa lišćem i voćem. Na gornjoj strani vidi se nekakova zivotinja sa dvije noge i uvijenim repom, po svoj prilici gušter, kojemu se zaboravilo načiniti prednje noge. Napis u dva retka $\begin{matrix} \text{CVI} \\ \text{VS} \end{matrix}$ svakako je u kasnije doba zapisan, a ja dvojim, da je antikan.

4. G. Andrija Colussi, građevni poduzetnik u Sisku, koji je narodnomu muzeju već više lijepih starina darovao, poklonio je g. 1898. među ostalim i dvije

¹ Bos. Glasnik XI (1899) 496 i sl. = Wiss. Mitth. VII str. 85.

u Kupi nađene tanke pločice od olova (sl. 87.), 31×26 mm. odnosno 34×24 mm. d. i šir., koje su negda u jednom uglu jednim zajedničkim čavlom bile probušene i možda na nešto prikovane. Na svakoj su na obje strane zaparani grafito napisima, i to na jednom komadu četiri i tri retka, a na drugom na svakoj strani po dva retka. Obije tablice su dva puta upotrijebljene za pisanje, te je stariji zapis iskivanjem nejasnim učinjen, tako da se jedva više raspoznaje. Čini se, da su tu zapisane nekakove bilješke o primljenim manjim novčanima iznosima. U 3. retku prve strane sasna se sigurno čita ACCIPTI (accepti), a opaža se i više raznih brojaka.

Sl. 87. Olovne pločice sa grafito-napisima.
Iz Siska. Nar. vel.

Bjelovar.

Kada se je g. 1895. popravljala rimokatolička crkva u Bjelovaru, izvadila se jedna ploča od bijeloga mramora, uzidana povrh vrata, na kojoj je napisano, da je crkvu dala sagraditi carica Marija Terezija. Tom zgodom opazilo se, da je ona strana kamena, koja se je nalazila u zidu, urešena reljefom rimskoga vremena. O tom našašću muzejsko je ravnateljstvo odmah obavijestio njegov povjerenik g. Gustav Fleischer, onda profesor a sada ravnatelj tamošnje realne gimnazije, koji je svojoj poruci priložio i dobro uspjelu fotografiju spomenika po kojoj je ovdje priopćena reprodukcija (sl 88.) načinjena. Muzejsko ravnateljstvo odmah se je obratilo na gosp. građevnoga savjetnika Bolléa, koji je izvodio restauraciju bjelovarske crkve, i izjavilo se pripravnim, da će na svoj trošak u ovdješnjoj obrtnoj školi dati načiniti posvema odgovarajući kamen sa napisom, a da mu se ovaj veoma zanimivi i važni spomenik odstupa, zamolilo je nadalje i g. Fleischera, da kao provjerenik u Bjelovaru posreduje, što je isti i učinio. Ali sve to nastojanje imalo je jedino taj uspjeh, da se je na koncu XIX. vijeka u Hrvatskoj opetovano upotrijebio važan spomenik kao građevni materijal usprkos tomu, da su kod gradnje odlučujuće osobe (graditelj i župnik) naročito na njegovu važnost upozorene bile. Takovo postupanje samo se odsuđuje.

Bjelovarski kamen gornji je dio velike nadgrobne stele od prilike onoga oblika kao što su to primjerice spomenici M. Herennija Valensa iz Vinkovaca,¹ T. Aurelija Avita² i Julije Primille³ iz Osijeka, a naročito M. Valerija Sperata iz

¹ Brunšmid u *Viestniku* hrv. arh. dr. XIV 33 i sl.

² Brunšmid u *Vjesniku* n. s. IV 41.

³ Brunšmid u ovoj svesci *Vjesnika* str. 128.

Kostoca u Srbiji.¹ Sačuvan je samo gornji dio, na kojem je u relijefu izvedeno pročelje jedne aedikule; doljnega dijela sa nadgrobniim napisom nema. U sredini aedikulina zabatišta bio je lik, koji je uništen, kada se je tamo za modernu porabu kvaka učvrstila; čini se, kao da je to bila napred okrenuta Meduzina glava. U uglovima zabatišta stoje dva unutra okrenuta pauna. I na arhitravu aedikule bili su u niskom relijefu isklesani neki crteži, ali se ne može ustanoviti što prikazuju. Lijevo čini mi se kao da raspoznajem trokut krova od jednoga

Sl. 88. Relijef na rimskom nadgrobnom spomeniku u Bjelovaru

hrama, a taj bi si onda imali pomisliti u gradu, od kojega se zidovi ispod njega vide.

Veoma zanimiv i lijep je glavni nacrt: Lijevo se u zatku raspoznaju zidovi jednoga grada sa nadvisujućim ih kruništima (Zinnen) i jednim otvorenim vratima. Na ova je izišla mlada ženska, odjevena chitonom i od vjetrova napuhnutim himatijem, pa naglim korakom stupa preko daske, koja vodi sa kopna na jednu lađicu. Pri tom joj pomaže, pruživ joj obje ruke, mlad bradat heros, kojemu se je niz leđa spuznuo himation, tako da izgleda kao

da je posvema gol. Iza nekakove barijere opažaju se četiri na lijevo okrenuta vojnika sa korintskim kacigama, na kojima su perjanice, sa kopljima i okruglim štítovima, koje ćemo valjda imati smatrati pratiocima herosa, koji se nalaze na lađici.

Teško se je odlučiti, kako da se nazovu glavne dvije figure bjelovarskoga relijefa, kojemu je sadržaj uzet iz grčke herojske priče. U mnogim pojedinostima postoji analogija sa grupom na jednom relijefu budimpeštanskoga narodnoga muzeja,² na kojem je prikazan bijeg Iphigeneje iz Tauride, a gdje na sličan način Pylades pomaže Iphigeneji, da pređe u lađicu, tako da ne može biti sumnje, da i jedan i drugi nacrt mora da stoji pod dojmom istoga originala. Ali na belo-

¹ Brunšmid u Vjesniku n. s. I i sl.

² Ziehen u Archeologiai Értesítő IX (1889) 159; Arch. epigr. Mitth. XIII (1890) 52.

varskom kamenu nema Oresta i ubijena Thoasa, dočim su na njem četiri naružana momka, kojih opet na kamenu u Budimpešti nema. Kako je time stvorena posvema druga situacija, to mislim, da na Iphigenejin mythus ne smijemo pomišljati, a bježeća žena ne će valjda biti niti Helena,¹ niti Arijadna,² s kojima bi se također moglo računati, nego najprije Medeia. U tom slučaju bio bi heros Jason, oklopnici njegovi drugovi Argonauti, a ladica Argo.

Relijef na bjelovarskom kamenu je kopija nacрта, koji je bio skomponovan za sliku na ploči ili zidu, a ne za reprodukciju na kamenu. Slikar, koji je tu kompoziciju zamislio, stajao je svakako pod dojmom tragičke poezije Euripidove, za kojega znademo, da je spjevao tragedije Iphigeneiu u Tauridi i Medeiu. Originali ovakovih slika od vrsnih slikara iz vremena cvjetanja grčke umjetnosti i hellenističkoga doba bili su u širim krugovima grčkoga i rimskoga svijeta općenito poznati i uvažavani. Obični slikarski i klesarski majstori kasnijega vremena imali su od njih nacрте, katkada sa manjim ili većim inačicama, u svojim knjižicama sa uzorcima, pa su s njihovim kopijama urešavali zidove u kućama bogatijega svijeta, pa sarkofage i nadgrobne spomenike. Među takove je spomenike spadao i bjelovarski kamen.

Dosele se nije znalo, da li je Bjelovar u rimsko doba bio naseljen ili ne, pa ni ovaj kamen u bjelovarskoj crkvi ne može da nam posluži kao nepobitno dokazalo, jer je možebiti dopremljen od druguda, možda dapače iz veoma udaljena mjesta, gdje je rimskih spomenika mnogo bilo. Od novijega vremena imademo međutim dokaz, da se je u Bjelovaru u rimsko doba stanovalo. G. ravnatelj Fleischer poslao je naime kao dar g. nadinžinira M. pl. Luterottija u Bjelovaru narodnomu muzeju uz list od 8/6 god. 1899. nešto ulomaka jedne posudice od zelenkastožutoga stakla i nekoliko komada bakrenih rimskih novaca iz sredine IV. vijeka, koji su se zajedno s njom prigodom kopanja jarka kraj jedne ceste našli. Ti novci jesu:

1. Constantinopolis. Coh. VII² 326, 21. $\overline{\text{SM}T\text{S}\Delta}$
2. Constantinus II. Coh. VII² 378, 122. Gloria exercitus. Izlizan.
3. Constans. Coh. VII² 406, 10. Fel. temp. reparatio $\frac{1}{/SIS/}$
4. — — — — — . Nejasno ali samo od Constansa ili Constantija II.
5. — — Coh. VII² 406. 11. Fel. temp. reparatio $\frac{A}{?}$. Veći novac (M. B.)
6. — — Coh. VII² 408, 22. Fel. temp. reparatio $\frac{1}{\Gamma SIS}$
7. — — Coh. VII² 431, 176. Victoriae dd. augg. q. nn $\frac{1}{/SIS/}$ $\begin{array}{c} \downarrow \\ \text{LXXII} \end{array}$
8. Constantius II. Coh. VII² 447, 47. Fel. temp. reparatio $\frac{1}{IIII}$
9. — — — Coh. VII² 484, 293. Victoriae dd. augg. q. nn $\frac{1}{/SIS/}$

¹ Njezin bijeg na slici u Annali dell' istituto 1860 tav. d'agg. C.

² Sr. nacrt u gornjem dijelu salzburškoga mo-

zajika u dvorskom muzeju u Beču. Arneth Arch. Analecten Taf. V. u SB. bečke akademije VI.

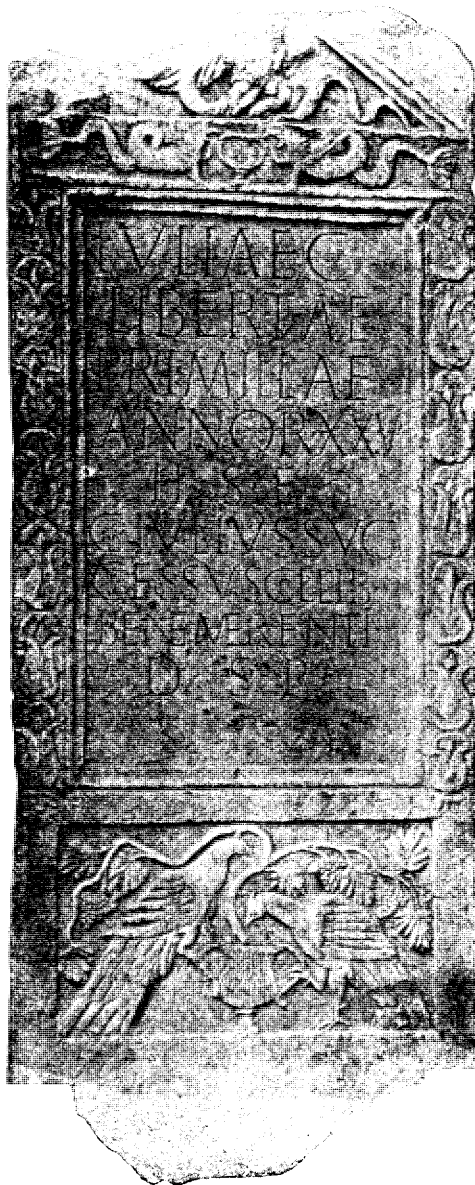
PANNONIA INFERIOR.

Osijek (Mursa).

Kada su se g. 1900. kopali temelji za novu zgradu muške učiteljske škole u doljnjem gradu Osijeku, našla su se lijepa dva rimska spomenika, koji se sada nalaze u osječkome gradskome muzeju. Susretljivosti mojega prijatelja g. prof. Vjekoslava Celestina, koji je kustos toga muzeja, imam da zahvalim fotografije tih spomenika, po kojima su ovdje priopćene slike načinjene:

1. Velika nadgrobna stela (sl. 89) od bijeloga krupnozrnoga mramora 2·30 m. vis., 0·90 m. šir. i 0·17 m. debela; veoma dobro sačuvana, samo što joj je okrhan gornji lijevi ugao i uglovi 0·19 m. visoke petice, kojom se je spomenik uticao u odgovarajuću udubinu svoga kamenoga postamenta. Ukusno skulpirana ploča oponaša pročelje jedne zgrade, a sastoji od četiri dijela: Gore u trouglastom zabatištu, koje je zamišljeno kao reljef, vide se ostaci jednoga orla, koji pandžama gnjavi ogromnu previjajuću se zmiju. Drugi mnogo uži pojas, koji u neku ruku predstavlja epistilnu gredu, urešen je sa dva morska grifa, koji po jednu prednju pandžu dižu protiv jedne amphore, koja između njih stoji. Napis zaprema prostor od 1·18 m. visine, ima postrance po jednu 0·15 m. široku okvirnu letvu, a na svakoj u reljefu izrađenih po sedam cvijetova, jedan ispod drugoga, od kojih je najdoljnji desno znatno manji od ostalih. Dole konačno nalazi se opet jedan reljef u ponešto udubljenom prostoru.

5

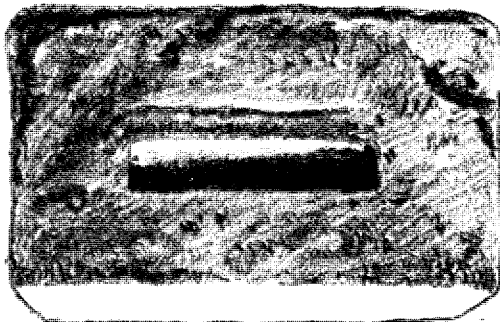

Sl. 89. Spomenik Julije Primille Iz Osijeka.
1/16 nar. vel.

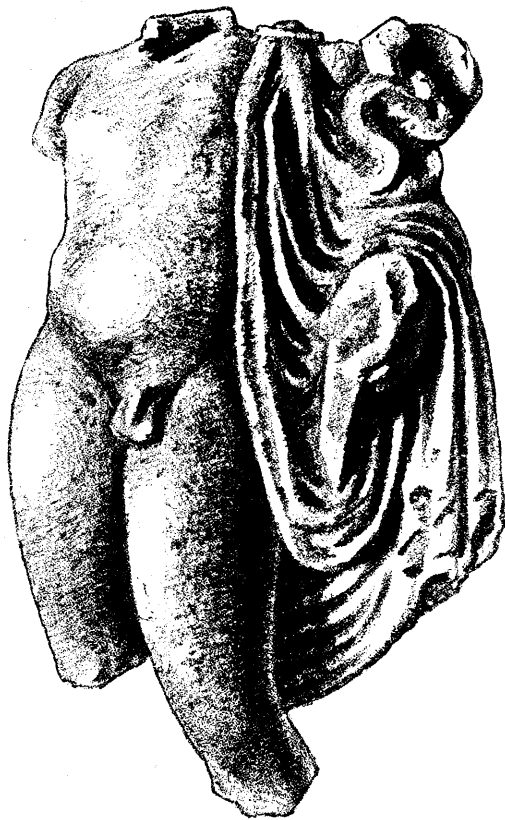
Tu je prikazana kanelirana amphora, iz koje je nikla na nadgrobnim spomenicima toli obična vinova loza, kojoj po jedna hvoja sa lišćem i groždem ide na jednu i drugu stranu. Lijevo sjedi na amphori jedan paun, a desno pripravlja se drugi, kako će se na nju da popne.

Od ovoga se je spomenika našla i baza (sl. 90) od vapnenjaka, 1·18 m. duga, 0·89 m. šir. i 0·22 m. debela. Dimenzije izdubine iznose 0·71×0·19×0·18 m. Kako su se oba skupa spadajuća kamena zajedno našla, veoma je vjerojatno, da je spomenik stajao još na svom prvobitnom mjestu na samom grobu na jednoj od mursijskih grobnih cesta. S toga treba točno pribilježiti nalazište i paziti na daljnje eventualne nahodaje.

Napis ovoga spomenika, koji je po mojem prijepisu u CIL III 15097 obijelodanjen, glasi: Iuliae C(aii) libertae Primillae, annor(um) XXV, h(ic) s(ita) e(st). C(aius) Iulius Successus collib(ertae) bene merenti d(e) s(ua) p(ecunia). — Lijepa velika slova upućuju na prvu polovicu drugoga stoljeća, kada je sudeći po razmjerno ukusnim formama reljefa u Mursi moralo biti vještih klesara, koji su umjeli, da za provincijalne prilike veoma dobre radnje izvedu. Što je C. Julija Successa i njegovu sulibertinku Juliju Primillu, koja je u 25. godini života umrla, u Osijek dovelo, to ne doznajemo, ali nema sumnje, da je taj svijet morao biti imućan, kada si je mogao priuštiti tako ukusan i tako velik spomenik od mramora.

Sl. 90. Baza spomenika Julije Primille.
Iz Osijeka. $\frac{1}{18}$ nar. vel.

Sl. 91. Kip Hermesa iz Osijeka.

Zajedno s ovim nadgrobnim spomenikom našao se je jedan dosta ukusno izveden torso Hermesa, pa nije nemoguće, da bi on mogao kao Psychopompos spadati na vrh spomenika. Kip (sl. 91), kojemu manjka glava, cijela desna ruka sa kesicom, desna noga ispod sredine bedara, a lijeva od koljena, komadi lijeve ruke, odjeće i kerykeja, pri-

kazuje obični *typus* *Hermesa*, snažna mlada momka sa *chlamydom* na lijevom ramenu, koja mu omata cijelu ruku, ali ne sakriva lijepih tjelesnih forma. Lijeva ruka drži na rame prislonjen *kerykeion*, obični atribut toga vjesnika bogova, a u spuštеноj desnici je imao kesicu za novac, koja ga označuje kao boga trgovine i prometa, koji podjeljuje bogatstvo.

Ja sam u zadnjoj svesci ovoga časopisa napisao kulturnohistorijski članak o Osijeku u rimsko doba, ali nije odmah sve učinjeno, ako se pisani i monumentalni spomenici u takovu svrhu upotrijebe; treba segnuti i za neznatnijim predmetima, koji su čovjeku u svagdanjem životu služili, treba dakle proučiti i sitnije ostanke antikne kulture, što ih u osječkom gradskom muzeju mnogo ima, pa ćemo si tečajem vremena moći stvoriti još mnogo jasniju sliku o tomu, kako se je u rimsko doba živilo u trgovačkom gradu, koji se je nalazio na državnoj međi protiv barbara. Već u ovoj svesci „Vjesnika“ bavi se kustos osječkoga gradskoga muzeja g. Celestin jednom vrstom veoma običnih predmeta, rimskim *lampicama*, kojih se je u Osijeku već koja stotina našla. Ja ovdje dodajem tvorničke pečate na posudama i ulomcima posuda od *terra sigillate*, kojih se u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji nigdje nije toliko našlo, koliko baš u Osijeku, s kojim i u ugarskom dijelu Pannonije mogu konkurisati samo Stari Budim (*Aquincum*) i Ó Szöny (*Bregetium*). Bila mi je namjera, da napišem cijelu studiju o *terra sigillati* u našem dijelu Pannonije, ali bi za to morao imati dulje vremena pri ruci cijeli osječki materijal, pa s toga tu radnju odgađam za zgodnije vrijeme i zgodnije prilike.

1. Ulomak dna velike zdjele sa pečatom AMN = *Am(a)n[du]s f(ecit)*. Slični pečati iz podunavskih pokrajina rimskih navedeni su u *CIL* III 6010, 12 i 12014, 5; među ostalim iz Staroga Budima.

2. Dno veće posude (br. 2363) sa pečatom APICIS OR = *Apicis of(ficina)*.

3. Ulomak dna od manje zdjelice (br. 2410) sa pečatom ATTILLI M = *Attilli m(anu)*. Sr. *CIL* III 6010, 25 i 12014, 11 (Ó Szöny).

4. Dno male zdjelice (br. 2411) sa pečatom AVENTINI M = *Aventini m(anu)*. Sr. *CIL* III 6010, 28 i 12014, 147.

5. Ulomak posude (br. 2359) sa relijevnim napisom na vanjskoj strani AVCVSRI = *Au(g)ust. . . .*; možda *Augustinus*; sr. *CIL* III 12014, 150—151; među ostalim iz Ó Szönya.

6. Dno velike zdjele (br. 2426) sa pečatom CAVR///M = *C(aii) Aur[eli(i)] m(anu)*. Sr. *CIL* III 6010, 35.

7. Velik ulomak plitke zdjele (br. 1367) sa pečatom BANNACVS FE = *Bannacus fe(cit)*.

8. Dno male zdjelice (br. 2423) sa pečatom BORILLI OF = *Borilli of(ficina)*. Pečat, koji je već i Katančiću iz Osijeka poznat bio. Sr. *CIL* III 6010, 43; među ostalim iz Ó Szönya.

9. Dva fragmenta dana od malih zdjelica sa istim pečatima: a) (br. 2370) ADGATI:MA b) (br. 2400) CADGA///MA = *Cadgati ma(nu)*. Sr. *CIL* III 12014, 171, među ostalim iz Ó Szönya.

10. Dno male zdjelice (br. 2379) sa pečatom u obliku potplata $\text{C}\cdot\text{M}\cdot\text{A}\cdot\text{R}\cdot$ Sličan pečat iz Siska, Ó Szönya i drugih mjesta sr. CIL III 12014, 178.

11. Debeli rub velike zdjele (Reibschale) sa pečatom $\left. \begin{array}{l} \text{ICINA}\cdot\text{G}\cdot\text{V} \\ \text{NDIDVS} \end{array} \right\} = [\text{off}]i\text{-cina G}\dots\text{V}\dots [\text{ca}]n\text{didus}$.

12. Ulomak dna veće zdjele (br. 2431) sa pečatom CANT = Cant[omiti m(anu)]. Sr. CIL III 12014, 181; među ostalim iz Ó Szönya.

13. Dno male zdjelice (br. 2380) sa pečatom CATVIVIC = Catulli [o(fficina)?] Sr. CIL III 6010, 53 i 12014, 23 i 190; među ostalim iz Ó Szönya.

14. Mala zdjelica (br. 2374), slomljena na dvoje i okrhana, sa pečatom $\text{CERIALI}\cdot\text{M}$ = Ceriali ma(nu). Sr. CIL III 6010, 56 i 12014, 25; među ostalim iz Staroga Budima i Ó Szönya.

15. Dno zdjele srednje veličine (br. 2381) sa pečatom VMENVIND = Cintusmu(s). Sr. Arch. ep. Mitth. III. str. 157.

16. Na vanjskoj strani figuralnim reljefom urešena ulomka velike zdjele napis u reljefu MAMNID = Cinnam[i]. Sr. CIL III 6010, 61; p. 1052 i 12014, 26.

17. Dno velike posude (br. 2342) sa pečatom CINANID = ? Cina fec(it).

18. Ulomak reljefom urešene posude (br. 2378). Kraj gole figure, koja drži žezlo i nejasni predmet zajedno sa odjećom, nalazi se na vertikalnoj vrpici udubljen napis COMITIALISF = Comitialis f(ecit). Sr. CIL III 6010, 68 i p. 1053; b. Na vanjskoj strani ulomka reljefom urešene posude na vertikalnoj vrpici udubljenim slovima COMITIALIS = Comitialis[s f(ecit)].

19. Ulomak male zdjelice sa slabo otisnutim pečatom CONSANTI = [c]on[t]anti. Sr. CIL III 6010, 71 i 12014, 211 i 212; među ostalim iz Ó Szönya.

20. Ulomak dna manje posude (br. 2428) sa pečatom COTTALVSFE = Cottalus fe(cit). Drugi ulomak (br. 2373) sa COTT imao je na doljnoj strani dna zaparan grafito, od kojega preostadoše slova NA = Na... Sr. CIL III 6010, 72.

21. Ulomak dna manje zdjelice (br. 2425) sa pečatom CROBISO = Crobiso[m(anu)]. CIL III 12014,229 ima osim ovoga osječkoga komada i jedan potpuni iz Ó Szönya.

22. Dno male zdjelice (br. 2375) sa pečatom CRVCVROFFC = Crucuro fec(it) Sr. CIL III 6010,76 i 12014, 31.

23. Ulomak dna velike zdjele sa pečatom DIVICATVS

24. Dno male zdjelice (br. 2356) sa pečatom DUPPIVSF = Duppius f(ecit). Sr. CIL III 12014,260; među ostalim iz Ó Szönya i Hajdina kod Optuja.

25. a. Ulomak posude (br. 2345) sa reljefnim napisom na vanjskoj strani ELENIVS = Elenius[fec(it)]. Sr. CIL III 6010, 83 i 12014, 33', među ostalim iz Ó Szönya. b. Ulomak drugoga primjerka (br. 2402) sa DIVVS

26. Dno male zdjelice (br. 2366) sa pečatom $\text{ERICI}\cdot\text{M}$ = Erici m(anu). Ovaj isti primjerak CIL III 12014, 265.

27. Dno male zdjelice (br. 2394) sa pečatom $\text{ETVRI}\cdot\text{M}$ = Eturi m(anu). Čini se, da napred ništa ne fali.

28. Dno velike posude (br. 2371) sa pečatom $FATO\ FEC = Fato\ fec(it)$. Sr. CIL III 6010, 84 i 12014, 34.

29. Od tvorničara Firma ima ulomaka od tri posude: a. Polovica veće zdjele (br. 2385) sa $FIRMVS\ FE = Firmus\ fe(cit)$; b. Dno veće zdjele, u dvoje slomljeno, sa $FIRM///E$; c. Dno male zdjelice (br. 2412) sa $FIRMVS\ FE$ Sr. CIL III 6010, 89 i 12014, 37; među ostalim i iz Ó Szönya.

30. Dno velikoga tanjura (br. 2349) sa pečatom u obliku potplata $G\cdot E\cdot L\cdot L\cdot I = Gelli$. Sr. CIL III 6010, 95 i 12014, 283; među ostalim iz Siska, Drnova i Billichgratza u Kranjskoj i Hajdina kod Optuja.

31. Dno veće posude (br. 2350) sa pečatom $GENIALIS/ = Genialis\ [f(ecit)]$. Sr. CIL III 6010, 96; p. 1052 i 12014, 39; među ostalim iz Subotišta, Sagvara i Gigvara.

32. Od tvorničara Gippija su ulomci od pet posuda: a. Dno velike zdjele (br. 2409) sa $GIPPI\cdot M = Gippi\ m(anu)$; b. Dno veće zdjelice (br. 2376) sa $GIPPI\cdot M$; c. Ulomak dna posude srednje veličine (br. 2401) sa $GIPPI$; d. Ulomak dna velike posude (br. 2343) sa $GIPPI\cdot M$; e. Ulomak dna veće posude (br. 2420), sa $PI\cdot M$ Sr. CIL III 6010, 98. 6540, 2 i 12014, 41; među ostalim iz Staroga Budima, Ó Szönya i Baracsa.

33. Tvorničar Habilis zastupan je sa ulomcima od dvije posude: a. Ulomak dna manje posude (br. 2351) sa $HA\cdot BILIS\ F = Habilis\ f(ecit)$; b. Ulomak manje zdjelice (br. 2432) sa $HA\cdot BIL$ Sr. CIL III 12014, 291.

34. Polovica zdjele (br. 2403) sa pečatom $IANVAR\ M = [I]an[u]ar(i)\ m(anu)$. Sr. CIL III 6540, 4 i 12014, 297; među ostalim iz Staroga Budima i Ó Szönya.

35. Dno velike zdjele (br. 2414) sa pečatom $IMPRITO\ M = Imprito\ m(anu)$.

36. Od tvorničara Juliana ima tri komada: a. Ulomak dna veće posude (br. 2422) sa pečatom $IVLIANVS\ F$ b. Ulomak dna velike posude sa pečatom $IVI = Iul[i]anus$; c. Ulomak posude (br. 2346) sa reljefnim napisom na vanjskoj strani $IVLIAN$ Sr. CIL III 6010, 106. 6540, 5 i 12014, 44; među ostalim iz Ó Szönya.

37. Dno velike posude (br. 2339) sa pečatom $IVNIANVS = Iunianus$. Sr. CIL III 6010, 109.

38. Od tvorničara Justiniana ima četiri komada: a. debeo rub velike zdjele (Reibschale, br. 720) sa pečatom $\left. \begin{array}{l} O\ J\ I\ C\ I\ A\ I \\ IV\ S\ T\ I\ N\ I\ A\ N\ I \end{array} \right\} = Of[f]icin[a]\ Iustiniani$; b. Ulomak debela ruba velike zdjele (Reibschale) sa pečatom $\left. \begin{array}{l} O\ I\ C\ I\ A\ I \\ IV\ S\ T\ I\ N\ I\ A\ N\ V \end{array} \right\} = Of[f]ici[na]\ Iustinianu[s]$; c. Ulomak debela ruba velike žuto glazirane zdjele (Reibschale) sa pečatom $IV\ S\ T\ I\ N\ I\ A\ N\ V = Iustinianu(s)$; d. Na debelom rubu velike zdjele (Reibschale) $IV\ S\ T\ I\ N\ I\ A\ N$ Sr. CIL III 12014, 117 i 320; među ostalim više raznih komada iz Hajdina kod Optuja.

39. Dno manje posude sa pečatom u okrug $IV\ V\ E\ N\ I\ S\ \cdot\ F\ E\ \cdot = Iuvenis\ fe(cit)$. Sr. CIL III 6010, 113 i 12014, 47; među ostalim iz Ó Szönya.

40. Dno velike zdjele (br. 2408) sa pečatom *IVVENTINVS* = *Iuventus*.
41. Dno manje zdjelice (br. 2377) sa pečatom *ΛΑΙΤΙΛΟ* = *Laitilo*.
42. Dno manje zdjelice (br. 2392) sa pečatom *ΜΑΚΚΙΗΛΛΑ* =? *Maccima f(cit)*.
43. Dno male zdjelice (br. 2395) sa pečatom *M·ALL//* =? *Mall[iaci]*. Sr. *CIL* III 12014, 352 a; među ostalim iz Ó Szönya.
44. Dno posude srednje veličine (br. 2429) sa pečatom *MAMILIAN* = *Mamilian(i)*. Sr. *Bonner Jahrbücher* 99 str. 104.
45. Dno male zdjelice (br. 2406) sa pečatom *MAMMI* = *Mammi*. Sr. *CIL* III 12014, 354; među ostalim iz Ó Szönya.
46. Na vanjskoj strani reljefom urešene zdjele na vrpci udubljen napis $\{ \text{ΜΑΡΚΙΑ} \}$ =? [*M*]arcus *f(cit)*. Sr. *CIL* III 12014, 360.
47. Ulomak dna veće zdjele (br. 2405) sa pečatom *MARINVS F* = *Marinus f(cit)*. Sr. *CIL* III 6010, 132 i 12014, 362.
48. a. Dno posude srednje veličine (br. 2340) sa pečatom *ΜΑΡΤΙΑΝΑ* = *Martianus*. Sr. *CIL* III p. 1052 ad 6010, 133 b; b. Ulomak dna posude srednje veličine sa pečatom $\{ \text{ΡΑΜ} \}$.
49. Dno manje zdjelice (br. 2404) sa pečatom *MARTINVS F* = *Martinus f(cit)*. Sr. *CIL* III 6010, 133 i 12014, 55; među ostalim iz Ó Szönya.
50. Ulomak manje zdjelice (br. 1995) sa pečatom *ΟΤΤΑΚΙ* =? *Ottaci*.
51. Dno velike zdjele (br. 2398) sa pečatom *PATRICI MA* = *Patrici ma(nu)*. Sr. *CIL* III 12014, 418; među ostalim iz Ó Szönya. Na doljnjoj strani dna zaparan je kurzivnim slovima napis $\{ \text{SISIES} \}$ = *Sisies(?)*
52. Mala potpuna zdjelica, slomljena (br. 2298) sa pečatom *PAVLIM* = *Pauli m(anu)*. Sr. 6010, 161 i 12014, 64; među ostalim ovaj osječki primjerak.
53. Dno velike zdjele (br. 2413) sa pečatom *PRIMANVS·FE* = *Primanus f(cit)* Sr. *CIL* III 6010, 170 i 12014, 68 (Ó Szöny).
54. Dno male zdjelice (br. 2419) sa pečatom *PRISCINI M* = *Priscini ma(nu)* Sr. *CIL* III 12014, 441 iz Osijeka, Staroga Budima i Ó Szönya. Na doljnjoj strani kurzivnim je slovima zaparan grafito $\frac{NC}{HA}$ = $\frac{Nc}{ha}$ (?)
55. Doljnja polovica smeđe glazirane posude (br. 2416) sa pečatom $\{ \text{PRIVATV} \}$ = *Privatu[s f(cit)]*. Sr. *CIL* III 12014, 444 iz Staroga Budima.
56. Dno posude srednje veličine (br. 2388) sa pečatom *QVARTI M* = *Quarti m(anu)*.
57. Dno velike posude (br. 2430) sa pečatom $\cdot \text{Ρ} \cdot \text{SANA} \text{Σ} \text{V} \text{E} \text{Ρ}$
58. Iz Staroga Budima (Aquincum) je dno male zdjelice (br. 2390) sa pečatom *SEDATI·M* = *Sedati m(anu)*. Sr. *CIL* III 6010, 203 i 12014, 76; među ostalim ovaj starobudimski komad osječkoga muzeja.
59. Na vanjskoj strani reljefom urešena ulomka posude utisnut pečat $\{ \text{SEVERV} \}$ = *Severu[s]*. Sr. *CIL* III 6010, 208 i 12014, 79.
60. Dva dna malih zdjelica (br. 2387 i 2397) sa pečatom *SIXTI·M* = *Sexti m(anu)*. Sr. *CIL* III 6010, 210 i 12014, 80 (Osijek, Raczkeve i Ó Szöny).

61. Dno manje zdjelice (br. 1366) sa dva put otisnutim pečatom SOLLEMNI = Sollemni. Sr. CIL III 6010, 212 i 12014, 534'.

62. Dno velike zdjele (br. 2391) sa pečatom STABIRVS F = Stabirus f(ecit).

63. Dno velike posude (br. 2338) sa pečatom TASSCAIFE = Tassca f(ecit). Sr. CIL III 12014, 549 (nepotpun pečat iz Traismauera).

64. Dno male zdjelice (br. 2396) sa pečatom TITVRONIS = Tituronis. Sr. CIL III 12014, 560.

65. Ulomak dna male zdjelice (br. 2393) sa pečatom TITVS·F = Titus f(ecit). CIL III 12014, 561; među ostalim iz Ó Szönya.

66 a. Dno manje zdjelice (br. 2389) sa pečatom VEGETI·M = Vegeti m(anu); b. Dno male zdjelice (br. 1247) sa pečatom VEGETI·M; c. Dno velike zdjele (br. 2407) sa pečatom VEGETI·M; d. Ulomak dna male zdjelice sa pečatom VEG} e. Ulomak dna sa VE}.

67. Dno manje zdjelice (br. 2417) sa pečatom VENICARVS·F = Venicarus f(ecit). Sr. CIL III 12014, 572; među ostalim iz Ó Szönya.

68. Ulomak posude (br. 2348) sa reljefnim napisom na vanjskoj strani VERVS = Verus. Sr. CIL III 6010, 230 i 12014, 89; među ostalim iz Staroga Budima i Ó Szönya.

69. Dno velike zdjele (br. 2382) sa pečatom VICTORINVS F = Victorinus f(ecit). Sr. CIL III 6010, 234 i 12014, 91; među ostalim iz Staroga Budima, Ó Szönya i Gornjega Optuja.

70. Ulomak dna velike posude (br. 2362) sa pečatom VINI(OEF =? Vinico [f(ecit)].

71. Ulomak manje zdjele (br. 2383) sa pečatom UXOPI} = Uxopi[llim(anu)]. Sr. CIL III 12014, 597 iz Ó Szönya.

72. Ulomak dna veće zdjelice (br. 2421) sa P V⁵, možebiti Pu[pus f(ecit)]. Sr. CIL III 12014, 450.

73. Ulomak dna sa pečatom ИИΛ, možda [C]inna.

74. Ulomak dna velike zdjele sa G·E⁵

75. Na vanjskoj strani reljefnim likovima (životinje) urešene veće zdjele velikim reljefnim slovima zapisano DVOCISI.

76. Na vanjskoj strani reljefima urešene zdjele na vrpci udubljenim slovima FLVICAS.

77. Dno male posude (br. 2344) sa retrogradnim pečatom {ZVAO.

78. Dno veće zdjelice (br. 2368) sa pečatom I'ALIVS FEC

79. Na vanjskoj strani ulomka reljefima urešene posude (br. 2399) na vertikalnoj vrpci udubljenim slovima {OTTAI, možda [c]otta f(ecit).

80. Ulomak dna veće posude (br. 2358) sa R V⁵

81. Ulomak dna veće posude (br. 2357) sa G V⁵

82. Ulomak dna manje posude (br. 2347) sa {THIAE2

83. Mali ulomak dna (br. 2367) sa $\{ \overset{\sim}{\text{TIOGENI}} \overset{\sim}{\text{M}}$
84. Ulomak dna veće posude (br. 2341) $\{ \overset{\sim}{\text{ATTA}} \overset{\sim}{\text{P}}$
85. Ulomak dna male posude (br. 2365) sa $\{ \overset{\sim}{\text{IM}}$
86. Ulomak dna velike zdjele (br. 2365) sa $\{ \overset{\sim}{\text{IM}}$
87. Ulomak dna velike zdjele sa $\overset{\sim}{\text{NIM}}$
88. Ulomak dna velike zdjele sa $\overset{\sim}{\text{M}}$
89. Ulomak dna male posude sa $\{ \overset{\sim}{\text{ATIM}}$
90. Ulomak dna sa $\overset{\sim}{\text{ATVSEI}}$. Na donjoj strani je zaparano kurzivnim slovima $\{ \overset{\sim}{\text{V}} \overset{\sim}{\text{A}} = \dots \text{va}$.
91. Ulomak dna velike zdjele sa $\overset{\sim}{\text{AV}} \text{////} \overset{\sim}{\text{FE}}$
92. Na vanjskoj strani reljefom urešena ulomka posude na vrpci velikim udubljenim slovima $\overset{\sim}{\text{RIAKF}}$
93. Ulomak dna veće posude (br. 2352) sa $\{ \overset{\sim}{\text{V}} \overset{\sim}{\text{EP}} \text{//} \overset{\sim}{\text{FF}}$
94. Ulomak dna male posude sa $\overset{\sim}{\text{SFE}} \overset{\sim}{\text{C}}$
95. Ulomak velikoga dna $\overset{\sim}{\text{VSFE}}$
96. Ulomak reljefom urešene posude (br. 2354) sa $\{ \overset{\sim}{\text{BETAVI}}$
97. Ulomak dna veće posude (br. 2369) sa $\{ \overset{\sim}{\text{IVIX}} \overset{\sim}{\text{P}}$
98. Ulomak dna veće zdjele (br. 2360) sa $\{ \overset{\sim}{\text{IT}}$, možda [Man]ne.
99. Ulomak dna veće posude (br. 2364) sa $\overset{\sim}{\text{FC}}$
100. Ulomak dna velike posude (br. 2355) sa $\{ \overset{\sim}{\text{VSFE}}$; na donjoj strani kurzivnim slovima zaparano $\overset{\sim}{\text{MSX}} = \text{M S a(?)}$...
101. Ulomak dna veće zdjele (br. 2361) sa $\{ \overset{\sim}{\text{CVS}} \overset{\sim}{\text{P}}$
102. Ulomak dna veće zdjelice (br. 2418) sa $\{ \overset{\sim}{\text{INO}}$
103. Ulomak dna velike zdjele; pečat sa velikim slovima $\{ \overset{\sim}{\text{NII}}$
104. Ulomak dna male zdjelice sa $\{ \overset{\sim}{\text{S}}$
105. Ulomak dna velike zdjelice sa $\overset{\sim}{\text{VVS}}$
106. Ulomak dna male posude (br. 2427) sa $\overset{\sim}{\text{MVT}}$
107. Ulomak dna posude srednje veličine; pečat u obliku potplata $\overset{\sim}{\text{VZ}}$
108. Ulomak dna sa $\{ \overset{\sim}{\text{FNN}}$
109. Ulomak dna manje posude (br. 2424) sa $\overset{\sim}{\text{M}} \overset{\sim}{\text{P}} \overset{\sim}{\text{II}}$
110. Ulomak dna velike posude (br. 2386) sa $\{ \overset{\sim}{\text{I}} \overset{\sim}{\text{IM}}$
111. Ulomak dna veće posude (br. 2372) sa pečatom u obliku potplata ali bez slova.
112. Dno velike crveno naličene posude (br. 2353) sa ornamentalnim pečatom OIXXXIO nađen 1895, kada se je gradila svilara.
113. Na vanjskoj strani ulomka posude kurzivnim slovima zaparano $\{ \overset{\sim}{\text{XIM}}$
 $= [\text{m}] \text{axim} \dots$

114. Na dnu bez pečata veće posude na doljnjoj strani kurzivnim slovima

zaparano = Julia
mes ili miis (?).

115. Na vanjskoj strani ravna dna velikim slovima zaparano CΛRVI = Carui.

116. Dno velike zdjele (br. 2384) sa pečatom VTERE FELIX = Utere felix. Nađeno g. 1895 kod gradnje topničke vojarne. Sr. i Katančić de col. mill. 2. izd. str. 117, 5.

Isti napis, koji sadržaje želju, da vlasnik dotični predmet, koji mu se je darovao ili prodao, sretno upotrijebi, nalazi se i na dva druga predmeta osječkoga muzeja naime:

a. Pozlaćena bronsana fibula sa dugmetima na oblik lukovice na poprječnoj šipki na glavi; desna polovica te šipke, igla i nožica fale. Na desnoj strani luka srebrom uloženim slovima VTERE FELIX

b. Zlatan prsten (br. 1371), nađen g. 1897. od Bugara u doljnjem gradu; napred je više trouglasta oblika, pa tu nosi napis VTR FEL, od čega je sredina kao u kakovu zrnu od pečatnika. Promjeri prstena iznose 28 i 22^{mm}; najveća širina napred 8^{mm}, najmanja ostrag 2^{mm}; najveća debljina napred 4^{mm}, najmanja ostrag 1^{mm}.

Potpunosti radi dodajem ovdje još i od druguda poznate pečate na posudama iz Osijeka:

117. Posuda sa pečatom AVFATR FE Katančić de col. mill. 2. izd. str. 118, 8. CIL III 6010, 30.

118. Dno velike zdjele sa pečatom BELATVLLVSE = Belatullus f(e)c(it). Zagreb, nar. muz. (Iz zbirke dra. J. Brunšmida).

119. Posuda sa pečatom BORILLI OP = Borilli of(ficina)]. Katančić n. m. str. 118, 6 CIL III 6010, 43. Sr. gore br. 8.

120. Ulomak posude sa pečatom BRICC]. Beč, dvorski muzej. CIL III 6010, 44.

121. Dno male zdjelice sa pečatom CADGAT M = Cadgati m(anu). Zagreb, nar. muz. (Iz zbirke dra. J. Brunšmida). Sr. gore pod br. 9.

122. Ulomak zdjelice; izvana između dvije guirlande reljefni napis ΙΜΑΙΝΙΟ = Cinnami. Zagreb, zbirka Dra. Adolfa Müllera, zubara. Sr. gore pod br. 16.

123. Dno velike zdjele sa pečatom FAVENTINVS = Faventinus Zagreb, nar. muz. CIL III 12014, 267.

124. Posuda sa pečatom IVSTINA. Katančić n. m. str. 118, 7. CIL III. 6010, 111.

125. Ulomak posude sa pečatom IVSTI CIL III 12014, 47.

126. Ulomak zdjelice (oblik Dragendorf 33) sa pečatom KI · IVS{ Zagreb, nar. muz. CIL III 12014, 50.

127. Pečat LVCCI. Budimpešta, nar. muz. CIL III 12014, 333.

128. Pečat MANNE. Budimpešta, nar. muz. CIL III 12014, 359. Sr. gore br. 98.

129. Pečat m ARTIVS F. Budimpešta, nar. muz. CIL III 12014, 364.

130. Pečat •MVXTVLLI•M. Budimpešta, nar. muz. CIL III 12014, 399.
 131. Pečat PACATI. Budimpešta, nar. muz. CIL III 12014, 62'.
 132. Na rubu ulomka velike zdjele (Reibschale) utisnut pečat SVCESSIANVS
 Zagreb, zbirka Dra. Adolfa Müllera, zubara.
 133. Pečat VENICARVS F. Budimpešta, nar. muz. CIL III 12014, 572.
 134. Dno male zdjelice sa pečatom :::: Zagreb, nar. muz.

Štrbinci kod Đakova.

Južno od Đakova, na pol puta u Budrovce leži vlastelinski vinograd Štrbinci na povišici, što se naglo spušta u povodnji izvrženu nezdravu nizu, kojom se provlače Jošava i neki njezini i Bidevi pritoci. Negda je ovuda prolazila rimska cesta iz Cibalâ (Vinkovci) u Marsoniju (Brod). ugibajući se močvarama, koje je tekar krajiška uprava uz velik trud učinila prohodnima. sagradiv kroz nje cestu, pošto ju nije mogla ili htjela provesti mnogo više ležećim terai-
 nom u provincijalu. Domaći ljudi su znali, da se na Štrbincima nailazi na ciglju i kamen,¹ a i u narodni muzej su dospjeli kao dar preuzvišenoga gospodina biskupa Strossmayera neki rimski novci,² koji su se tu našli, dapače i mali jedan tamnocrveni jaspis-intaglio iz prstena, 10 × 8 mm. u promjeru, na kojem je urezan na lijevo okrenut na oklopu sjedeći Ares sa Nikom u desnoj ruci. Zanimivo se je otkriće učinilo u zimi g. 1894/5, kada je đakovačko vlastelinstvo dalo po ličkim radnicima rigolovati jednu parcelu, da zasadi novi vinograd. Široti radnici baš se namjeriše na mjesto, gdje je negda stajala neka rimska zgrada sa mozajičnim podovima, pa su se, krčeći njihovu betonsku podlogu, silno namučili, dok su dosegli propisanu im dublinu od mislim 0.70 m. Nadajući se valjda, da će naći kakovo blago koje bi si bili razdijelili, nikomu nisu htjeli ništa reći o svojim neprilikama, a kada je ravnatelj biskupovih dobara g. N. Čačinović za to doznao, već su svi fundamenti bili demolirani i mozajici uništeni. Biskup, koji je davni prijatelj i dobrotvor narodnoga muzeja, kao što je to i svim drugim hrvatskim kulturnim zavodima i tečevinama, obavijestio je muzejsko ravnateljstvo po pokojnom predsjedniku jugoslavenske akademije gosp. Josipu Torbaru, koji je u taj par baš bio kod njega u gostima, o tom našašću uz poziv, da ravnatelj što prije dođe, da stvar razvidi. Kada sam tim povodom početkom lipnja 1895. došao u Đakovo, ne samo da je dozvolio prekapanje na već posijanom zemljištu, nego mi je dapače stavio na raspolaganje besplatne radnike. Na žalost morao sam se brzo uvjeriti, da iza radikalnoga rigolovanja naših Ličana svako istraživanje može iznijeti samo taj rezultat, da je na Štrbincima u rimsko doba stajala jedna bolja rimska zgrada sa mozajikom, ali da joj je sada izbrisan svaki trag.

¹ Naziv „Štrbinci“ dolazi od „štrbiti“, što se zdesi oruđu, kada se njegovom oštricom udari o kamen ili ciglju.

² Ljubić Popis II str. 235, 20 (Antoninus Pius AR), 257, 9 (Faustina maior AR), 277, 112 (M. Aurelius AR), 419, 1 (Aurelianus AE).

Morao sam se stoga ograničiti na to, da pokupim ono predmeta, što se je kod prekopavanja opet pojavilo i što se je već prije spremilo u biskupskom dvoru. Polazeći iz Đakova u Srijem ponio sam samo manje predmete, a veće sam ostavio u dvoru, odakle su kasnije odnešeni u osječki gradski muzej. Među potonjima nalazi se i jedna rimska ciglja sa grafito-napisom:

E R E

koji se ne da protumačiti i više komada mozajika sa geometrijskim likovima, načinjenim od kamenčića bijele, modre, crvene i žute boje. Jedan takov komad nalazi se i u narodnom muzeju. Moralo je u ostalom u Štrbincima biti i finijih mozajičnih radnja, kod kojih su se upotrijebili kamenčići od bijeloga, zelenkastoga, zelenoga, svjetlo i tamnomodroga i sivkastoga stakla, od kojih se je nekoliko komada našlo. U sedri je bilo i ulomaka bojadisana maza od soba, a rabile su osim smeđecrvene boje još i žuta, modra i smeđa; na jednom komadiću raspoznaje se čaška nekakova cvijeta bijele boje, pa se po tom može zaključivati, da su zidovi bili urešeni naslikanim cvijećem.

Pojedince se je našlo u zemlji: ornamentovana nožica bronsane fibule IV. vijeka sa glavicama u obliku lukovica; nepotpun bronsan zaponac; u cjevčicu smotana olovna pločica; 0.12 m. dug željezni nož sa peticom za uticanje u držalo; drugi nešto veći nož, kojemu petica manjka, sada 0.102 m. dug; jedna željezna kvaka; veći željezni čavao; više ulomaka od urešenih i neurešenih narukvica od crnoga neprozirnoga i modroga prozirnoga stakla i jedna oštećena rabljena zemljana lampica onoga oblika kao što je ona iz Osijeka, naslikana u ovoj svesci. „Vjesnika“ na str. 42 pod br. 21, 0.08 m. d., 0.063 m. šir. i 0.04 m. vis., samo što na štrbinačkom primjerku sada manjka vertikalna ručica.

Prigodom kopanja našlo se je i više rimskih novaca, a još više sam ih vidio kod đakovačkoga urara. Od ono kakovih 250 komada iz Štrbinaca, koji su mi došli pod ruke, najstariji su bili od Traiana, a najmlađi od Valentinijana I. i Valensa. Srebrnih sam vidio od Antonina Pija, starije Faustine, Marka Aurelija, Septimija Severa i Severa Aleksandra, a najviše je bakrenih od vladara IV. vijeka. Prema tomu bi se dalo zaključivati, da je rimsko naselje na Štrbincima postojalo negdje od početka drugoga do osmoga decenija četvrtoga vijeka, kada su barbari uništili mnoge naselbine u podunavskim pokrajinama.

Istočno od spomenute zgrade našao se je 0.65 m. pod zemljom grob, zidan od obične rimske ciglje (0.45 × 0.32 m.) na oblik sarkofaga. Mrtvac je ležao licem prama jugo-istoku u 1.92 m. dugoj, 0.56 m. visokoj i 0.57 m. širokoj raci, koja se je prama gore sužavala do 0.41 m. širine. Gore je raka bila popločena većom cigljom od 0.61 m. duljine i širine i 0.075 m. debljine, a povrh toga nalazio se je krov, sastavljen od koso postavljenih običnih cigalja, koje su gore bile primjereno usječene. Raka je bila građena uz porabu cementa, kojim je bila i iz nutra 0.014 m. debelo izmazana, a i krov je bio zaliven par centimetra debelim slojem cementa. G. ravnatelj Čačinović predao mi je predmete, koji su se u tom grobu našli, naime: zemljanu firmalampicu, 0.081 m. d., 0.057 m. šir. i 0.028 m. visoku sa pečatom I. N. A. R. I.; bronsanu fibulu IV. vijeka sa dugmetima

na način lukovica na glavi i na oba kraja prječke, 0·082 m. d., sa nepotpunom iglom; ulomke jedne staklene bočice.

Drugi grob našao sam sasvim blizu ribnjaka. Bio se je gore zarušio i sasma ispunio zemljom. U zidanoj raci, koja je iznutra bila 1·86 m. duga, 0·58 m. šir. i 0·52 m. visoka, ležao je sasma istrunut kostur odrasloga čeljadeta sa zdrobljenom lubanjom, licem okrenut na istok. Ciglja na krovu je bila tako usječena, da je u srednji isječak jedne zahvaćala petica na njezinu paru. Čini se, da je tu bila pokopana ženska, jer sam oko vrata našao ogrlicu, sastavljenu od malih bronsanih članaka sa dvije ušice, nešto spletene bronsane žice, zdrobljenu ponešto svinutu cjevčicu od tankoga bronsanoga lima i nekoliko sječenih staklenih zrnaca iz niza. Iza desne noge bila je manja, a iza lijeve veća zdrobljena staklena boca, od kojih se je potonja donekle dala opet restaurirati. Pokojnici su bila priložena dva cijela i ulomak od trećega bakrenoga novca iz druge polovice IV. vijeka. Oba cijela su bila od cara Julijana Apostate, i to jedan (Coh. VIII² str. 218—219 br. 41—47 Spes reipublice) iz vremena, dok je kao Caesar (355—361) bio suvladar svoga bratića Konstancija II, a drugi (Coh. VIII² str. 62, 151 Vot. X mult. XX) iz vremena, kada je sam vladao (361—363). Štrbinačka pokojnica je dakle svakako iza g. 361. umrla.

Kopajući na Štrbincima konstatovao sam, da je to mjesto bilo već davno prije došašća Rimljana kroz dulje vrijeme naseljeno, a da je onda prije njih kroz više nego hiljadu godina valjda pusto ležalo. Blizu onoga prvoga groba, a i na većem prostoru zapadno od njega našao sam naime tragove od mnogo okruglih u zemlji iskopanih koljeba neolitičkoga (novoga kamenoga) doba, na kojim je mjestima zemlja od ugljena, pepela i organskih tvari sasvim crna, dočim inače svagdje prodire na površinu žuta ilovača. U dubljini od 0·20—0·25 m. našlo se više ognjišta i mnogo maza od crveno speknute zemlje, posvuda ima sva sila hrbina od rukom građenih neornamentovanih posuda, a nade se i mnogo kojekakova oruđa od kremenja i ugladena kamena, pa po koje od kosti i jelenova roga. Priličan broj tih predmeta nalazi se u zbirkama narodnoga muzeja i osječkoga gradskoga muzeja.

Sotin (Cornacum).

Na mjestu današnjega Sotina u rimsko je doba ležao grad Cornacum, bez dvojbe glavno mjesto Cornacata, koje Plinije¹ među panonskim narodima spominje. Važnost ove točke, koju Peutingerova tabla (Cornaco) označuje sa dva tornja kao znatniji grad, koji da je 16 rimskih milja od Tittoburgo (Dalj), a 13 od Cuccio (Ilok) udaljen, leži u njezinu položaju na povišem slavonskom brijegu Dunava, koji nekako ovdje zakreće² jugoistočnim smijerom na mjestu, gdje se je nalazio zgodan prelaz u barbarsku zemlju, koji je valjalo jakom utvrdom i posadom braniti. Taj je prelaz i bio povodom, da je ovo mjesto već u pradaavno neolitičko doba bilo naseljeno, tako da možemo reći, da je naselbina kod Sotina znatno preko 3000 godina stara.

¹ Plin. n. h. III (25) 148.

² Ptol. II 15 (16) 2 i 5 Κόρνακον.

Prvi put se mjesto ili narod spominje u rimskom vojničkom diplomu iz Bijele crkve kod Rače,¹ kojim je konjaniku druge hispanske kohorte Dasentu, Dasmenovom sinu, Cornacatu podijeljeno građansko pravo; spominje se još u itineraru cara Antonina,² u kosmografiji ravenškoga Anonyma,³ a najkasnije u drugoj pariškoj karti Beata,⁴ gdje su samo dva panonska grada zabilježena, naime Cibalis i Cordiaco (mjesto Cornaco), ali u doba, kada stari rimski Cornacum sigurno nije više postojao.

U kasnije rimsko doba bila je u Kornaku jaka posada, koju su sačinjavali *Cuneus equitum scutariorum Cornaci*⁵ i *equites Dalmatae Cornaco*,⁶ stojeći pod vojvodom posavske Panonije (*dux Pannoniae secundae [et] ripariensis sive Saviae*). U isto doba spominju se između 18 *legiones pseudocomitatenses Corniacenses*,⁷ a među konjaničkim numerima *intra Gallias Cornacenses*.⁸

U Sotinu se je došle našao samo jedan rimski kameni spomenik s napisom,⁹ koji se sada nalazi kao dar g. župnika Roberta Turmayera u narodnom muzeju. To je nadgrobni spomenik nekoga M. Domicija, Markova sina, iz Viminacija (Kostolac u Srbiji), koji je 17 godina služio u legio III f. f., koja je bila u logoru u Singidunu (Beograd). Tim više se je tu našlo manjih ali zanimivih starina, od kojih sam veći dio za narodni muzej kupio od gosp. Nikodema Vlašića u Vukovaru. Nešto ih se nalazi i u gradskom muzeju u Osijeku, a i u samom Sotinu je lijepa mala zbirka isključivo u mjestu nađenih starina i novaca, koju je tečajem vremena sabrao vrijedni domaći župnik g. Robert Turmayer. Ovaj ću put ovdje samo u kratko navesti glavne predmete iz te zbirke i nekoliko rimskih predmeta u narodnom muzeju, dočim mnogobrojne predmete prethistorijskih vremena u muzeju za sada ispuštam.

U zbirci gosp. župnika Roberta Turmayera nalaze se među ostalim slijedeći predmeti:

Iz mlađega kamena doba: 1. Neprobušena sjekirica od tamnozelenoga serpentina, napred, ostrag i mjestimice na gornjoj strani oštećena, 88 mm. d. 48 mm. šir. i 16 mm. debela. Na jednom mjestu gore priljubila se naslaga od pepela i vapna.

Iz bronsanoga doba: 2. Bronsan kelt (sl. 92.) bez ušice a sa dvije rupice za pričvršćivanje na držalo; na svakoj strani po dva trokuta i po dva para ravnih crta u reljefu; dužina 97 mm., širina u novije doba naoštrena sjecala 40 mm.

¹ *Equiti Dasenti Dasmeni f. Cornac.* Brunšmid u *Vjesniku hrv. arh. dr. N*, s. II 3, Bormann u *Wiener Jahreshfte* I 164.

² *It. Ant.* 243, 2 *Cornaco*, po 16 rimskih milja od Cucci i Teutiburgio.

³ *An. Rav.* 219, 18 *Cornacum*.

⁴ Miller *Die ältesten Weltkarten I Die Weltkarte des Beatus* (776 n. Chr.) str. 32.

⁵ *Notitia dignitatum in partibus Occidentis* ed Boecking. II 91, 4.

⁶ *Ibidem* 91, 15.

⁷ *Ibidem* 28, 8.

⁸ *Ibidem* 36, 23.

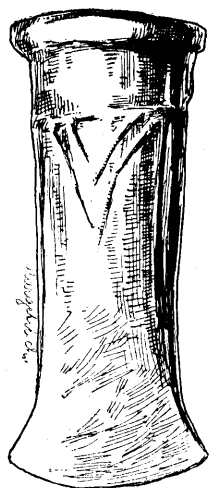
⁹ *CIL III* 10250.

Iz la tenskoga doba: 3. Srednjelatenska fibula od bronsa (sl. 94.), na nožici prelomljena, 93^{mm}. d. i 19^{mm}. vis

4. Četiri željezna koplja sa tulicama za nasad, od kojih samo jedno (sl. 93.) dobro sačuvano, sa naslagom pepela, 287 mm. duž.

Iz rimskoga doba: 5. Zlatan privjesak od naušnice u obliku 15 mm. duge sjekirice, $\frac{3}{4}$ dukata težak. Naden 1880 u Surduku pod župskim vrtom.

6. Kamenčić iz prstena od crvenkastoga poludragulja sa nečistobijelim pjegama, 13 11 mm. Na njem su udubljeno urezane stojeće figure dioskura

Sl. 92. Sjekira (kelt) bronsanoga doba. Iz Sotina. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

Sl. 93. Željezno koplje. Iz Sotina. $\frac{1}{3}$ nar. vel.

Sl. 94. Srednjelatenska fibula. Iz Sotina. $\frac{1}{3}$ nar. vel.

Castora i Polluxa sa zvijezdama povrh glava, sa kopljima i konjima. Naden na Božićevom zemljištu.

7. Ulomak baze od većega bronsanoga kipa sa komadom stražnjega dijela odjeće. Na jednom se mjestu vidi trag nekoga predmeta (deblo?), koji je tamo pristajao.

8. Narukvica od nesastavljena bronsanoga štapića završujući zmijskim glavama na krajevima; promjeri 65 × 58 mm. Iskopana g. 1881. na ciglani.

9. Ogledalce od okrugle bronsane ploče sa zarezanom kružnom crtom blizu ruba; promjer 86 mm. Naden 1880. u grobu na Ciglani, ali kod vađenja pokidano.

10. Tri bronsane fibule raznoga oblika od II—IV. vijeka.

11. Manji ključ od bronsa, nađen 1877. u vrtu kuće br. 116 i veći željezni nađen 1880. na ciglani.

13. Razni bronsani privjesci, okovi i uresne pločice od bronsa.

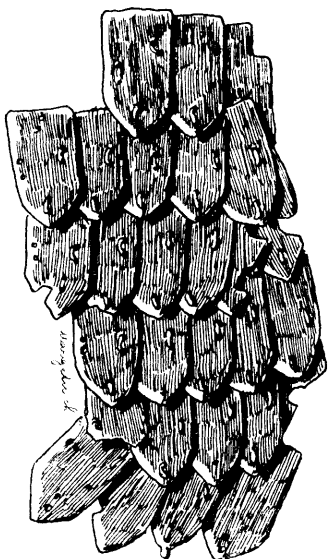
13. Zrna iz nizova od stakla razne boje.

14. Bronsan utez u obliku kruglje, s koje je gore i dole po jedan segmenat odsječen. Na gornjoj je strani zarezana oznaka

⌘ · A

koja je valjda srebrom bila izložena. Jedna uncija. Težina 27·3 gr., što posve odgovara normalnoj težini od 27·288 gr.

15. Ulomak ljuskastoga oklopa (*lorica squamata* (sl. 95.),¹ sastavljen od 38 što potpunih što nepotpunih ribjoj ljuski naličnih duguljastih i dole zašiljenih bronsanih pločica, koje su 27 mm. duge, 14 mm. široke i 0·5 mm. debele. Pločice su se među sobom žicom spajale, pa u svrhu spajanja imaju gore, dole i na obje strane po dvije vertikalno postavljene rupice. I u narodnom muzeju ima iz Sotina dijelova od rimskih ljuskastih oklopa, i to jedan komad sastojeći od 30 što cijelih što nepotpunih sličnih pločica sa dimenzijama 25 × 13 mm. i dvije nešto veće pločice (28 × 14 mm.) sa po dvije rupice desno i lijevo u uglovima i na donjem kraju. U narodnom muzeju ima sitnijih ulomaka takovih ljuskastih oklopa i iz Karlobaga, ali su ljuske drugih dimenzija.²

Sl. 95. Ulomak bronsanoga rimskoga oklopa (*lorica squamata*). Iz Sotina. $\frac{3}{5}$ n. v.

sjecala 40 mm.

19. Željezna kosa (sl. 96. dole) sa svinutom kukicom na donjem kraju i previnutim velikim čavlom, kojim je bila na držalo pričvršćena; d. 395 mm., najveća širina primjereno dole zavignuta sjecala 45 mm.

20. Malo željezno crtalo od pluga; duž. 235 mm.; šiljak otkinut.

21. Ulomak posude od terra sigillate, na kojem je uz neke ornamente reljefni lik vučice, koja doji Romula i Rema; 135 mm. d., 70 mm. vis.; nađen g. 1877. u Klancu preko puta od općinske kuće.

¹ O rimskim oklopima sr. Grollerovo razlaganje u *Der römische Limes in Oesterreich* II Col. 85 i sl.

² *Vjesnik hrv. arh. dr. N. s. III 171, 15.*

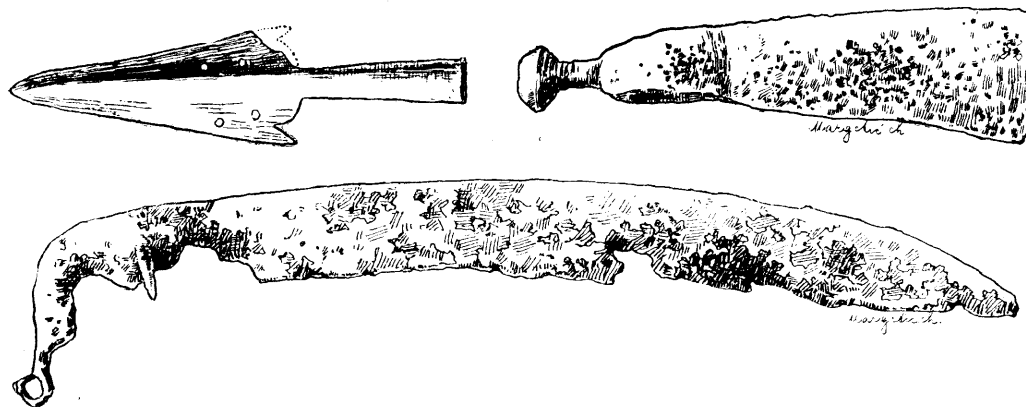
22. Tri ulomka jedne zdjele od terra sigillate sa guirlandom u reljefu.
 23. Zemljana firma-lampica; $78 \times 55 \times 28$ mm.; tanjurić razbijen, tvorničarski pečat

C DESSI

24. Zemljana firma-lampica; $65 \times 44 \times 22$ mm.; iskopana god. 1880. na ciglani zajedno sa ogledalcem (br. 8); tvorničarski pečat

PHOETASPI

25. Zemljana lampica; $78 \times 55 \times 22$ mm.; iskopana god. 1878. na ciglani. Na tanjuriću u reljefu uvijajući se na desno okrenuti delfin.
 26. Glazirana rimska lampica sa vertikalnim neprobušenim drškom; $97 \times 77 \times 37$ mm.; obična oblika.
 27. Zemljan vitki vrč sa jednom ručicom i tankim vratom, 285 mm. vis.

Sl. 96. Željezni rimski predmeti iz Sotina. Strjelica u $\frac{2}{3}$, sjekira i kosa u $\frac{1}{3}$ nar. vel.

28. Ulomak ciglje, $165 \times 135 \times 28$ mm., sa napred nepotpunim pečatom, koji je 27 mm. visok i sada još 101 mm. dug:

HABDAT

Pečat, koji je mjestimice oštećen, ima se možda nadopuniti u [co]h(ors) A[ur(elia)] Bat(avorum?), ali će se to sigurno moći ustanoviti tekar onda, kada se bude našao potpuniji primjerak. U Panoniji¹ se spominju god. 98. cohors I Batavorum miliaria p. f. i cohors II Batavorum miliaria,² a u drugom vijeku cohors III Batavorum miliaria (equitata?).³ Pantonja je negda stajala u logoru u Adonyu na Dunavu u Doljnoj Panoniji, gdje

¹ Sr. Cichorius u Pauly-Wissowa Real Encyclopädie IV¹ Col. 251—253.

² God. 138—146 CIL III D LVIII; god. 145 do 160. D LXIX.

³ CIL III D XXVII.

se je našlo njezinih cigalja¹ i nadgrobnih spomenika njezinih pripadnika,² na koje možda spadaju i drugi neki spomenici iz drugih mjesta.³ Po mojem sudu sotinska cigla ne može potjecati iz ciglana koje od ovih trijuh kohorta, nego će to biti posvema drugi vojnički odjel, zasnovan u drugoj polovici II. vijeka od prilike u doba cara Marka Aurelija.

U narodnom muzeju nalaze se među ostalim slijedeći predmeti rimskoga doba iz Sotina:

29. Velika zemljana zdjela od pečene zemlje sa 65 mm. širokim dole svinutim rubovima i trouglasto izdubljenim kljunastim dijelom za izlijevanje. Promjer 380 mm. vis. 115 mm. Rabila je, da se u njoj nešto sriba (Reibschale). Na lijevom rubu izlisan pečat: $\begin{matrix} \text{VALE} \\ \text{IVS} \cdot / \end{matrix}$ = Valerius ...

30. Ulomak dna veće posude od terra sigillate sa utisnutim pečatom
SAXAMI · M

= Saxami m(anu). Sr. CIL III 12014, 501, gdje su priopćeni nepotpuni primjerci iz Staroga Budima i Zollfelda.

31. Crveno firnisovana firma-lampica obična oblika; 93 mm. d., 64 mm. šir. i 33 mm. vis., restaurovana, sa tvorničarskim pečatom

C · A · S

32. Zemljana firma-lampica, 44 mm. šir. i 22 mm. vis.; manjka nosac, a tanjurić je razbit; na dnu izlisan pečat:

FORTIS

33. Crveno firnisovana lampica sa na desno okrenutim skačućim ovnom u reljefu. Oblik kao u osječke lampice na str. 35 br. 10. Na tanjuriću nešto na desno od središta veća rupa za ulijevanje ulja, a na prelazu od reservoiru u nepotpuno sačuvani nosac posve malena za potiskivanje stijenja. Na doljujoj strani u reljefu slovo V. Duljina lampice 84 mm., šir. 62 mm., vis. 25 mm.

34. Utez u obliku okrugle ponešto konične 7 mm. debele bronsane pločice; promjer gore 23, a dole 29 mm.; gore i dole po srijedi mala udubina, a dole povrhu toga još blizu ruba kružna crta. Težina od 36·22 gr. od prilike odgovara nešto prelaganoj sesunciji (1½ uncije), kojoj je normalna težina 40·93 gr.

U dvorištu Jakova Szaboa na lijevoj strani u ulici, koja vodi u Grabovo, našao je od prilike g. 1891. prijašnji vlasnik Eduard Mazarek, kada je iskapao pivnicu, rimski zidan grob sa kosturom, na kojem je bio prsten. Povađenom velikom cigljom, od koje ima i komada dvostruke veličine, taracao si je dvorište. Rimskih grobova bilo je navodno i u drugim dvorištima uz cestu u Grabovo, pa je vjerojatno, da je ovuda tekla i rimska cesta, uz koju su se barem do Szabove kuće nalazili grobovi (Gräberstrasse). Rimskih grobova kažu, da se našlo i uz put, koji se na lijevu stranu od te ceste odvaja, a bezuvjetno ih je bilo kod ciglane, odakle potječu neki predmeti u zbirci g. župnika Turmayera.

¹ CIL III 3760 i 10671.

² CIL III 10329 i 10330.

³ CIL III 3345 (od god. 211 iz Stolnoga Bio-

grada), 10322 (iz Szalka), 3676 (nepoznate provenijencije).

Dodatak. Dne 6. svibnja 1891, kada je prediduce već bilo štampano, poslao mi je g. župnik Turmayer otisak potpuna pečata jedne ciglje, koju on posjeduje, a kojom se sigurno utvrđuje, koja je kohorta bila u Sotinu u doba careva Caracalle (211—217) ili Elagabala (218—222) štacjonirana ili javnim radnjama zaposlena. Pečat glasi:

C I A R D A T .

=C(ohors) (prima) Aur(elia) D(ardanorum) Ant(onianiana). Ovu kohortu spominje nadgrobni napis G. Julija Severa iz Naissa (Niš) u Gornjoj Moesiji (CIL III 8251), pa je stoga Cichorius (Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie IV¹ Col. 280) mislio, da je ona u toj provinciji bila u garnizonu. Kako je međutim taj vojnik bio 47 godina star, kada je umro, vjerojatno je, da je on, ako je bio kao obično sa 20 godina unovačen, već bio izslužio, tako da se nije više morao nalaziti u pokrajini, gdje je njegova četa stajala. Istovjetna sa ovom kohortom biti će i $\sigma\pi\epsilon\iota\tau\alpha \Delta\alpha\rho\delta\acute{\alpha}\nu\omega\nu$, kojoj praefecta T. Porcija Aeliana spominje grčki napis iz Massilije (Marseille; IGI 2433). Drugi vojni odjel je cohors III Alpinorum Dardanorum, koju Notitia dignitatum Occ. XXXII 53 napominje u Pannoniji secundae. Nepotpuni sotinski pečat, priopćen na str. 143, sa ovim novim nije istovjetan. Ako je ciglja potekla iz tvornice iste kohorte, to je prvi potez tobožnjega slova H faktično drugi potez slova H od COH ili CH, a drugi potez je broj I. Nije međutim nemoguće, da to H ima značiti broj II, a u tom slučaju imali bi u Sotinu i dosele nepoznatu drugu kohortu istoga imena. Poprječni potez u Θ nema nikakova znamenovanja, te se slovo ne smije čitati kao B, a zadnja dva slova A i T su spojena, pa sačinjavaju ligaturu Ant.

Ilok (Cuccium).

U ovom se je mjestu dosele veoma malo rimskih starina našlo, ali će tomu valjda biti razlogom, što se u onom predjelu, gdje se je nalazio rimski grad, nije mnogo kopalo, pa što se na slučajno nađene premete nije mnogo pazilo. Da je u Iloku negda zaista bila rimska naselbina po nekim podacima, koje sam skupio, izvan svake je dvojbe. Neke rimske starine priopćuje već Marsilius,¹ naime tri ulomka stupova, koji su se u njegovo doba nalazili usađeni u zemlju pred malom džamijom i tri rimska sarkofaga. Od jednoga, koji se je nalazio izvan grada nacrtao je reljefni lik sa obijuh užih strana, naime amforu, iz koje niče vinova loza, od koje se na svaku stranu simetrički spuštaju po dvije rozgve sa lišćem i groždem. Moguće je, da se je taj reljef nalazio na užim stranama kojega od ona dva sarkofaga, koji su nacrtani na slijedećoj t. 46, za koje se navodi, da su nađeni izvan gradskih vrata. Na prvom, kojemu je po srijedi zaokvirena ploča za napis, koji je možda bio bojom, zabilježen, nalazi se lijevo ženska figura, odjevena — kako se čini — pasanim

¹ Danubius pannonicomysicus. Hagae Comitum 1726. T. II. t. 45 i 46.

hitonom i himatijem, a desno mladolika muška u kratkom hitonu, oklopu i himatiju, dakle valjda vojnik. Na drugom sarkofagu nalaze se ponešto drugačije izvedene slične figure, od kojih ona muška drži desnom rukom koplje. Katančić¹ priopćuje taj napis bolje od Marsilija, navodeći, da je iz Osijeka, gdje se je u njegovo doba dakle valjda nalazio. Po tom napisu bio je u ovom sarkofagu sahranjen Q. Valerius Severianus, konjanik treće pretorijske kohorte, koji je živio 19 godina, 9 mjeseci i 8 dana, a sarkofag je dala načiniti za njega i za sebe njegova mati Flavia Januaria, koja je u onaj par još živila. Ženski lik na sarkofagu imao je da prikaže valjda Januariju, a muški vojnički njezina pokojna sina Severijana.

Od onih stupovih debala, koje je Marsilius objelodanio, čini se, da se je jedno još do danas sačuvalo. U porti pravoslavne crkve leži naime jedno na oba kraja nepotpuno deblo velikoga antiknoga stupa od granita, kojemu duljina još danas iznosi 2·57 m., a promjeri od prilike 0·47 m. i 0·50 m. Površina mu je skoro posvema oljuštena. Biti će da potječe od kakova hrama rimskoga doba.

U dvoru kneza Baltazara Odescalchija nalazi se u dvorištu desni gornji ulomak rimskoga nadgrobnoga spomenika od lošijega mramora.² Visina 1·10 m., širina 0·64, debljina gore 0·12, dole 0·23 m. Na kamenu su u dva pojasa reljefi: Gore u aedikuli desno poprsje muške togom odjevene figure, a do njega na lijevo ostanci drugoga poprsja. Dole su ostanci od tri mnogo manja lika i drugo slovo obične na nadgrobnim spomenicima formule [D(is)] M(an)ibus. Spomenik je po svoj prilici nađen negdje na teritoriju iločkoga vlastelinstva.

Sl. 97. Rimski žrtvenik, posvećen bogu sunca. Iz Iloka. 1/10 n. v.

Za drugi jedan spomenik u iločkom dvoru nasuprot bi rekao, da će biti strane provenijencije, valjda iz Italije. To je glava jednoga satira,³ koja u visokom reljefu odskače od okrugle mramorne ploče, kojoj promjer iznosi 0·30 m.

Na pravoslavnom groblju iločkom služi još danas kao biljeg jednoga novijega groba mahovinom obrasli rimski žrtvenik, (sl. 97.) 0·52 m. v., 0·42 m. š. i 0·22 m. dubok. Kamen je gore okresan, a odbijen mu je i lijevi gornji ugao. Napis je od mahovine skoro sasvim uništen, tako da se samo u prva dva retka raspoznaju riječi Deo [so]li invicto... Čini se, da su na kamenu bila još tri retka, ali se u njima ne raspoznaje više ni jedno slovo. U sredini urezane su konture ponešto asimetričnoga krsta

Stari rimski grad imao je svoj vodovod. Dokazuje to ovelika okrugla zemljana vodovodna cijev sa nastavkom, kojom se

¹ Geogr. I. 429 br. CCCCXVII. = CIL III 3265. ³ N. m. str. 106.

² Brunšmid u. Kubitschek u Arch. epigr. Mitth. IV (1880) str. 105.

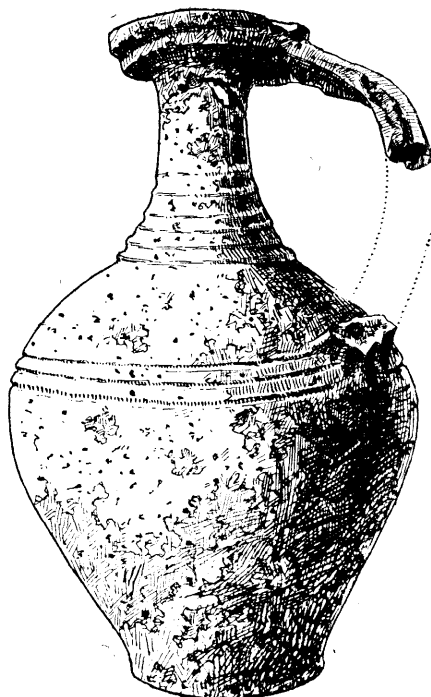
je uticala u svoju susjedu. Ta je vodovodna cijev prije nekoliko godina nađena u gornjoj varoši kod Biljčevića kuće.

Od g. Koste Arsenića, koji se zanimao za starine svoga rodnoga mjesta i njegove okolice, doznao sam i za neka našašća rimskih grobova na raznim mjestima iločkoga atara: Jugoistočno od pravoslavnoga groblja našao je neki Madžarević zarušen zidan rimski grob sa kosturom, iz kojega je ciglju povadio. Po priloženom rimskom novcu carice Fauste, supruge cara Konstantina Velikoga, koji je dospio u zbirku g. Arsenića, dalo bi se reći, da taj grob spada u početak IV. vijeka. U blizini našla su se još tri navodno dječja groba, u kojima su kosturi ležali na jednom redu rimske ciglje, a na gornjoj su strani bili zaklonjeni isto takovom cigljom (žmurnjacima), smještenom na način krova.

Staro jedno valjda rimsko groblje nalazilo se je i na kraju Simićeve strane na općinskom pašnjaku na lijevoj strani od ceste idući prama selu Ljubi. Tu se je više puta dosta na plitko naišlo na čovječje kosti, a g. Kosta Arsenić našao je tu uz jedan kostur jedan rimski krčag, od kojega je bila ručica otkinuta.

Zimi 1893., kada je g. Josip Maljak, učitelj u Iloku jednu parcelu na Alvalugu rigolovao, da ju zasadi američkom lozom, naišao je neposredno kod krsta od prilike u dubljini od 0·80 m. na velik rimski sarkofag od vapnenjaka. Poklopac toga sarkofaga, koji je bio načinjen u obliku krova sa akroterijima na sva četiri ugla, već je u staro doba bio na jednoj strani oštećen, valjda od ljudi, koji su mrtvaca porobili; kod vađenja se je raspao na tri komada. Sâm sarkofag se je izvadio čitav i preneo u dvorište protestantske pučke učione. Visina mu iznosi 0·635 m., dužina 2·05 m., a dubljina 0·865 m. Poklopac je 2·105 m. dug, 0·88 m. dubok i 0·32 m. visok. U sarkofagu po pripovijedanju gosp. Maljaka nije ništa bilo osim zemlje, ali je u neposrednoj blizini izvan njega bila hrpa kostiju, možda kostiju mrtvaca, koje su se tamo bacile, kada je sarkofag bio porobljen. Po prilici 1 m. dalje našao se je jedan krčag sa odlomljenom ručicom (sl. 98.), a u njem navodno pepeo. Krčag, koji je g. Maljak poklonio narodnomu muzeju, sproveden je zelenkastosmeđom olovnom glazurom, a visok je 0·305 m. Slično glaziranih zemljanih posuda iz rimskoga doba dosele se je po Srijemu već veoma često na raznim mjestima našlo.

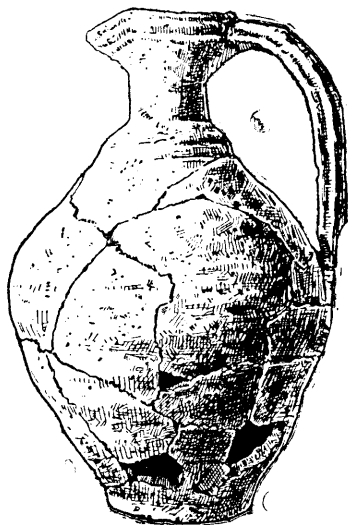
Blizu ovoga sarkofaga našao se i jedan siromašniji rimski grob u trokut sagrađen, kao oni, što ih je našao Madžarević, od ciglje, kojoj su dimenzije 0·41 × 0·395 × 0·075 m. Ciglja se je povadila i također prenijela u dvorište rečene pučke škole.

Sl. 98. Glaziran rimski vrč iz Iloka.
1/3 nar. vel.

Banoštor (Bononia).

Rimski grad na mjestu današnjega Banoštra negda je morao biti dosta znatan, ali se je ovdje dosele dosta malo spomenika i starinskih predmeta našlo. Mnogo se nađe jedino rimskih novaca, kojih ima od početka carstva pa sve do Theodosija i Arcadija. Ja sam u svoje vrijeme ovdje nabavio bakreni novac sa glavama Augusta i tračkoga kralja Roimetalka. Češće se nađu i nikejski novci Severa Aleksandra i Gordijana III i viminacijski.

Sl. 99. Zemljani vrč iz rimskoga groba. Iz Banoštra.
1/4 nar. vel.

Prolazeći g. 1894. kroz Banoštor doznao sam, da se je već više puta kod kopanja zemlje na Milinom brdu odmah ispod groblja našlo starinskih predmeta. Sa žalošću sam morao konstatovati, da mi iskapanje neće imati znatnijega uspjeha, jer se je kopanjem zemlje došlo već gotovo sasma do ruba strmoga obronka, na kojem sigurno nitko nije mogao mrtvaca zakopavati. Prekapajući sa 4 čovjeka ono, što se je još kopati moglo, našao sam jedan grob sa paljevinom, naime u dubljini od 1·30 m. pod površinom vrč tamnosive boje, sa ručkom (sl. 99.), 0·246 m. visok, sa mrtvačkim pepelom. Do vrča nalazila su se horizontalno položena tri kovana željezna čavla, i to sa svake strane po jedan, osim one strane, gdje je ručka.

Pokušao sam kopati i odmah do toga rimskoga groblja na samom obronku onkraj jedne vododerine. Tu sam od prilike 15 m. od onoga groba sa paljevinom našao 0·50 m. duboko pod zemljom u zemlji iskopanu peć, kojoj su se bočine pod uplivom vatre crveno skorile. Ta je peć imala oblik vršanja, kako su se negda kod nas kod kuhanja rabili. Promjer te polukrugljaste peći iznosio je na dnu 1·20 m., a visina od prilike 0·50 m.; napred je već bila razvaljena. Ispred peći nalazilo se mnogo ugljena i pepela, i jedan nepravilan komad kamena (0·20 × 0·15 × 0·08 m.), kojim se je valjda njezin otvor zatvarao. Bila je to valjda krušna peć, a da li spada u rimsko ili koje kasnije doba, to se ne da ustanoviti.

Prije dulje vremena našao je Stevan Milanov (Đuričković), kopajući na općinskom zemljištu Darošu, u drugom aršovu neke željezne predmete rimskoga doba, ali ih je većim dijelom pogubio. Vidio sam u njega još željeznu sjekiru sa širokim zavojitim sjecalom, škare oblika velikih krojačkih škara, četiri kosira; motiku ili budak, nekakove podkovicice neobičnijega oblika i neke druge predmete već je bio izgubio.

Prije više godina našao je Proka Veličković, gradeći plot oko svoga dvorišta, poklopac rimskoga sarkofaga obična oblika, koji sada leži u njegovom dvorištu blizu bunara.

Mitrovica (Sirmium).

G. Ignjat Jung, revni muzejski povjerenik i mnogogodišnji stalni dopisnik ovoga časopisa, poslao je sredinom travnja 1901. narodnomu muzeju jedan mali rimski žrtvenik od pješčenjaka, što ga je on našao na hrpi kamenja kog g. Ignjata Andraške, sitara u Mitrovici, trg sv. Dimitrije br. 18, koji ga je darovao muzeju. Žrtvenik, koji je samo 0.315 m. vis., 0.17 m. šir. i 0.115 m. dubok, ima gore široku okruglu izdubinu sa 3 cm. dubokom rupom na sredini, što dovoljno dokazuje, da je tu bio učvršćen jedan kipiće i to, kako iz zavjetnoga napisa možemo zaključivati, božice osvete (Nemesis). Naslaga cementu nalična maza sa pri-miješanim sitnijim šljunkom svjedoči, da je spomenik negda, i to valjda već u rimsko doba, negdje bio kao građevni materijal uzidan.

Napis, koji je u 3. r. ponešto nejasan, glasi: NEMESI
 NEMESI Aug(ustae) C(aius?) Larinin(us?) v(otum) s(olvit) l(i-
 AVG bens) m(erito). — Kult božice Nemeze, koja se je po ovom
 C·LARININ spomeniku i u Sirmiju štovala, bio je osobito u Daciji veoma
 V·S·K·M· raširen. U Doljnjoj Pannoniji imala je ona osim u Mitrovici
 samo još u Starom Budimu (Aquincum)¹ svoj hram, a u Gornjoj
 Pannoniji našlo se je njoj posvećenih spomenika u Andautoniji (Ščitarjevo kod
 Zagreba),² Savariji (Szombathely),³ Scarbantiji (Šopronj)⁴ i Carnuntu (Deutsch Alten-
 burg kod Beča).⁵ Iz ostalih podunavskih pokrajina⁶ o njenom je kultu malo po-
 znato, a iz Dalmacije nema dapače nijednoga spomenika, koji bi ju spominjao.

Petrovci kod Rume (Bassiana).

U južnom šamcu rimskoga logora, koji se nalazi na sjevernoj strani odmah do sela, leži odmah do prvoga mosta gore i dole desno nepotpuna nadgrobna ploča od vapnenjaka, 0.81 m. vis., 0.72 m. šir. i 0.14 m. debela. Napis u ponešto udubljenom dijelu između dva pila-
 stra sa jednostavnim bazama mogao bi spadati od prilike u III. stoljeće poslije Krista. Po mojem je prijepisu priopćen u dodacima CIL III 15085, a glasi:.... o D[ase]n[t]is(?) filia
 [an]n(or)um XX M(arcus) Ulpus
 Dasius posuerunt pater filiae
 pient[iss]imae et Ulp[i] (?)
 Lu[cc]aius [et] Capito Prim[iti-
 vus?] Crescens [sorori] pient[is-
 5
 co-
 lum-
 na
 10

OD
 NIS · FILIA co-
 NXX · M · VLPI lum-
 na
 VS · DASIVS · POSVER
 VN · PATER · FILIAE ·
 PIENISSIMAE · ET
 · VLPI /// LV /// IVS · I
 CAPITO · PRIM
 CRESCENS
 · PIENTI

¹ CIL III 3484, 3485, 10439–10442.

² CIL III 4008.

³ CIL III 4161, 10911.

⁴ CIL III 4241=10939.

⁵ CIL III 11121, 11153; Arch. ep. Mitth. XX str. 236 i sl.

⁶ Viminacium u Gornjoj Moesiji CIL III 8107, 8108. Teurnia u Noriku CIL III 4738. Napis iz Viruna CIL III 4805 valjda ne spada ovamo.

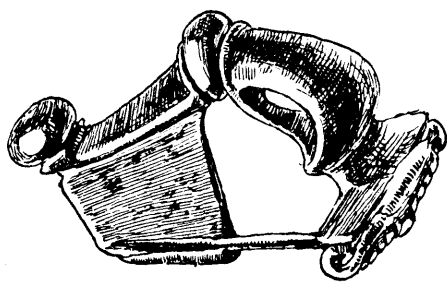
simae]. Gore manjka valjda samo jedan redak sa D(iis) M(anibus) i veći dio retka, u kojem je bilo pokojničko ime. Kamen je donešen iz neposredne blizine, gdje se je odmah kraj logora našlo više grobova. Iz toga groblja potječe nekoliko predmeta, koje mi je lanjske godine predao kao dar za narodni muzej g. Franjo Seč, nadinžinir u Mitrovici. Među njima spominjem:

1. Zlatan prsten, koji je samo dijete moglo nositi (17×16 mm.); na širem prednjem dijelu (10 mm. šir.) prilotana je ovalna pločica sa dvije rukujuće se ruke u reliefu. (Sl. 100. gore lijevo).

2. Zlatna naušnica od žice svinute u obliku kvačice, sa malim zrnom od zelenoga stakla na donjem kraju; vis. 23 mm. (Sl. 100. gore desno).

3. Nesastavljena narukvica od srebrne prema krajevima tanje žice sa pomičnim duguljastim privjeskom; promjeri 90×84 mm. (Sl. 100.).

4. Dvije bronsane fibule, od kojih je jedna posrebrnena, sa dugmenčetom (fali) i ornamentovanim poprječnim štapićem na glavi, u kojem se igla pomiče na šarnir; duž. 47 odnosno 55 mm. Ovaj se oblik ne javlja prije druge polovice III. vijeka.

Sl. 101. Srebrna fibula iz Petrovaca.
Nar. vel.

Sl. 100. Rimski predmeti iz Petrovaca (zlatan prsten i naušnica, srebrna narukvica i ženska glavica od stakla). Nar. vel.

5. Zemljana lampica sa dva nosca i dvije rupice za pomicanje stijenja; tanjurić razbit. Ostrag je vertikalno nastavljen trouglast nastavak, na kojem je u reliefu nekakov biljevni ornament (stablo?). Lampica, koja je valjda samo prigodom pogreba bila u porabi, razbila se, kada se je našla, ali se je mogla restaurovati. Na dnu loše otisnut retrogradni pečat Victori

6. Mala staklena bočica sa parfum, sa čunjastim tijelom i dugim vratom, 47 mm. vis.

7. Mala ženska glavica od stakla, 23 mm. vis., kojom je bila urešena neka staklena posuda. (Sl. 100. dole).

Možda iz istoga je groblja masivna fibula od srebra sa člankom na proveslu i velikim dugmetom na gornjem kraju nožice; igla, koja je otkinuta, izilazi iz dvostrane špirale (sl. 101.) Darovao g. Pretner inžinir u Mitrovici.

Dobrinci (kotar Ruma).

Jugozapadno od sela našao je u proljeće 1900. seljak Jovan Bošković, kada je na svojoj zemlji izlijevao hrčkove, malen rimski sarkofag (sl. 102.) neobična oblika. Sastojao je od 0.81 m. dugoga okrugloga stupa od vapnenca sa promjerom od 0.32 m., koji je na gornjoj strani na duljinu od 0.54 m. i širinu od 0.18 m. izdubljen 0.11 m. duboko. Bio je poklopljen poklopcem, otesanim u obliku krova, 0.60 m. dugim i 0.28 m. širokim sa najvećom visinom od 0.15 m.

Okolo toga sarkofaga bilo je čitavih rimskih cigalja, valjda od izidane rake, u koju je sarkofag negda metnut bio, a jedna od njih je zajedno sa sarkofagom i poklopcem po nalogu upravitelja općine Čede Popovića prenešena u općinsku zgradu. Po iskazu Boškovićevom u škrinjici se je nalazio samo mrtvački pepeo; drugi seljaci doduše vele, da je unutra bila i malena čupica tobože puna novaca, ali to nije vjerojatno, jer se veća količina novca u opće nije običavala metati u grobove, a po gotovo ne u tako siromašne, kao što je to bio ovaj dobrinački. Sarkofag i poklopac su drugi seljaci razbili, nadajući se valjda, da će naći u kamen tobože zalivenih novaca. Tomu su krive kojekakove bezsmislene babje priče, u koje se na štetu starih spomenika po Srijemu vjeruje, pa ih seljaci razbijaju, gdje god im se za to prilika zdesi.

Sl. 102. Rimski sarkofag iz Dobrinaca. $\frac{1}{15}$ n. v.

Šimanovci (kotar Zemun).

Više puta sam već na pravoslavnim grobljima u Slavoniji, naročito u srijemskoj županiji našao rimskih spomenika sa napisima ili reljefima, arhitektonskih komada i tesane građe, tako da mi je već gotovo prešlo u običaj, da ih, ako samo mogu dospjeti, obiđem. Vidio sam dosele takovih spomenika na grobljima u Bijelom brdu, Iloku, Petrovcima i Mihaljevcima, a čuo sam, da se jedan nalazi i na klimentinačkom katoličkom groblju u Nikincima. Nasuprot toga pojava nisam dosele zamijetio na nijednom drugom starijem katoličkom groblju,

premda sam ih tečajem vremena više pohodio. Kao kod drugih pogrebnih običaja u pravoslavnoga dijela našega naroda, biti će da tu imademo preostatak staroga običaja, koji je donešen iz predjela, gdje je taj običaj kod stranoga nekoga življa vladao, s kojim je naš narod negda stojao u nekom saobraćaju, a to bi mogao biti grčki živalj. Pijetet, koji se osjeća spram pokojnih članova svojte, zahtjeva, da im se zadnje počivalište trajno i vidljivo označi nekim biljegom. Kao takov nije dostatan samo grobni humak, koji će se tečajem vremena izravnati; trajniji biljeg je tesan kamen, koji se ističe već svojim oblikom, nešto što dakle u neku ruku odgovara starogrčkoj steli. Gdje nije bilo klesara pri ruci da kamen oteše i unj napis zarezže, tamo bi se uzeli slučajno nađeni stari spomenici ili građa iz starih razvaljenih ili polurazvaljenih zgrada, da se metnu kao biljeg na grob, baš kao što je to bilo u običaju kod predašnjih i današnjih Grka. Takovi bi spomenici tečajem vremena naravno veoma stradali, jer su bili izvrženi nevremenu i rastvarajućemu uplivu raznih alga i mahovina, koje im uništavahu površinu i napise posvema izbrisaše, što se sve ne bi dogodilo, da su u zemlji ostali. Ali gdje koji bi se kamen ipak spasao, ako bi se naime sretnim slučajem prevalio tako, da bi ležao na onoj strani, na kojoj su se nalazili napis ili nacrt. Gorje bi prošli oni stari spomenici, za koje se je našla „vješta“ ruka, koja je ne obazirući se na tragove starijega napisa ili reljefa, urezala krst ili novi ćirilicom pisani napis, a osobito radikalni majstori znali bi, prije nego što će takov „novi“ spomenik načiniti, sa staroga otesati sve ono, što je dotle na njem bilo. Ovo neoprostivo postupanje, koje odaje posvemašnje pomanjkanje štovanja spram starih ostanaka i spomenika, koji pričaju o davno prošlim vremenima i narodima, u kojem se odrazuje neko materijalistično shvaćanje, koje vidi u spomeniku samo materijal, od kojega je načinjen, ne pojimljući njegove idealne strane, nije u ostalom ograničeno samo na pravoslavni dio našega naroda. Ako ni u čem drugom, a ono se mora žalibože priznati, da su barem u uništavanju ili nečuvanju starih spomenika i građevina katolici i pravoslavni uvijek složno i jednako bezobzirno postupali, ne štedeći u svom neznanju niti ostanaka iz svoje vlastite prošlosti, pojava, koja je kod nižih slojeva skoro svih kulturnih naroda karakteristična.

Sjećajući se, da sam baš u bližnjoj okolici na grobljima našao mnogo rimskih spomenika i građe, nisam propustio, a da ne obidem prigodom svoga putovanja po srijemskoj županiji u jeseni 1900. i šimanovačko groblje. I nije me nada prevarila, jer sam tamo našao odmah dva rimka spomenika, koje sam pomoću u blizini stanujućih Cigana nekako odkopao i pregledao.

Prvi je komad bio gornji ulomak profilirana rimskoga žrtvenika (ara) kojemu manjka samo odgovarajuće profilirano podnožje i ulomak sa dijelovima najdoljnijega retka. Ulomak, koji je po mojem prijepisu u CIL III 15084 objelodanjen, je 0'64 m. visok, a gore 0'45 m. širok i 0'30 m. debeo; uži komad sa napisom ima širinu od 0'35 m. i debljinu od 0'27 m. Na gornjem dijelu pročelja nalazi se jednostavni listovni ornamenat. Napis glasi: I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Ael(ius) C[el]l[s]inus, mil(es) leg(ionis) II adiut(ricis)..... v(otum) [s(olvit)

· I · O · M ·
A E L · C E L
S I N V S · M I
L · L E G · Π · A D
I V · T · Q · V E S
V S L J M

l(ibens) m(erito)]. — Napis, koji je prema zavjetu bogu Jupiteru dao načiniti Aelius Celsinus, vojnik druge legije sa pridjevkom *adiutrix*, kojoj se je logor nalazio u Aquincu (Stari Budim), nije najbolje sačuvan, a mjestimice kao da ni prvobitno nije bio dobro zabilježen. Opravdano sumnjam, da marmorarius (klesar) nije baš najbolje bio u tajne alfabeta upućen. Tako mu n. pr. slovo E i S u imenu Celsinus ne odgovaraju pravomu obliku tih slova, zadnja dva slova petoga retka nisu potpuno urezana, a mjestimice (n. pr. u 1. i 5. retku) ima suvišnih rastavnih znakova. Meni je stoga vjerojatno, da je netko slova bojom na kamen namaljao, a nepismen klesar da ih je urezao. Samo tako se može protumačiti, što na neozlijeđenim mjestima kamena ima polovično usječenih slova; ono naime, što mu se je kod posla slučajno izbrisalo, klesar nije izvukao. — G. Dr. Petar Marjanović, općinski liječnik u Šimanovcima, koji se za spomenike svoga područja živo zanima, obećao mi je, da će nastojati, da se taj spomenik od daljnjega propadanja sačuva i u narodnom muzeju pohrani.

Na kraju groblja ukaza mi se mnogo veći potpun rimski žrtvenik od vapnenjaka (1.02 m. visok, 0.45 m. odnosno 0.40 m. širok i 0.35 m. odnosno 0.275 m. debeo) sasma obrasao bagremovim trnjem. Moje očekivanje, da bi na njem još mogao biti sačuvan rimski zavjetni napis, nije se obistinilo, nego sam morao na žalost konstatovati, da je prvobitni napis otesan, a njegovo mjesto danas zaprema još prije 120 godina ćirilicom zapisani napis:

sic	З ѿ Ъ П О Ч И
	РА Е Ъ О Ж И И
	СРЕТА ПОЖИВЕ
1781	80
	АѢТ

Prezime pokojnoga Srete nije zabilježeno.

I inače po šimanovačkom groblju ima više komada starorimske građe od kamena bez ikakove važnosti. Jedan komad nalazi se u blizini groblja u polju blizu cigljana, a navodno se na mnogo komada naišlo na sjevernoj strani sela na predjelu „Selište,“ gdje se je valjda rimsko naselje nalazilo.

U predjelu Vrtlozi sjeverno od Šimanovaca u rimsko je doba bilo groblje. Oko 18. prosinca 1893. naiđe Damjan Mandić (kbr. 27) na svojoj njivi na zidan grob, za koji mu je kod oranja bio plug zapeo. On i njegov sin Ljuba ga otkopaše, ciglju povade i kući odvezu. U grobu, koji je navodno 2.30 m. dug 0.80 m. šir. i 1.60 m. (?) dubok bio, da se je nalazio kostur od mlađega čeljadeta bez ikakvih priloga. Poradi toga našašća imao je Mandić bez potrebe okapanja, jer ga je netko bio pozlobio, da je tobože našao blago, a da nije oblasti prijave podnio. (Muzejski spisi g. 1895. br. 97).

Godine 1898. našla su se istočno od sela, a lijevo od ceste i opet dva zidana rimska groba, ali se prilozi nisu sačuvali.

Po pripovijedanju bio je sjeverno od sela na „Tapavicama“ velik stup, koji bi po opisivanju mogao biti miljokaz, ali ja i g. Dr. Petar Marjanović uzalud smo ga tražili.

Mihaljevci (kotar Zemun).

I na mihaljevačkom pravoslavnom groblju ima na grobovima više ulomaka od kamenih građevnih greda, ulomak gornjega dijela od stupova debela

i veoma oštećen desni lav od poznate i sa drugih srijemskih nadgrobnih spomenika tipične grupe dvajuh počivajućih lavova.¹ Vrijedno bi bilo, da ga tkogod od posvemašnje propasti sačuva, na koju je svojom sadanjom uporabom odsuđen.

Cesta, koja idući istočnim smjerom spaja Mihaljevce sa cestom, koja vodi iz Šimanovaca u Karlovčić, siječe poljski predjel „Staro selo“. Nema sumnje, da je tu negda stajalo nekakovo naselje, pa i danas se posrijed polja bijeli oveći komad tesanoga kamena vapnenjaka, za koji ja ne dvojim, da je barem prvobitno bio rimskoga porijetla. Nisam mogao doznati, da li se i kakovi se predmeti na „Starom selu“ kod poljskoga rada nalaze, pa stoga ni ne mogu reći, kojemu li vremenu to naselje pripada. Čuo sam doduše za nekakova dva velika željezna „turska“ noža (ili sablje), koje je prije 5—6 godina negdje u mihaljevačkom ataru Živojin Sekulić našao, ali nalaznik nije mogao, da se sjeti, gdje su mu, a njegova je kći direktno zanijekala, da bi štogod o takovu našašću znala. Sirota bojala se valjda, da ne bi po seljaka čovjeka nastale kakove neprilike, kada se gospoda propitkuju za ono, što je on na svojem vlastitom posjedu našao. Nadati se je u ostalom, da će spomenuti g. Dr. Marjanović kao domaći čovjek moći pobliže doznati, što je u stvari s tim mačevima i da će od ljudih dobiti sitnijih predmeta sa „Staroga sela,“ tako da će se doba naselja moći ustanoviti.

Sudeći po pripovijedanju seljaka izorava se rimska ciglja kod Tri ante kraj martovačke bare i to na predjelu, koji je 20—30 jutara velik, a i na gredi „Spajinska bara“ nalazi se kod oranja cigalja ogromne veličine, koje će dakle valjda biti rimske.

Južno od sela ima jedna hunka okrugla oblika, kojoj je materijal izvađen iz odubokoga šamca, koji se oko nje nalazi. Na njoj sam našao samo neznatnih hrba od posuda i sitnijih kamenčića, pa mi se i obzirom na to, što je objekt tako malen, da bi na njem bilo mjesta samo za jednu koljebu, ne čini vjerojatna pomisao na naselje neolitičkoga doba, koja toj hunki oblikom drugdje po Slavoniji i Srijemu odgovaraju. Kako takovih malih hunka u onom kraju Srijema ima više — jedna joj je na dohled — i kako se baš nekako nalaze u onom potezu, kojim je tekla međa između Austrije i Turske iza Karlovačkoga mira (1699), to mi se čini mnogo vjerojatnijim, da joj je bila svrha da označi državnu među.

Prhovo (kot. Zemun).

G. Dr. Petar Marjanović, općinski lječnik u Šimanovcima upozorio me je na jedan rimski spomenik, uzidan u štali njegove kuće, koji je on prije kratkoga vremena dovezao bio iz Prhova, gdje se je već dulje vremena u dvorištu seoske krčme nalazio. Na moju molbu dao ga je opet iz zida izvaditi, pa ga je poklonio narodnomu muzeju, a općinsko poglavarstvo šimanovačko dalo je besplatno podvoz do slijedeće željezničke postaje.

Kamen je nadgrobnni spomenik rimski (sl. 103.) od pješćenjaka, 0.53 m. visok, 0.55 m. širok i 0.20 m. debeo. Zaleđe spomenika čini školjka, od koje je

¹ Sr. Vjesnik n. s. IV str. 35, 194, 196.

gornji rub otkrhan. U toj školjci nalaze se dva napred okrenuta odjevena poprsja, desno bradato muško, a lijevo žensko sa frizurom, kako je u prvoj polovici drugoga vijeka u modi bilo. Lica, naročito muško, veoma su otučena, a povrh toga još je i cijela površina spomenika rastrošena. Ova školjka sa poprsjima bila je jednom željeznom peticom, od koje se je udubina na doljnoj strani spomenika sačuvala, nastavljena na kamenu podstavak, na kojem se je valjda nalazio napis.

Prhovski spomenik zanimiv je poradi svojega oblika, jer je prvi dosele poznati primjerak iz Hrvatske i Slavonije, na kojem se je upotrijebio motiv školjke kao zaleđe za portrete pokojnih osoba. I u drugim podunavskim krajevima veoma rijetko susretamo spomenika ove vrste.

Pita se, da li je taj spomenik u rimsko doba u Prhovu stojao. Po gosp. Dr. Marjanoviću kamen je iskopan na sjeveroistočnom uglu Đurđevićevoga vrta preko puta od pravoslavne crkve, ali kako su se negda rimski kamene spomenici po Srijemu daleko razvozili od onoga mjesta, gdje ih se našlo, to nije isključena mogućnost, da je od drugud u Prhovo dovežen. Najprije bi tu pomišljao na obližnje Petrovce (Bassiana), koji su kamene građe dali i za građevine, što ih je despot Đorđe Branković izvodio u mnogo udaljenijem Kupinovu.¹ Na površini prhovskoga spomenika još i sada ima naslaga od maza, koji ne potječe od uzidivanja u Šimanovcima, nego iz starijega vremena, a to nam dokazuje, da je spomenik negda služio kao građevni materijal za neku valjda sredovječnu zgradu.

Sl. 103. Rimski nadgrobni spomenik iz Prhova. $\frac{1}{12}$ n. v.

Surduk (Rittium).

Surduk, gdje je stojala postaja Rittium rimske državne ceste uz Dunav znatnije je nalazište starina,¹ ali razmjerno malo ih dođe u narodni muzej, pošto isti ovdje nema povjerenika, koji bi se pobrinuo, da ih od svijeta pokupi i muzeju na otkup pošalje. Prolazeći mjestom ja sam u novije doba nešto predmeta i starih novaca kupio, ali mnogo više se je navodno prodalo u Zemun i prolazećim agentima. Među novonabavljenim predmetima napominjem:

1. Srebrna fibula (sl. 104.), sastojeća od *à jour* probijene deblje uresne pločice u obliku stilizirane triquetre, na koju je dole pričvršćena dvostrana spirala sa tetivom, iz koje izilazi igla, koja bi se zakvačila u podulji dole svinut nastavak, koji zastupa nožicu igle. Širine pločice 31, 31 i 26 mm.

2. Srebrn prsten (sl. 105.), na prednjoj strani ponešto na šire iskovan, neurešen; ostrag puknuo. Najveći promjeri 19×23 mm.

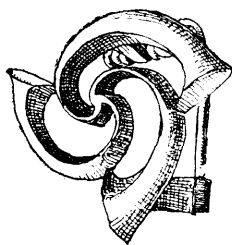
¹ Isp. Vjesnik n. s. IV. str. 198.

² Isp. Viestnik n. s. I str. 180.

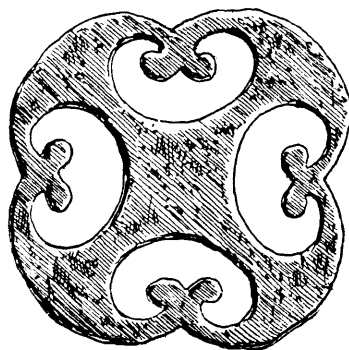
3. Okrugla pločica bronsana prstena, 16·5 mm. u promjeru, na kojoj je urezana svezana kitica cvijeća, koja svojim oblikom sjeća na stilizirani liljan. Sitnije cvijeće ispunja prazni prostor polja. Slične rezbarije veoma se često pojavljuju na starom bronsanom i srebrnom prstenju, što se po Slavoniji nađe.

4. Ulomci od tri bronsane fibule IV. vijeka na oblik luka sa poprječnim štapićem, koji na oba kraja završuje dugmetima na oblik lukovice (Armbrust-fibel mit Zwiebelknöpfen). Jedan je primjerak nađen u grobu, koji je kiša otrpala na strmom putu, što se desno od crkve spušta prema Dunavu.

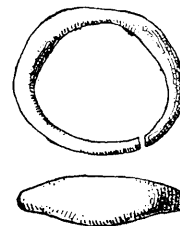
5. Uresna pločica od bronsa, a jour probijena, na oblik krsta (sl. 106.), kojemu krajevi završuju polumjesečastim nastavcima. Ostrag jaka petlja, kroz koju se je valjda provukao kakov kajiš. Šir. 50 mm.

Sl. 104. Rimska srebrna fibula iz Surduka. Nar. vel.

Sl. 106. Uresna pločica od bronsa. Iz Surduka. Nar. vel.

Sl. 105. Rimski srebrna prsten iz Surduka. N. v.

6. Bronsana žlicica sa okruglim nastavkom za grabljenje. D. 55 mm.

7. Bronsan predmet u obliku žira prekonaravne veličine, ispunjen olovom. Služio je kao utez na kantar u ili kao komilo (Senkel). Manjka komad kapice sa ušicom, kojom se je privješao. D. 50 mm, najveći promjer 37 mm.

Novi Banovci na Dunavu (Burgenae).

O ovom nalazištu neolitičkih, rimskih i sredovječnih starina u ovom sam časopisu¹ već jedanput opširnije pisao. I kasnija našašća potvrdiše, da je ono veoma bogato navlastito sitnijim predmetima, koji su služili u svagdanjem životu. Oko sakupljanja tih predmeta veliku si je zaslugu stekao g. Mijo Fakundini, učitelj u Novim Banovcima, koji je jesenas premješten u Surčin. Njegovoj pažnji i nastojanju² ima se zahvaliti, da je narodni muzej odavle mogao povrh rimskih

¹ Viestnik n. s. I. str. 172—180. Isp. Patsch u Bos. Glasniku 1896, 283 i u Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie III¹ Col. 1062.

² Isp. njegove izvještaje u Vjesniku n. s. IV 220 i sl.

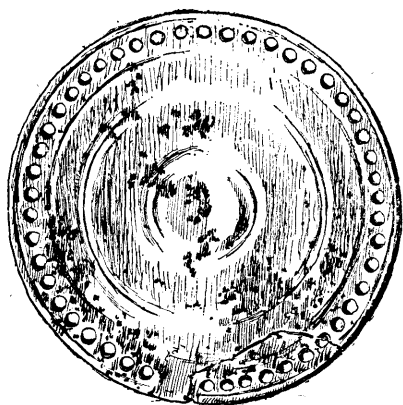
i sredovječnih predmeta nabaviti i prilično lijepu kolekciju starina iz vojničkih grobova la tenske perijode. U zvanju muzejskoga povjerenika zamijenio ga je, kada je otišao, domaći učitelj g. Roman Posavac, od kojega se pravom može očekivati, da će sa svojim vrijednim predšasnikom držati jednak korak. Zauzet sabirač starina i starih novaca je i gostioničar Fridrik Wenzel, domaći čovjek, koji ih rado uz primjerenu odštetu ustupa narodnomu muzeju ne mareći za kojekakove prolazeće agente.

Ovdje navodim samo jedan dio predmeta iz velike množine, što su zadnjih godina iz Novih Banovaca u narodni muzej došli:

1. Andrija Kajoš iz Novih Banovaca kbr. 80 doneo je u svoje dvorište ulomak jednoga nadgrobna spomenika sa napisom (sl. 107.) od vapnenjaka, koji se je pojavio, kada se je kod njegove kuće odronio dunavski bajer. Vis. 0·20 m., šir. 0·35 m., debljina 0·28 m. Sada je u muzeju. Ima se valjda nadopuniti: . . . con[iugi pientissi]mae . . .

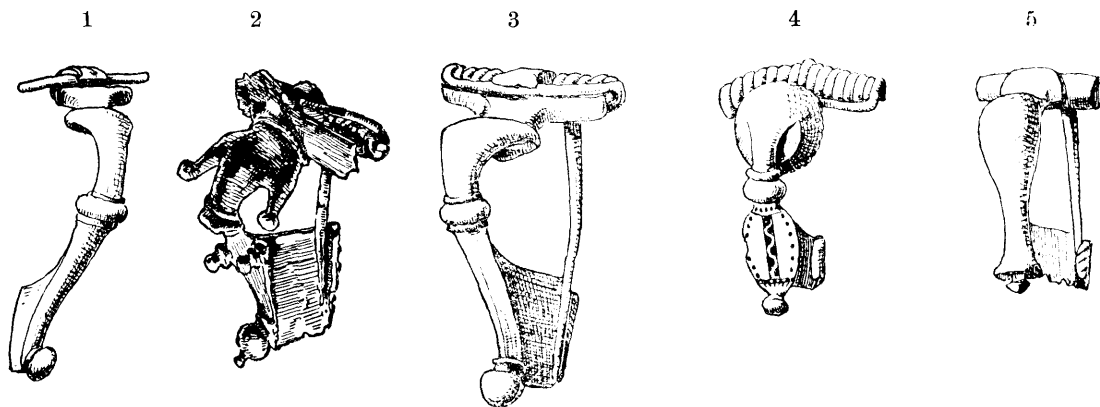

Sl. 107. Ulomak napisa iz Novih Banovaca. $\frac{1}{16}$ n. v.

Sl. 108. Rimsko ogledalo od bijele kovine. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

2. Iz jednoga groba potječe jedno ogledalce (sl. 108.) od bijele ugladene kovine 77 mm. u promjeru, urešeno na naličju sa više koncentričnih kolobara i nizom manjih rupica blizu ruba. U tom je grobu još nađeno: sjecalo jedne željezne škljoce, 88 mm. d.; staklena bočica, 85 mm. d., sa čunjastim tijelom i dugim vratom; na jednoj strani glatko, a na drugoj narovašeno, dva puta probušeno zrno od crnoga stakla; dva neznatna ulomka od različitih narukvica od crnoga stakla, dva komadića željeznih štapića i obična zemljana firmalampica, 87 × 55 × 29 mm. sa pečatom.

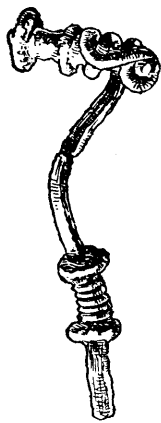

Sl. 109. Srebrne rimske fibule iz Novih Banovaca. Nar. vel.

V R S V L I

U narodnom muzeju se je iz Novih Banovaca nakupio priličan broj srebrnih predmeta, među kojima je najviše kojekakovih nakita, i to:

3. Pet srebrnih rimskih fibula (sl. 109.). Dvije (sl. 109, 3 i 1) spadaju u red onih fibula ranijega carskoga doba, koje Tischler¹ nazivlje rimskim provincijalnim fibulama sa jednim dugmencetom i punom kvačicom za iglu. To dugmence se nalazi na proveslu, a osim toga je drugo oblo na kraju nožice. Duž. 44, odnosno 41 mm.; potonji primjerak je izvitlavit i bez igle i špirale. — Treća fibula (sl. 109, 2) sasma je srodna ovima, ali se proveslo na glavi raširuje polumjesečasto, a male krugljice se nalaze na krajevima toga polumjeseca i na obje strane na proveslu tamo, gdje započimlje nožica. D. 39 mm. — I četvrta fibula (sl. 109, 4) spada u istu vrstu. Kod nje je proveslo na glavici veoma debelo, a na nožici pločasto i ornamentovano; igla manjka; d. 33 mm. — Peta fibula (sl. 109, 5), 27 mm. d., je t. zv. fibula na koljence sa poluokruglom pločicom na glavici.² Spada od prilike pod konac drugoga ili u početak trećega vijeka.

Sl. 110. Srebrna rimska fibula iz Novih Banovaca. Nar. vel.

4. Neobičnijega je oblika jedna nepotpuna srebrna fibula (sl. 110.), 51 mm. duga. Na doljnjem kraju provesla, gdje počimlje sada nepotpuna nožica nalazi se profiliran poluvaljkast članak; na glavi proveslo prelazi u nepotpunu špiralu, koja se omata oko štapića sa sličnim člancima (od kojih jedan fali) na oba kraja.

5. Srebrna igla ukosnica (sl. 111.) sa okruglom masivnom glavicom, 147 mm. duga.

6. Srebrna ogrlica (sl. 112.) od 3 mm debele prema krajevima sve to tanje žice. Na krajevima svinuta u ušice, koje jedna u drugu zahvaćaju tako, da se ogrlica bez odmatanja žice ne može otkvačiti.

Sl. 111. Srebrna igla ukosnica iz Novih Banovaca. Nar. vel.

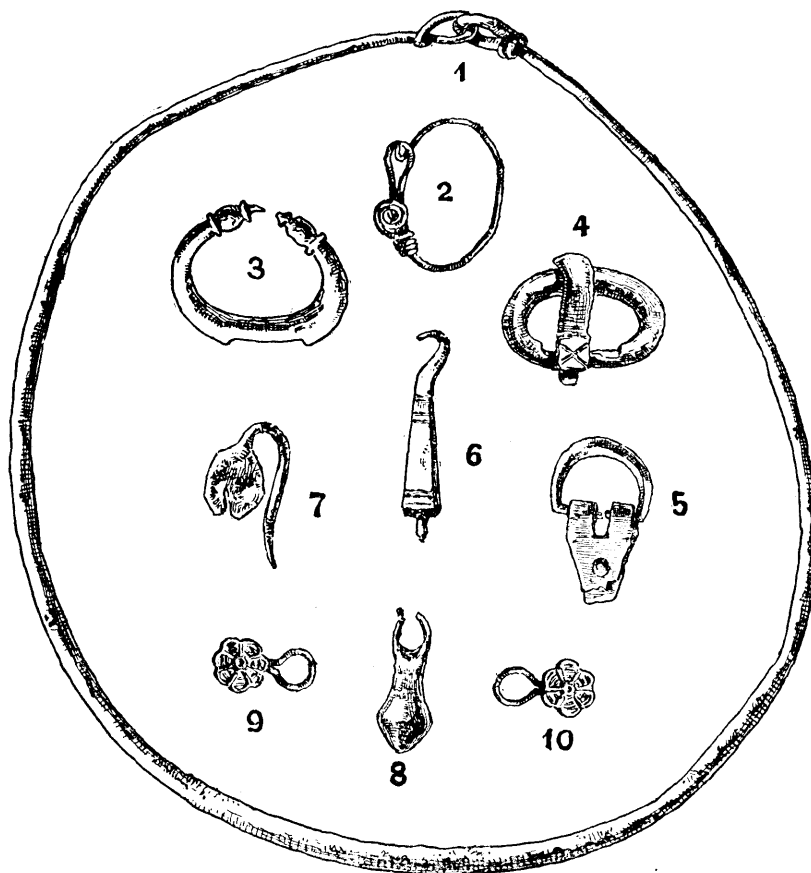
7. Srebrna naušnica (sl. 112, 2) od tanke žice, koja je na jednom kraju svinuta u zamčicu, na što se je žica dvaputa špiralno savila, jedanput ispred, a drugi put oko sebe same. U prvu plosnatu špiralu bilo je možda umetnuto kakovo zrno ili kamećak. Drugi kraj žice, koji bi se promolio kroz uho, završuje kvačicom, koju bi se u spomenutu zamčicu zakvačilo. Promjer 23 mm.

8. Srebrna naušnica (sl. 112, 7) od kvakasto presavinute dole zašiljene

¹ Tischler u djelu Gurina od A. Meyera ² Tischler n. m. str. 32.
str. 28.

žice, koja na drugom kraju završuje 10 mm. širokom tankom pločicom. U ovoj se raspoznaju dvije udubine, a to dopušta mogućnost, da je negda mogla biti urešena emajlom, kojemu sada više nema traga. D. 20 mm.

9. Srebrni privjesci od naušnica: jedan (sl. 112. 8,) u obliku masivnoga dvočunjastoga dugmeta sa ušicom, koja se uslijed dugotrajne porabe gore prolizala, duž 19 mm.; drugi (sl. 113) od savijane i omatane žice, nekako na oblik

Sl. 112. Rimski srebrni predmeti iz Novih Banovaca. Nar. vel.

osmice, vis. 23 mm.; treći (sl. 114, 1) u obliku kolobara četverouglasta prereza, kojemu se oba tanja kraja omataju oko žice protivnoga kraja. Promjer 29 mm.

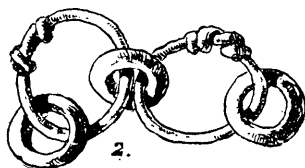
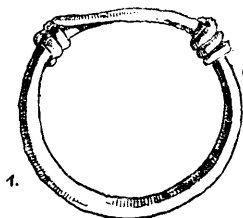
10. Ulomak narukvice od okruglo smotanih članaka od srebrne žice, koji su među sobom dva po dva vezani masivnim karičicama od tamno sive kovine. (Sl. 114, 2).

11. Srebrne pređice od kajiša: jedna vrsta (sl. 112, 4) zastupana sa dva ponešto različna 22 mm. odnosno 18 mm. duga primjerka, sastoji od ovalno savinute debele žice, na koju je nataknut pomični trn. S njom je srodna druga vrsta (sl. 112, 3), zastupana također sa dva primjerka, gdje je trn bio nataknut na dva šiljata okrajka, od kojih se jedan otkinuo, uslijed čega je trn opao. D. 24 mm.;

oba primjerka razlikuju se samo time, što je kod jednoga tijelo četverouglastoga prereza, a kod drugoga okrugloga. Treća vrsta (sl. 112, 5) ima oblučno proveslo, koje je na kajiš ili tkaninu vezano duplom limenom pločicom, kroz koju se probio čavao. D. 23 mm. Svi su ovi komadi iz kasnijega rimskoga vremena.

Sl. 113. Srebrna rimska naušnica iz Novih Banovaca. Nar. vel.

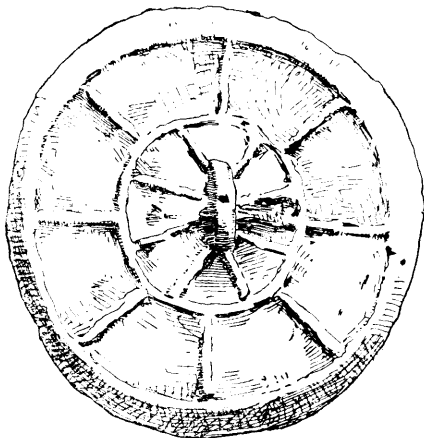
Sl. 114. Rimski srebrni nakiti iz Novih Banovaca. Nar. vel.

Sl. 115. Ulomak narukvice od kositra iz Nov. Banovaca. Nar. vel.

12. Dvije srebrne kopčice (sl. 112, 9 i 10), sastojće od petlje i pločice u obliku šestero odnosno sedmerolatična cvijeta, na kojoj je dole ujedno i kvačica, kojom se je jedna kopča zakvačila u ženku od druge. D. 14 mm.

13. Srebrna igla za kačkanje (sl. 112, 6), 29 mm. d., načinjena od maloga štapića četverouglasta prereza, koji je gore u kvačicu savijen, a dole sproveden šiljatom peticom, da se može u drveni ili koštani držak utaknuti. Na doljnjem kraju i na sredini urezana su po 3—4 zareza.

Sl. 116. Ogledalo od kositra iz Novih Banovaca. Nar. vel.

14. Osim srebra rabila je za nakite i neka crnkastosiva kovinska smjesa, koja će valjda biti kositar. Od nje je bila jedna narezuckana otvorena narukvica, koja je sigurno na oba kraja završavala plosnatim zmijskim glavama (sl. 115).

15. Od iste kovine je također jedno malo okruglo ogledalce. Jedna strana, na koju se je ogledavalo, sasma je ugladena; na drugoj (sl. 116.) su dvije koncentrične reljefne kružne crte. Plohe omedene vanjskim i nutarnjim krugom rasječene su sa četiri premjera svaka na osam polja, od kojih su ona nutarnja dosta nepravilna. Po srijedi nalazi se debela probušena gukica, kroz

koju se je provukla žica ili uzica, na kojoj se ogledalo nosilo ili držalo. Ova vrsta kovnih ogledala veoma se obično pojavljuje u velikim kavkazkim nekropolama, koje spadaju u doba kasnijih rimskih careva i seobe naroda, a iz potonjega vremena našlo

ih se i u Ugarskoj i Doljnoj Austriji. Obično sastoje od bronsa, pomiješana sa mnogo kositra ili cinka. Ova ogledala veoma sjećaju na slične oblike iz mnogo starijega vremena (VI. i V. stoljeće pr. Kr.), kojih se je dosta našlo u skythskim grobovima južne Rusije i Sibirije, a za koje je veoma vjerojatno, da su im prazorak bila starokinezka ogledala.¹ U kakovom odnošaju ta starija grupa stoji sa kasnijom, kojoj pripada novobanovački primjerak, nije ustanovljeno.

Iz sedre rimskoga kaštela u Novim Banovcima potječe mnogo stotina predmeta od kovine, što ih je rimski umjetni obrt za svrhe svagdanje porabe stvorio. Na njima su zastupani svi stilistični načini, na koje se je kovina u ono doba, a u takove svrhe obrađivala, naime radnja na proboj (durchbrochene Arbeit), klinasti rez (Keilschnitt) i uloženi posao (eingelegte Arbeit) sa svojim različitim vrstama (niello, email, uloženi granati).²

16. Ima tu i figuralnih predmeta od bronsa, koji su služili u dekorativne svrhe na kojekakovim većim komadima namještaja. Ovdje spominjem za sada samo malo bronsano poprseje Helija (sl. 117, 1.) sa devet zraka u kosi, odjeveno chlamdom; 31 mm. vis.

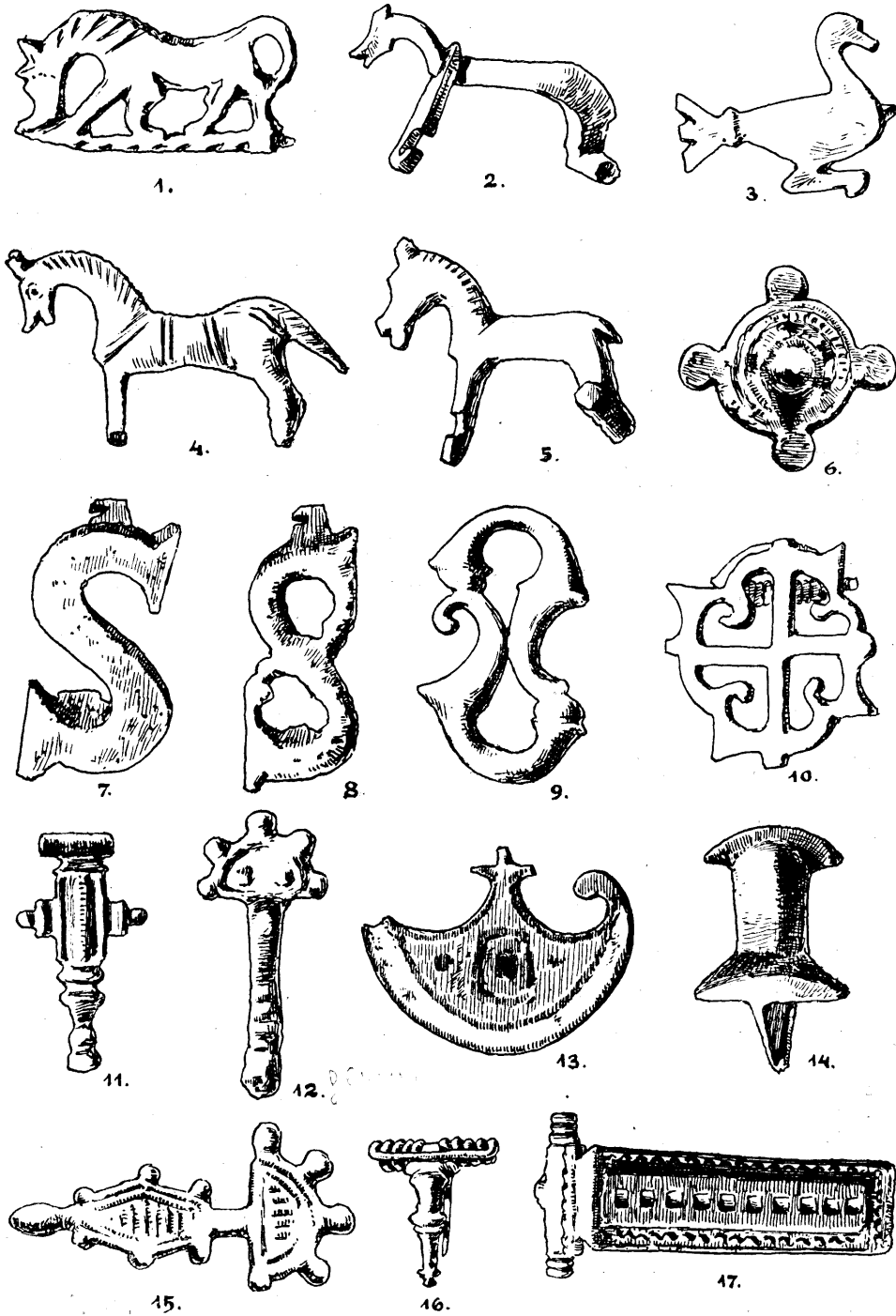
17. Najjače je zastupana jedna kod čovječje nošnje veoma potrebna sprava, naime kopča (fibula). Među ono više od 100 komada bronsanih fibula, što ih narodni muzej iz Novih Banovaca ima, nalazimo sve glavnije oblike, što ih iz rimskih krajeva za cijeloga trajanja carstva poznajemo. Na tabli IV. nacrtani su neki zanimiviji primjerci, koje ću ovdje da opišem: Br. 16 rimska je provincijalna fibula ranijega carskoga doba sa jednim dugmencetom na proveslu i neprobušenom kvačicom za iglu. Zanimiva je stoga, što je vanredno malena, naime samo 20 mm. d. Br. 11 je šarnirfibula sa po duljini dva puta nažlijebljenim krlatim proveslom pločasta oblika; d. 23 mm., igla manjka. U žlijebovima valjda je negda bio emajl. Br. 17 je također šarnirfibula sa emajlom zelene i crvene boje, koji se je nalazio u kvadratičnim udubinama 42 mm. dugoga ravnoga provesla; kvačica za manjkajuću iglu jedanput je probušena. Br. 14 neobičnija je varijanta veoma obične fibule na koljence (Kniefibel) srednjega carskoga doba, kojoj tijelo oponaša obličje delfina; na glavi manjka špirala sa iglom; d. 26 mm. Od više primjeraka pločaste fibule (Scheibefibel), koje veoma često urešava emajl, imamo u br. 13 jedan primjerak u obliku polumjeseca; 38 mm. d. Emajl žute i crvene boje djelomice je sačuvan; igla, koja je izilazila iz jedne špirale, manjka. Br. 6 je okrugla pločasta fibula sa četiri nastavka i velikim dugmetom po srijedi. Oko potonjega nalazi se uzak pojas od crvenoga, modroga i zelenoga emajla. Igla i špirala manjkaju. Šir. 32 mm. Br. 7—10 su pločaste fibule rađene na proboj. Od njih je najstarija fibula br. 9, kojoj proveslo sačinjavaju dvije ukusno na oblik osmice svedene, na gornjem licu reljefno zaobljene hvoje; d. 40 mm. Br. 7 i 8 su pločaste fibule u obliku slova S, rađene na proboj, 37 mm. duge. Dok je br. 8 na

¹ Reinecke u Zeitschrift für Ethnologie XXIX (1897) str. 141—147.

² Sr. za to pitanje sjajnu publikaciju austrijskoga arheološkoga instituta u Beču: Al.

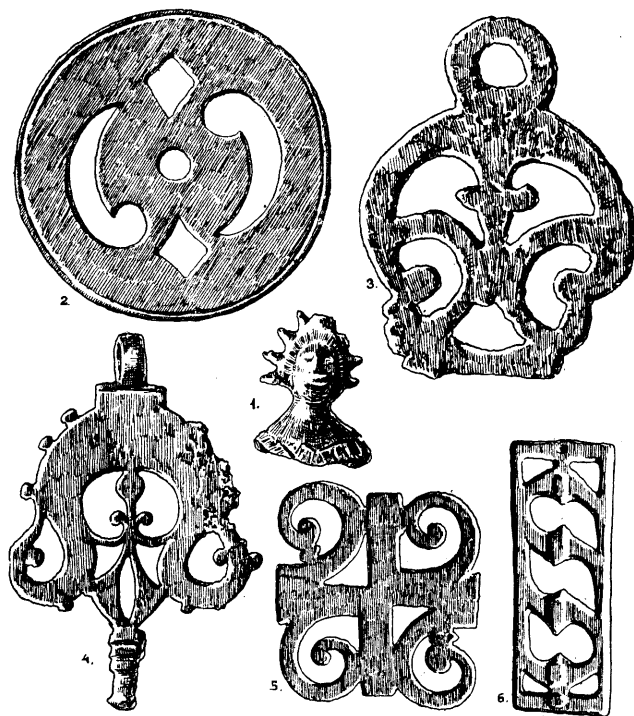
Riegl Die spätrömische Kunstindustrie nach den Funden in Oesterreich- Ungarn I. Theil. Wien 1901 str. 139 i sl.

Tabla IV.

Rimske bronsane fibule iz Novih Banovaca. Nar. vel.

rubovima još ponešto zaobljen, br. 7 više ne pokazuje nikakove radnje, koja bi podsjećala na reljefnu tehniku. Istoga je doba i tehnike pločasta fibula br. 10, 34 mm. d., koja sastoji od spojenih hvoja sa krstolikim člankom po srijedi. Pločaste fibule, koje su u neku ruku i životinjske fibule, jesu i primjerci br. 1 i 3. Fibula br. 1, radena na proboj, prikazuje pasućega na lijevo okrenuta konja, kojemu su neki detalji na grivi označeni zarezanim jaružicama, u kojima je negda možebiti bilo emajla. D. 40 mm. Br. 3 u obliku na desno okrenutoga goluba nema

Sl. 117. Rimske bronsane uresne pločice i poprsje iz Novih Banovaca. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

skoro nikakove detaljne radnje na površini; d. 32 mm. — Drugi oblik životinjskih fibula prikazuju br. 2, 4 i 5, gdje je životinja — sva tri puta konj — više ili manje naturalistički figuralno izvedena. Br. 4, koji je 55 mm. dug, ističe na konju oba oka, dlake u grivi i u repu, sedlo i njegove kajšiše; igla je bila od željeza, a izilazila je iz jedne špirale. Kod br. 2 i 5 bila je igla na šarnir, učvršćena čavličem, koji je prolazio kratkom cjevčicom. Konj br. 5, (d. 35 mm.), još je dosta naravnih oblika, dočim je onaj br. 2, (d. 37 mm.), jako stiliziran.

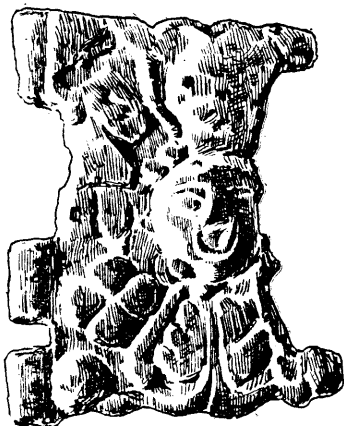
Najmlađe su među ovim fibulama br. 12 i 15, koji oblici se prije druge polovine IV. vijeka ne javljaju. Br. 15, d. 49 mm., sastoji od polukružne ornamentovane glavice sa pet kvrgastih rubnih nastavaka i pločaste nožice sa 6 manjih i jednim većim završnim nastavkom, koje dijelove među sobom spaja posve kratak ravan članak. Dočim je kod toga komada proveslo sasvim ravno, kod br. 12 je ponešto oblučno svinuto; na zaglavnoj pločici, koja ima također 5 rubnih kvrgastih nastavaka, bio je uloženi emajl sa dva crvena okanca. D. 38 mm.

18. Slika 117. 2—6 prikazuje u $\frac{2}{3}$ naravne veličine neke rimske uresne pločice probijene radnje od bronsa, kojima je kao ornamentalni motiv služila biljevna hvoja (Ranke). Br. 2 i 5 su okovi, a 3 i 4 privjesci od konjske orme, dočim je br. 6 okov sa kajšiša.

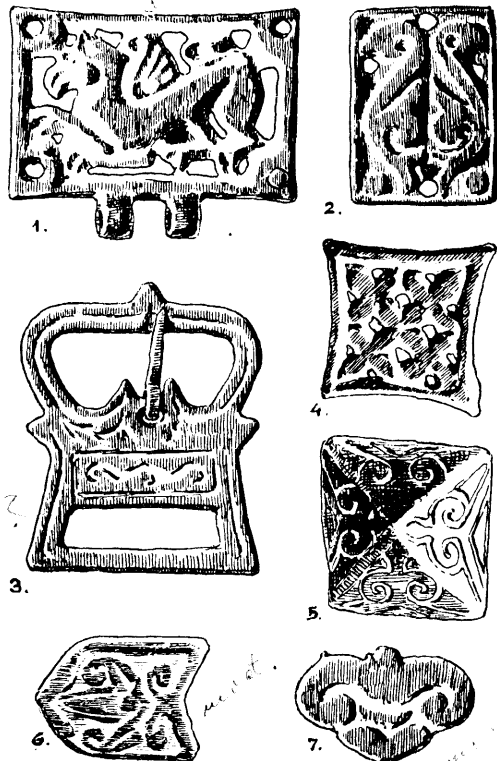
19. Zanimiv je bronsani zaponac sa pojasa (sl. 118.), koji je bio šarnirom spojen sa drugim odgovarajućim komadom; na desnoj je strani bila kvačica, koja sada manjka. Na licu ploče izradena je u visokom reljefu jedna glava, koje se

gore i dole dotiče po jedan list vinove loze i po dvije hvoje; lijevo su dvije četveroliste rozete. Pločica, koja je 52 mm. d. i 42 mm š., bila je sa dvije zakovice pričvršćena na pojasov kajiš.

20. U mnogo kasnije doba, naime u doba seobe naroda spadaju neki od onih bronsanih predmeta, što ih prikazuje slika 119. Br. 1, 37 × 29 mm., je na proboj rađena uresna pločica sa kajiša, koju je s predicom vezao šarnir, dočim je na kajiš bila prikovana sa četiri čavlića, od kojih se je jedan bakreni još sačuvao. Urešena je likom na lijevo okrenuta navaljujućega grifa. Ovakovih i sličnih uresnih pločica, koje spadaju od prilike u V. stoljeće posl. Kr., našlo se je više po raznim mjestima u Mađarskoj,¹ dočim je ovo prvi primjerak, što ga iz Hrvatske

Sl. 118. Rimski bronsani zaponac sa kajiša iz Novih Banovaca. Nar. vel.

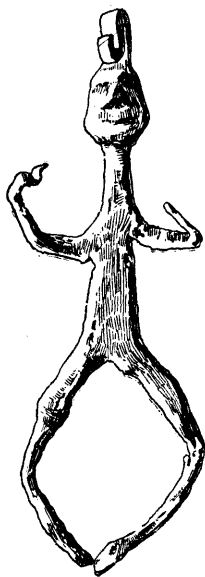
Sl. 119. Bronsane uresne pločice iz Novih Banovaca. Nar. vel.

i Slavonije poznajem. Na proboj je rađena i okovna pločica br. 4, 20 mm. d. i š., koju urešavaju četiri krstolika cvijeta. Ovaj motiv, ali dalje razvijen, prikazuje također i četverouglasto veoma ispupčeno dugme br. 5, 23 mm. d. i š., kod kojega su u trokutnim poljima ugravirani stilizirani likovi liljana. Okovna pločica sa kajiša br. 2, 26 × 19 mm., ima kao uresni motiv simetrijski naredene reljefne hvoje, a okov sa kajiševa kraja (Riemenzunge) br. 6, 23 × 16 mm., cvjetast u re-

¹ Hampel A régibb Középkor (IV—X. század) emlékei Magyarhonban. I. Budapest 1894. navodi ih iz Szeged-Sövénháze (t. LXXIII 7, LXXIV 9—12), Ordasa peštanske žup. (tab. LXXVIII 1), Bölcskeja žup. Tolna (tab.

LXXXII 1—4), Keszthelya (t. CIII 5, CV 3—5, CXII 3), Lebénya u mošonjskoj žup. (tab. CXXX 1), Nemesvölgya u mošonjskoj žup. (t. CXXXIV 4—8, 12, CXXXVII 21—26) i Mártelya u čongradskoj žup. (t. CXXXVIII 6—8).

lijefu izveden ornament. Drugi okrajni okov sa kajiša br. 7., 23×17 mm., urešen je graviranim hvojinim ornamentom, koji je na sličan način izveden i na kajiševoj predici br. 3, 38×31 mm., koja je muzeju kao dar prirasla s mojom zbirkom.

Sl. 120. Olovni čovječji kipié iz Novih Banovaca. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

Izdubine ovih zadnjih dvaju predmeta, koji valjda spadaju u srednje carsko doba, sigurno je negda ispunjao email, koji je u opće na rimskim nakitima veoma često upotrijebljen. Žalibože u većini je slučajeva nerazumnim čišćenjem izguban ili na površini uništen.

21. Veoma primitivno lijevanjem, rezanjem i kovanjem izvedena čovječja figura od olova (sl. 120.), 110 mm. vis. Na glavi ima kvačicu za privješanje, a na lijevoj je nogi čavlom bila na nešto prikovana. Da je ta figurica stara, o tom nema sumnje, ali se ne može sigurno kazati, da li spada u rimsko ili sredovječno doba. Po svoj prilici biti će to zavjetni dar kojega bolesnika nekomu poganskomu božanstvu ili kršćanskomu svecu, doprinešen uz molbu da dedikant ozdravi. Slično se je kod starih naroda postupalo i onda, kada bi koja domaća živina oboljela, a prešlo je to i u kasnija vremena. U zabitnijim crkvicama alpskih zemalja, osobito u onima, koje su posvećene sv. Leonhardu, nađu se još i danas često ovakove primitivne figure životinja od željeza, koje bi se prinobile tomu zaštitniku domaće stoke u tu svrhu, da se postigne izliječenje oboljeloga komada blaga¹.

22. Od koštanih predmeta iz Novih Banovaca spominjem samo jednu 142 mm. dugu iglu ukosnicu (sl. 121.), koju je lane g. Mijo Fakundini u jednom rimskom grobu iskopao. Gore zavijuta završuje poprsjem jednoga majmuna, koje je bilo grimiznom bojom nabojadisano. Naročito se tragovi boje raspoznaju na kosi, lijevom obrazu, usnama i ušima, pa na bulli, koja mu visi oko vrata i nekakvoj ogrlici. Oči su bile od posebne tvari, koja je ispala. Na poprsju se vide nabori od odjeće.

23. Kao svagdje u rimskim naselbinama tako se je i u Novim Banovcima našlo mnogo hrbina zemljanih posuda, dapače i nekoliko cijelih komada. Među hrbinama ima i ulomaka posuda od terra sigillate, od kojih su neki urešeni reljefima. Na tri dna imademo i pečate tvorničara, po kojima bi se moglo suditi, da je to suđe uveženo iz zapadnih pokrajina rimske države. Ti pečati jesu:

Sl. 121. Rimska koštana igla iz Nov. Banovaca. Nar. vel.

¹ Meringer u. Mitth. der Wiener anthropolog. Ges. XXIII. (1893.) S. 179 u. fgde.

- a) MAMMI na ulomku dna male zdjelice. (Isp. CIL III 12014, 354).
 b) PRIMIM na ulomku dna velika tanjura. (Isp. CIL III 12014, 69).
 c) ΠΟΥΠΕΣ na dnu velike zdjele; na doljnjoj strani su zaparane dvije crte, koje se na način krsta sijeku. (Isp. CIL III 12014, 522).

Sl. 122. Pečati rimskih cigalja iz Novih Banovaca. $\frac{1}{2}$ nar. vel.

24. Tri zemljane lampice sa pečatima tvorničara:

- a) ATIMETI na dnu napred i gore nepotpuna primjerka, 61 mm. šir. i 32 mm. vis.
 b) FORTIS Dimenzije 92 × 61 × 29 mm. Iz ove tvornice već je od prije jedna lampica iz Novih Banovaca poznata (Viestnik n. s. I. str. 176 d.).
 c) Lampica sa sasma izlizanim pečatom, 82 × 55 × 26 mm.

25. Na novobanovačkoj Gradini našlo se je veoma mnogo ciglje, crijepa

i kubura iz cigljana vojničkih odjela rimskih, koji su u tamošnjem kaštelu bili štacijonirani ili barem ovdje izvodili koju gradnju. Ti vojnički odjeli jesu:

I. Doljnjobanonska vojska (*Exercitus Pannoniae inferioris*)¹.

a) Ulomak crijepa sa {R P A N I N F (sl. 122., 10).

b) Ulomak crijepa sa {P A N I N. Pečat različan od predašnjega.

Jedan primjerak publiciran u CIL III 13385.

II. Flavijsko panonsko brodovlje (*Classis Flavia Pannonica*).

a) Ulomak kubure sa C L · F · P · Potpun pečat (sl. 122., 14) je 123 mm. dug i 33 mm. šir. U muzeju ima pet što potpunih što nepotpunih primjeraka.

b) Četiri ulomka kubura sa nepotpunim sličnim pečatom, kojemu je širina 37 mm.

c) Šest ulomaka ravnoga crijepa sa sličnim 37—39 mm. širokim pečatom, koji na nijednom primjerku nije potpun.²

III. Prva kohorta Thračana rimskih građana (*Cohors prima Thracum civium romanorum*). Od nje ima muzej najviše ciglje sa različitim pečatima, naime 59 komada, pa je stoga opravdana pomisao, da je ta kohorta dulje vremena bila u novobanovačkom rimskom kastelu kao posada.³ Razlikuju se slijedeći pečati:

a) C O H · P · T · C · R. (sl. 122., 3). Duljina pečata 113 mm., šir. 20—22 mm. Taj pečat otisnut je na šest kubura (samo jedanput potpun) i dvanaest komada ravnoga crijepa (uvijek nepotpuno). Lako se prepoznaje po točki ispred slova P, koja je sasna prionula uz slovo.

b) C O] H I T C R (sl. 122., 6) Nepotpun 33 mm. šir. pečat na jednom ulomku ravna crijepa.

c) C O H · I · T C R. Potpun 102 mm. d. i 29 mm. šir. pečat na jednom ulomku ravna crijepa.

d) C O] H P · T · C (sl. 122. 2). Nepotpun 22 mm. šir. pečat na jednom ulomku ravna crijepa i jedne kubure.

e) T P H O O (sl. 122., 5). Potpun pečat na ulomku kubure, 119 mm. dug i 30—31 mm. širok. Jednako još na osam ulomaka.

f) T P H O O. Ovaj 125 mm. d. i 36—34 mm. šir. pečat dolazi na dvije potpune ciglje (mjere 405 × 270 × 60 mm. i 395 × 270 × 60 mm.) i na pet ulomaka ravna crijepa.

g) C H O I (sl. 122, 11). Nepotpun pečat na tri ulomka ravna crijepa, 26 mm. š.

h) C H O I T C Pečat 113 mm d. i 24 mm. šir. na ulomku ravna crijepa. Još jedan nepotpun primjerak.

¹ Ciglje sa ovim pečatom našlo se je i u Mitrovici, Starom Budimu i u Ostrogonu CIL III. 3749.

² Pečat panonskoga brodovlja samo je još iz Zemuna poznat CIL III 10675. U Viestniku n. s. I. str. 175, 3 a priopćen ulomak potječe

iz cigljana toga brodovlja, a ne četvrte flavijske legije.

³ Pečat ove kohorte poznat je samo još sa puste Baracs blizu Duna Pentela CIL III 10672.

i) $\Sigma\tau\phi\omicron\eta\delta$ (sl. 122., 7). Potpun 106 mm. d. i 28—30 mm. šir. pečat na jednom ulomku ravna crijepa. Povrh toga još 7 nepotpunih primjeraka.

j) $\Sigma\tau\phi\omicron\eta\delta$ (sl. 122., 9). Potpun pečat na ulomku kubure, 103 mm. d. i 22 mm. širok.

k) $\Sigma\tau\phi\omicron\eta\delta$ (sl. 122., 4). Nepotpun 20 mm. širok pečat na ulomku ravna crijepa. Još jedan nepotpun primjerak.

l) $\Sigma\eta\cdot\iota\cdot\tau\cdot\sigma\cdot\rho\cdot$ (sl. 122., 1). Potpun 117 mm. d. i 25 mm. šir. pečat na ulomku jedne kubure.

m) $\{\tau\cdot\sigma\cdot\rho\}$ Nepotpun 22 mm. šir. pečat na ulomku jedne kubure. Slova veoma pravilna.

n) $\Sigma\eta\iota\tau\sigma$ (sl. 122., 8). Nepotpun pečat na ulomcima dvijuh kubura, 29 mm. širok.

IV. Sedma antoninijanska kohorta Breuka (Cohors septima Breucorum Antoniniana).¹ Antoninijanski pridjevnik odaje nam, da je ciglja građena u doba samovlade careva Caracalle (211—217) ili Elagabala (218—222).

[coh vi] $\{\iota\cdot b\cdot r\cdot n\}$ (sl. 122., 12). Nepotpun 27 mm. šir. pečat na ulomku 39 mm. debele ciglje.

V. Treća alpinska kohorta (Cohors tertia Alpinorum).²

Jedan ulomak ravna crijepa sa 32 mm. širokim pečatom pripoćen u Vjestniku n. s. I. str. 175, e, 2.

26. Na jednom ulomku ciglje natisnut je ulomak nerazumljiva pečata sl. 122., 15.

Jedan ravni crijep sa nepotpunim 19 mm. širokim pečatom potječe iz jedne privatne cigljane (figlina):

Sl. 123. Ulomak crijepa sa grafito-napisom. Iz Novih Banovaca. $\frac{1}{5}$ nar. vel.

FIG. Cj

Na jednom ulomku ravna crijepa jedan je Rimljanin iz duga vremena zaparao grafito napis (sl. 123.), od kojega su preostala slova: ...ve Vic.....stro..

Dr. Josip Brunšmid.

¹ Pečati ove kohorte iz Doljnje Panonije su poznati iz Mitrovice, Osijeka, Belya, Bana, Baracsa, Batine, Szekcsőa, Paksa, Duna Pentela, Pešte, Staroga Budima i Ó Szönya. CIL III 3757, 6472, 10668.

² Pečati su poznati još iz Bana i Belya u Doljnjoj Panoniji.